

Tisztelt Olvasóink!

A 15. évfolyamunk első duplája négy tanulmányt vonultat fel. Janik Henrietta nyitja a sort bemutatva az afrikai országokból Magyarországra érkező FAO ösztöndíjat nyert hallgatók létszámeloszlását, egyúttal összefüggést keresve a makrogazdasági mutatók és a hallgatói mobilitások és a nemzetközi migráció valószínűsége között a küldő afrikai országokat illetően, felhasználva a lineáris regresszió analízist, mint statisztikai módszert. Míg Brauer-Benke József az afrikai lantok történetével és típusaival foglalkozik, addig Biernaczky Szilárd az afrikai hősepika kutatását tekinti át a francia nyelvűség területén. Kiss Judit zárja a sort egy novum mikrokutatással, amely a jelenkori magyar Afrika-kutatás humán erőforrás-térképét rajzolja meg. Könyvkritika szekciónkban Benkes Mihály és A. Gergely András elemzéseit olvashatjuk egy francia és egy magyar nyelven megjelent munkáról. Jó olvasást kívánunk!

Dear Readers,

The first double of our 15th edition features four studies. Henrietta Janik opens the series by presenting the distribution of the number of FAO scholarship students coming to Hungary from African countries, at the same time looking for correlations between macroeconomic indicators and student mobility and the probability of international migration for sending African nations, using linear regression analysis as a statistical method. While József Brauer-Benke deals with the history and types of African lutes, Szilárd Biernaczky reviews research on African heroic epics in the field of French-speaking countries. Judit Kiss concludes the series with a novum micro-research that draws a human resource map of contemporary Hungarian research on Africa. In our book review section, Mihály Benkes and András A. Gergely present analyses of a French and a Hungarian work. We wish you a good reading!

Dr. Gábor Búr and Dr. István Tarrósy
editor-in-chiefs

JANIK HENRIETTA

FAO HALLGATÓI MOBILITÁSOK MAKROGAZDASÁGI MUTATÓKKAL VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI AFRIKÁBAN

5

A 21. században a világ számos globális kihívással szembesül, ezek között kiemelkedő jelentőségű a népesség folyamatos növekedése. Jelen tanulmány bemutatja az afrikai országokból hazánkba érkező FAO ösztöndíjat nyert hallgatók létszámeloszlását és összefüggést keres a makrogazdasági mutatók és a hallgatói mobilitások és a nemzetközi migráció valószínűsége között a küldő afrikai országokat illetően, felhasználva a lineáris regresszió analízist, mint statisztikai módszert.

BRAUER-BENKE JÓZSEF

AZ AFRIKAI LANTOK TÖRTÉNETE ÉS TÍPUSAI

19

A történeti néprajz komparatív vizsgálati módszerének alkalmazásával azt láthatjuk, hogy a szubszaharai Afrika területén, a dél-afrikai régió kivételével, ha nem is mindenhol egyenlő mértékben, de szinte mindenhol megtalálhatóak az ókori egyiptomi kultúrából származó hangszerek történeti leszármazottjai, amelyek az iparosodás hiánya miatt, egészen a 20. századig, némely esetben szinte változatlan formában maradtak fenn. A tanulmány az afrikai lantok történetével és típusaival foglalkozik.

BIERNACZKY SZILÁRD

AZ AFRIKAI HŐSEPIKA KUTATÁSA A FRANCIA NYELVŰSÉG TERÜLETÉN

47

A francia nyugat-afrikai folklórkutatásnak ugyanis jelentős területe a 8-11. század között fennálló ősi Ghánára (Ghánátára, Wagadura) és a szoninke, másként szork, szarakolle, vagy marka hagyományokra vonatkozó adatok feltárása és elemzése. A nyugat-afrikai hőseposzok legismertebb tématiszóját minden bizonnyal a Szungyata manding király történetét felidéző epikai szövegek adják. A tanulmány számos szerző munkásságát foglalja össze.

KISS JUDIT

A KINCS..., AMI VAN! A JELENKORI MAGYAR AFRIKA-KUTATÁS HUMÁNERŐFORRÁSÁRÓL

64

A tanulmány azt a mikrokutatást foglalja össze, amely feltérképezte, hogy milyen kutatóállománnyal rendelkezik a magyar afrikanisztika, milyen a kor, nem, végzettség, kutatási és oktatási tevékenység, nyelvtudás és publikációs tevékenység szerinti megoszlása, mik a legfőbb erősségek és gyengeségek. A szerző egy 15 kérdéses, „Who is who”-típusú kérdőívet készített, amit több mint 100 magyar, Afrikával foglalkozó kutatónak küldött ki, és a beérkezett válaszok alapján rajzolta meg a jelenkori magyar Afrika-kutatás humánerőforrás-térképét.

RECENZÍÓK

BENKES MIHÁLY
LE GRAND LIVRE DE L'AFRIQUE - NICOLAS NORMAND KÖNYVÉRŐL

71

A. GERGELY ANDRÁS
SUHA GYÖRGY: BEVEZETÉS A SZANGÓ NYELVBÉ.
MAGYAR-SZANGÓ SZÓJEGYZÉKKEL

82

Klemensits Péter

Páncélos háború Észak-Afrikában (1940-1943)

A háborús hadszínterek közül mindig is az észak-afrikai volt a legkülönlegesebb, különösen az európaiak számára. Az ókori titkok, a hatalmas ismeretlen, a kietlen sivatagok, a kutatók és a hadtörténet rajongók figyelmét is felkeltették az évek során, korántsem véletlenül. A második világháború során olyan parancsnokok szereztek maguknak hírnevet ezen a hadszíntéren, akiket előtte kevésbé ismert a közvélemény, mint pl. Erwin Rommel vagy Bernard Montgomery. A harckocsi, páncélos pedig nem véletlenül lett az afrikai harcok emblemikus harceszköze.

A kötet tudományos igényességgel foglalja össze mindazon összetevőket, melyek végigkísérték brit páncéloserők alkalmazását Észak-Afrikában 1940-1943 között, különös tekintettel a brit észak-afrikai hadvezetés hadászati és hadműveleti tervezésére, a főbb hadműveletek bemutatására és a páncéloscsapatok alkalmazásához köthető tanulságok összegzésére. A páncélos fegyvernem alkalmazásán túl viszont az egész észak-afrikai hadszíntér legfontosabb – de kevésbé feldolgozott – stratégiai problémái is megjelennek a kötetben, nevezetesen, hogy az olaszok feletti győzelem után miként változott meg a hadászati környezet a britek hátrányára 1941 tavaszán, majd pedig 1942 elején, ez pedig milyen következményekkel járt Észak-Afrikára és a Közel-Keletre nézve, továbbá melyek voltak azok a hadászati döntések, melyek az 1943-as hadműveletek befejezéséhez vezettek.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

FAO HALLGATÓI MOBILITÁSOK MAKROGAZDASÁGI MUTATÓKKAL VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI AFRIKÁBAN

JANIK HENRIETTA

Bevezetés

A 21. században a világ számos globális kihívással szembesül, ezek között kiemelkedő jelentőségű a népesség folyamatos növekedése. Tény, hogy várhatóan a világ globális lakossága több, mint 11 milliárd fölé fog emelkedni és ezzel párhuzamosan jelentős mértékben emelkedik a klímaváltozás hatása is. A klímaváltozás miatt arra kell felkészülnünk, hogy a jelenleg meglévő agroökológiai potenciál földrajzi és területi struktúrája, valamint a termékbiztonság várhatóan át fog alakulni. Olyan folyamatok indulhatnak el, melyek a klímaváltozás következtében fellépő migrációs nyomást fogják erősíteni a fejlett országok irányába. A világban végbemenő globális kihívások jelentős része a fejlődő országokban fog koncentrálni és ezek lesznek azok a területek, ahol a leginkább kérdéses lesz az, hogy az ENSZ fenntartható fejlődéséhez kapcsolódó, 2030-ig elérendő stratégiai-fejlesztési célok mennyire valósíthatók meg akár a szegénység felszámolása, akár az éhezés megszüntetése, akár az egészség és jólét vagy a minőségi oktatás területén. Ebből a szempontból a humán erőforrás fejlesztésének kiemelkedő jelentősége van, melyben a felsőoktatás, mint az oktatási tevékenység része mindig is meghatározó szerepet játszott. Ez nem csak a fejlődő világ, hanem a világ egészének is globális problémája, mely probléma megoldásához képes hozzájárulni az élelmiszergazdasági képzés, ezen belül az agrárképzés is. A bolygó egészét jellemző kérdés, hogy a fejlődő világ hogyan képes a jelenleginél nagyobb hatékonysággal megfelelni azoknak a kihívásoknak, melyek megoldása túlzás nélkül mind a fejlődő, mind a fejlett országok szempontjából a stabil fenntartható fejlődésnek meghatározó mérföldköve lehet. Ennek egyik lehetősége, hogy a fejlődő országokból érkezzenek tanulni akaró ambiciózus fiatalok a fejlett országokba, többek között Magyarországra is, majd az itt megszerzett tudással felvértezve érkezzenek aztán vissza hazájukba. Jelen tanulmány bemutatja az afrikai országokból hazánkba érkező FAO ösztöndíjat nyert hallgatók létszámeloszlását és összefüggést keres a makrogazdasági mutatók és a hallgatói mobilitások és a nemzetközi migráció valószínűsége között a küldő afrikai országokat illetően, felhasználva a lineáris regresszió analízist, mint statisztikai módszert. Magda et al. (2017) szerint az agrár- és élelmiszertermelés munkaerő utánpótlásának folyamatosága a képzési rendszer jelentős megújítását igényli. Szükséges a korszerű ismeretek oktatása, a gyakorlatorientált képzés megvalósítása, a technológiai fejlődés köve-

tése és a menedzseri ismeretek arányának növelése. A jövő jelentős kihívásokat hoz, amelyekre fel kell készülni. A tudomány és a technika fejlődésével az oktatásban új kihívások jelennek meg, a tudás egyre inkább gazdasági tényező (Magda et al., 2008).

A hallgatói mobilitások szerepe

A hallgatói mobilitás az oktatás nemzetköziesedésének egyik leginkább látható eleme (Byram és Dervin, 2009; Kovács és Tarrósy, 2017; Lukács et al., 2020). Alapvető célja egyrészt az európai identitás és polgárság megerősítése, tudatosítása, az európai kulturális sokszínűség és multikulturalizmus elősegítése (King és Ruiz-Gelices, 2003), másrészt a külföldi tapasztalattal felvértezett munkavállalók hatékonyabb tudáshasznosítása (Honvári, 2012) – magával a munkavállalási célú migrációval egyébként számos tanulmány foglalkozik részletesen (Bite et al., 2020). A külföldi tanulmányok jelentős előnyökkel járnak a hallgatók tanulási folyamatában és kompetenciáik fejlesztésében:

- olyan elméleti tudást lehet megszerezni, mely a küldő intézményben nem vagy alacsonyabb szinten biztosított;
- társadalmi, gazdasági és kulturális tapasztalatok szerezhetőek a fogadó országban;
- sikeres tanulmányokat lehet folytatni az alapvetően határokon átvéelő tudományterületeken, szakmákban (például nemzetközi jog, nemzetközi üzlet stb.);
- nemzetközileg összehasonlítható nézeteket lehet megismerni;
- szélesíthető és árnyaltabbá tehető a látókör a különböző kultúrák megismeréséből nyerhető tapasztalatokon keresztül;
- interkulturális kommunikációs technikák sajátíthatók el, valamint interkulturális kompetenciák fejleszthetők (Bracht et al., 2006).

A hallgatói mobilitás több milliárd dolláros iparág: évente 30 milliárd USD-t tesz ki, vagyis az OECD országoknak nyújtott szolgáltatások kereskedelmének 3%-át (Gargano, 2009).

Migráció vagy mobilitás?

Fogalmilag a migrációt és a mobilitást néha felcserélhető módon használják, máskor pedig külön ötletként kezelik. Először is, a „mobilitás” a földrajzi mozgás rövidebb (tizenkét hónapnál rövidebb) periódusát jelezheti; következésképpen a „migráció” hosszabb távú (több, mint tizenkét hónapos) hallgatói mozgást ír le. Ez utóbbi időkezetet az ENSZ használja, és sok, de nem valamennyi migrációs adatbázis elfogadja. Például az IOM (International Organization for Migration) meghatározott időintervallum nélküli definíciót használ. A mobilitás és a migráció közötti kettősséget azért kritizálták, mert nem írták le, hogyan lehet a földrajzi mozgást egy okból elindítani és egy másik miatt folytatni, és hogy a migráció és a visszatérés olykor tervezett, máskor azonban nem előre tervezhető. Hasznosabb a „mobilitást” a mozgás képességének tekinteni, ami sok kutató szerint napjainkban egyre növekvő jelentőségű

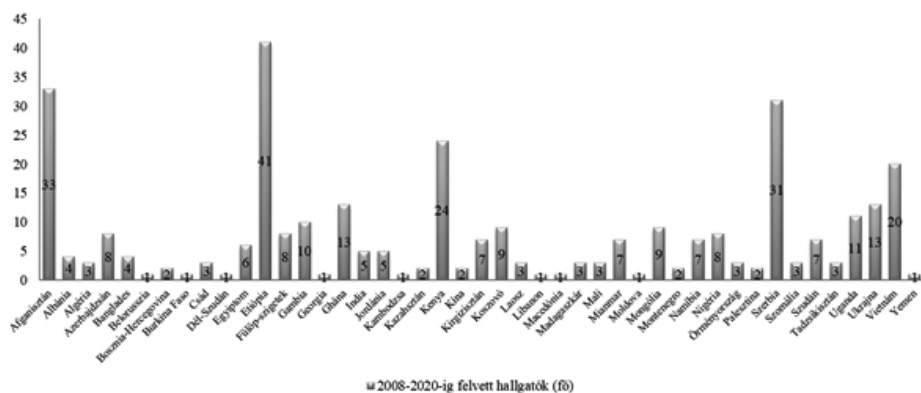
(Adu, 2019). Ebben a tanulmányban az ENSZ definíciójának megfelelően elsősorban a „migrációt” fogom használni hosszabb távú, több, mint tizenkét hónapos nemzetközi mozgásokra, szemben a rövid távú „utazásokkal”, és fenntartom a „mobilitás” szót, hogy ezt jelenthesse „a nemzetközi vándorlás képessége” (Tarrósy, 2014).

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) ösztöndíj program

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (angolul Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) az ENSZ szakosított szervezete, amelynek fő feladata az élelmezésbiztonság megvalósítása. A FAO semleges fórumként szolgál a fejlett és fejlődő országok közötti egyenlő tárgyalásoknak, szakmai együttműködésnek. Egyúttal tudás és információ forrása a tagországok számára mezőgazdaságuk, halászatuk, erdőgazdálkodásuk fejlesztésében, élelmiszerellátásuk biztosításában. Popp et. al (2019) szerint a jelenlegi élelmiszer-ellátási rendszerek nem lesznek képesek fedezni az általuk vizsgált modellben szereplő afrikai országokban egyre növekvő élelmiszer-keresletet.

A FAO 2008-ban ösztöndíj programot hirdetett külföldi diákok számára mezőgazdasági termelés fejlesztése területeken, Magyarország négy egyetemére. Fő cél a mezőgazdasági termelés fejlesztése, ezért az ajánlat a fő mezőgazdasági területekre terjed ki. Kézenfekvőnek tűnő lehetőség a még meglévő és valószínűleg egyre kevésbé kihasznált felsőoktatási kapacitások kamatoztatása a külföldi hallgatók képzésében (Lakner, 2012).

A FAO ösztöndíj program célcsoportjai külföldi diákok mezőgazdasági termelés fejlesztése területeken, az ország négy egyetemére vonatkozóan. A fő cél a mezőgazdasági termelés fejlesztése, ezért az ajánlat a fő mezőgazdasági területekre terjed ki. A Magyar Kormány az ösztöndíjas program során a következőket fedezi: jelentkezési költségek, oktatási költségek a tanulmányi időszak alatt, alapvető könyvek, jegyzetek költsége, kollégiumi elhelyezés, havi fix összegű ellátmány a megélhetés fedezésére.

1.ábra: 2008-2020 között felvett FAO hallgatók küldő országonkénti megoszlása (saját kutatás)

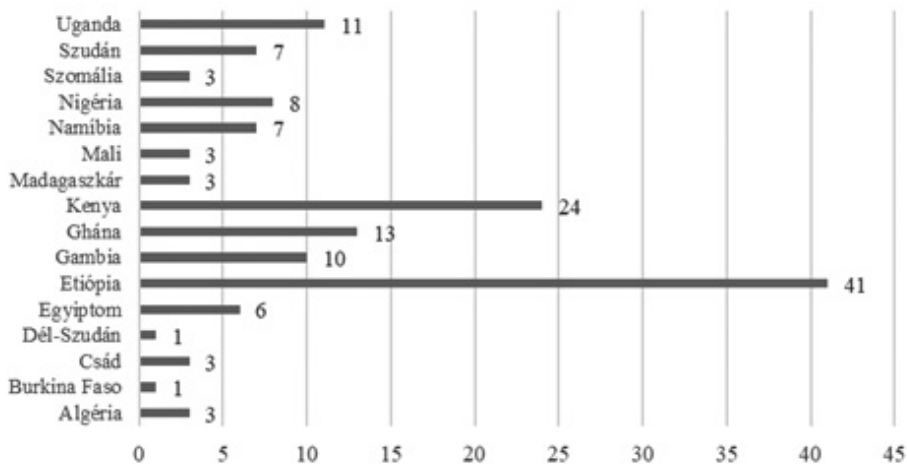
A hallgató a tanulmányi ideje alatt a magyar állampolgárságú hallgatókkal azonos egészségügyi ellátásban részesül. Az ösztöndíj csak a hallgató költségeinek fedezésére szolgál, annak keretében a családtagok nem támogathatók. Az egyes kurzusok csak megfelelő létszám esetén indulnak.

A programban 2008 és 2020 között 45 ország vett részt, az ösztöndíjra összesen 339 hallgató kapott lehetőséget. Jelen tanulmány az afrikai országokra helyezi a hangsúlyt, arra keresi a választ, hogy van-e összefüggés az egyes afrikai küldő országok nem pénzügyi mutatóinak értéke és a mobilitási hajlandóság, azok valószínűsége között.

A vizsgálatban a következő 16 afrikai ország szerepel: Algéria (Észak-Afrika), Burkina Faso (Nyugat-Afrika), Csád (Közép-Afrika), Dél-Szudán (Kelet-Afrika), Egyiptom (Észak-Afrika), Etiópia (Kelet-Afrika), Gambia (Nyugat-Afrika), Ghána (Nyugat-Afrika), Kenya (Kelet-Afrika), Madagaszkár, Mali (Nyugat-Afrika), Namíbia (Dél-Afrika), Nigéria (Nyugat-Afrika), Szomália (Kelet-Afrika), Szudán (Észak-Afrika), Uganda (Kelet-Afrika). A rendelkezésre álló hiányos adatok miatt Szomáliát kivettem egyes vizsgálati mintákból.

A küldő országok Afrikán belüli területi elhelyezkedését vizsgálva felmerül a kérdés, hogy miért pont ezek az országok indítanak hallgatókat a fejlett országok, jelen esetben Magyarország felé (Tarrósy, 2020; Tarrósy, 2017). Van-e összefüggés a népesség, a GDP (Gross Domestic Product), a HDI (Human Development Index), az MPI (Multidimensional Poverty Index) és a GCI (Global Competitiveness Index) indexek, valamint a FAO ösztöndíjat elnyert hallgatók mobilitási hajlandósága, annak valószínűsége között.

Az afrikai felsőoktatási intézmények általában háttérbe szorított pozícióval rendelkeznek a tudástermelési- és terjesztési folyamatokban. Az 1980-as évek óta az

▲ 2. ábra FAO ösztöndíjasok száma Afrikában (saját kutatás)

▲ A FAO budapesti regionális központjának megnyitó ünnepsége.
Forrás: <http://www.fao.org/europe/news/detail-news/es/c/394290/>

afrikai felsőoktatási intézmények több régióban komolyabb kihívásokkal szembe-sültek fejlődésük számos területén. Az ágazat fő kihívásai azóta a napjainkban egyre gyakrabban alkalmazott kifejezés, az ún. agyelszívás, a programok minőségének romlása és relevanciája, a korlátozott infrastruktúrával rendelkező egyetemeken lévő hatalmas beiratkozási nyomás, a gyenge kutatási eredmények és a globális változásokkal való megbirkózás nehézségei voltak. Ezenkívül sok afrikai ország felsőoktatási szektorban betöltött szerepe pusztán méretük, törékeny társadalmi-gazdasági helyzetük és gyenge minőségű oktatási infrastruktúrájuk miatt kevésbé versenyképes (Woldegiorgis és Doevenspeck, 2015).

A szubszaharai Afrika beiratkozott főiskolai hallgatói háromszor nagyobb valószínűséggel tanulnak szülőföldjükön, mint más régiók hallgatói, és számuk az utóbbi években gyorsan nőtt. Ebben a régióban a 18-22 éves korosztály 4%-a tanul tovább a felsőoktatásban (UNESCO 2020). Noha az afrikai demográfiai és gazdasági tendenciák miatt egyértelmű, miért növekszik a felsőoktatás iránti kereslet a régióban, viszonylag keveset tudunk arról, hogy milyen felsőoktatási intézményben tanulnak tovább, vagy melyek a kiutazó hallgatói mobilitás következményei a régió gazdasági és társadalmi fejlődésére (Kritz, 2011). A vizsgált 16 országból csupán Algéria és Egyiptom nem tartozik a szubszaharai afrikai országok közé. Egy külön tanulmányban megvizsgálandó, hogy ezek a hallgatók a belföldi mobilitás mellett a külföldön megszerzett tudást hogyan hasznosítják, valamint végzést követően egyáltalán visszatérnek-e hazájukba vagy inkább Nyugat-Európa felé orientálódnak.

A küldő országokban a felsőoktatási hallgatók migrációjának növekvő jelentősége összhangban áll a visszatérő, mobilitásukat befejező migráns hallgatók potenciális előnyeinek és az ismeretátadáshoz, az agygyarapodáshoz és a készségek elsajátításához való hozzájárulás, valamint a gazdasági fejlődéshez való lehetséges hozzájárulás növekvő elismerésével (Satti és Nour, 2020).

FAO ösztöndíjas hallgatók küldő országainak makrogazdasági mutatói

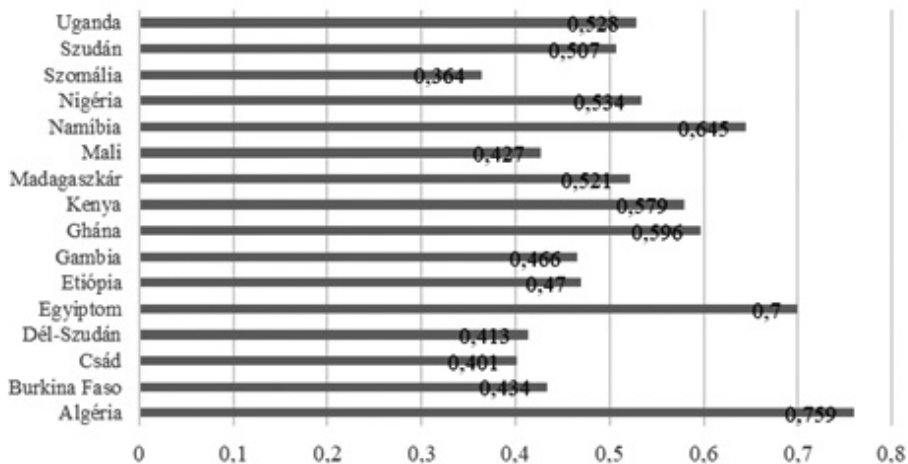
Zelenkov és Lashkevich (2020) szerint a humán tőke fejlettségét és a fejlődő országokban a tudás megszerzésének és felhasználásának folyamatait átlagosan magasabbra

értékelik, de a tudás teljesítményre gyakorolt hatása alacsony. Az intézmények állapota a fő tényező, amely akadályozza a fejlődő országok életminőségének javulását. Az intézmények fejlettségi szintjének növelése, valamint az innovatív fejlődés egyéb területeinek (oktatás, tudás és technológia, infrastruktúra) ösztönzése nélkül a HDI (Human Development Index) érték csökkenni fog.

Az országok fejlettségének összehasonlítására különböző mutatókat is használnak. Ma már nem lehet egy ország eredményeit, fejlődését egyetlen mérőszámmal, csak a GDP-növekedés szempontjából értékelni, mert noha a mutató a gazdasági termelés mérésére kiválóan alkalmas, az általános jólét jelzése tekintetében már számottevő hiányosságai vannak. Világszerte a legelismertebb közgazdászok munkálkodnak azon, hogy új mutatókat dolgozzanak ki, melyek jobban tükrözik a 21. századi társadalom, nemzet és gazdaság egészének állapotát, és alkalmasak a változások összehasonlítására, megbízható elemzések készítésére. Az indexkreálási láz abból az igényből fakad, hogy a politikai és üzleti vezetők minél behatóbb képet kapjanak a világról, megértsék annak bonyolult, globalizált folyamatait, és ezek ismeretében hozhassanak megalapozott döntéseket. Az Európai Bizottság például olyan átfogó környezeti mutatót kíván kidolgozni, mely az éghajlatváltozás, a biológiai sokszínűség, a levegőszennyezés, a vízfelhasználás és a hulladéktermelés terén végbemenő változásokat egyaránt figyelembe veszi.

Módszertan

A lineáris regresszió analízis - mely egyike a leggyakrabban alkalmazott statisztikai eljárásoknak - egy olyan módszer, melynek segítségével egy vagy több változó értékeiből rendre megbecsülhető egy másik változó értéke. A lineáris regressziószámítás során a változók adatait egy koordináta rendszerben ábrázolhatjuk, ahol a vízszintes tengely a független és a függőleges tengely a függő változó. Az össze-

▲ 3. ábra A vizsgált országok HDI indexe (Human Development Report (2019) alapján saját kutatás)

tartozó értékpárokat pontdiagrammmal ábrázoljuk. Az eljárás során a ponthalmazra leginkább illeszkedő egyenest (regressziós egyenes) keressük. A leginkább illeszkedő azt jelenti, hogy az egyes pontok a regressziós egyenestől függőleges irányban vett távolságainak, vagyis a hibáknak a négyzetes összege a lehető legkisebb. A regressziós egyenes jellemzésével tulajdonképpen a változók közötti kapcsolatot is le tudjuk írni. A két változó közötti kapcsolat irányáért és a kapcsolat szorosságáért két faktor a felelős: az egyik az egyenes meredeksége, a másik a pontok egyenestől való távolsága. A két változó közötti kapcsolatot leíró egyenlet alakja $y=a+bx$.

Az emberi fejlettségi mutatót (Human Development Index, HDI) az ENSZ vezette be, három dimenziója van: a várható élettartam hossza, melyben fontos az egészség megőrzése, az iskoláztatás (az írástudástól kezdve a diplomások számáig), a megfelelő életszínvonal biztosítása, a jövedelem, a vásárlóerő stb.). Ennek megfelelően az országoknak azonos szintű HDI esetén is nagyon különböző GDP-jük lehet és fordítva, azaz egyes országoknak hasonló szintű jövedelem esetén igen eltérő emberi fejlettségi mutatójuk lehet (Vértesy, 2015). Amennyiben a két ismérv között lineáris kapcsolat áll fenn, (pontjai megközelítőleg egy képzeletbeli egyenesre esnek), akkor a képlettel definiált ún. lineáris korrelációs együttható segítségével számszerűsíthetjük a kapcsolat erősségét és irányát.

Az első hipotézisem, hogy minél nagyobb egy küldő ország HDI mutatója, annál több ösztöndíjas hallgató érkezik onnan Magyarországra.

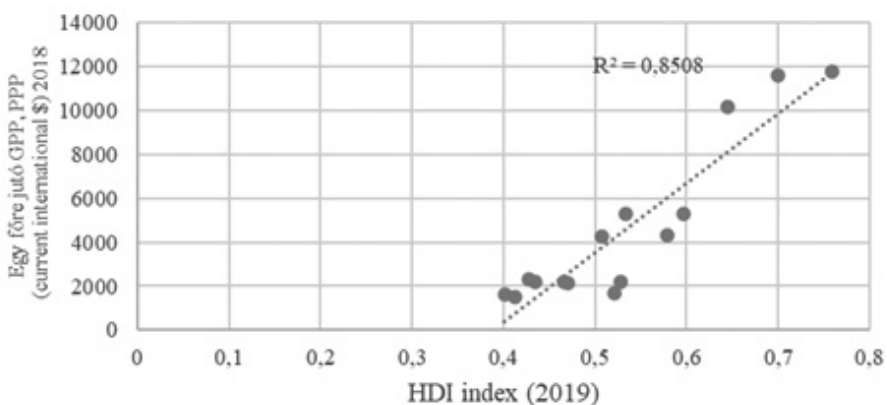
▲ *Az Afrikán belüli akadémiai mobilitási rendszer: ösztöndíj a mesterek, a doktori és az alkalmazottak mobilitása számára. Forrás: <https://regionweek.com/the-intra-africa-academic-mobility-scheme-scholarship-for-masters-doctoral-and-staff-mobility/>*

A három legtöbb FAO hallgatót adó ország: Etiópia, Kenya, Ghána. Ezen országok HDI indexe 0,47, 0,579, 0,596 értékekkel a vizsgált 16 ország között a középmezőnyben szerepel (4. ábra). Megállapítható, hogy a legnagyobb HDI mutatóval rendelkező Algéria (0,759) és Egyiptom (0,7) csupán 3 és 6 hallgatót küldött Magyarországra, tehát nincs érdemi összefüggés a HDI mutató értéke és a küldött hallgatói létszám között ezen ösztöndíjtípus esetében.

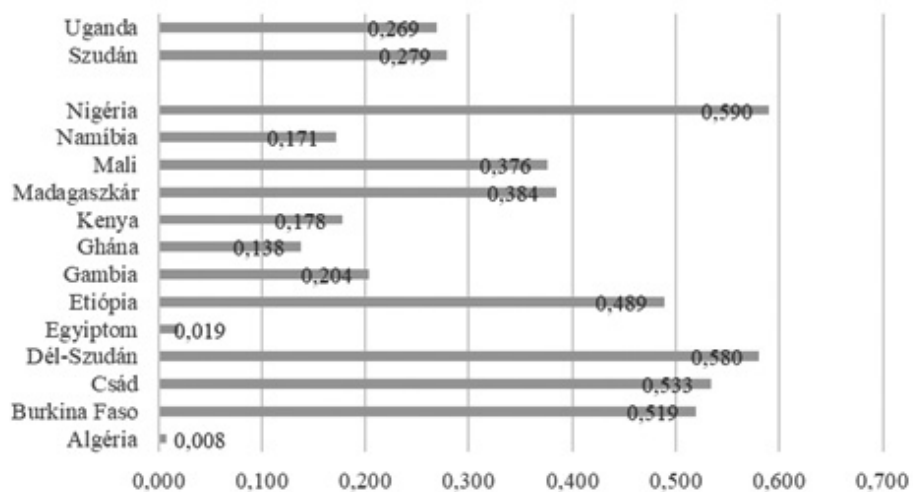
A 4. ábrán látható, hogy a HDI és az egy főre jutó GDP között azonban igazán erős pozitív korreláció ($r=0,92$) állapítható meg, ami nem meglepő, hiszen a GDP a HDI egyik dimenzióját képezi.

A HDI továbbfejlesztése a globális új e-gazdasági mutató (Global New E-Economy Index, GNEI), amely az információs társadalom legfőbb paraméterét, a tudást is figyelembe veszi, a nemzetgazdaságokat az információs versenyre való felkészültségük alapján rangsorolja. Más módszer alapján rangsorol az Economist Intelligence Unit (EIU), amely a The Economist csoport gazdasági előrejelzésekkel és tanácsadásokkal foglalkozó egysége, amely a demokráciára (Democracy Index) és a kormányzatra (Government Broadband Index) is helyezi a hangsúlyt. A nettó gazdasági jólét (Net Economic Welfare, NEW) mutatója az emberek életminőségének jellemzésére olyan tényezőket is tartalmaz, mint a munkakörülmények, a létbiztonság, a természeti környezet állapota, a politikai szabadság és a demokrácia viszonyai stb.

Az emberi szegénységi mutató (Multidimensional Poverty Index, MPI) tartalmazza azok arányát, akik bizonyos küszöbérték alatti szinten élnek az emberi fejlődés indexének minden dimenziójában - az élettartamot, az egészséges életet, az oktatáshoz való hozzáférést, valamint a megfelelő életszínvonalat is figyelembe véve (Vértesy, 2015).

▲ 4. ábra A vizsgált országok HDI indexének és az egy főre jutó GDP-nek korrelációja (saját kutatás)

5. ábra A vizsgált országok MPI indexe (Human Development Report (2019) alapján saját kutatás)

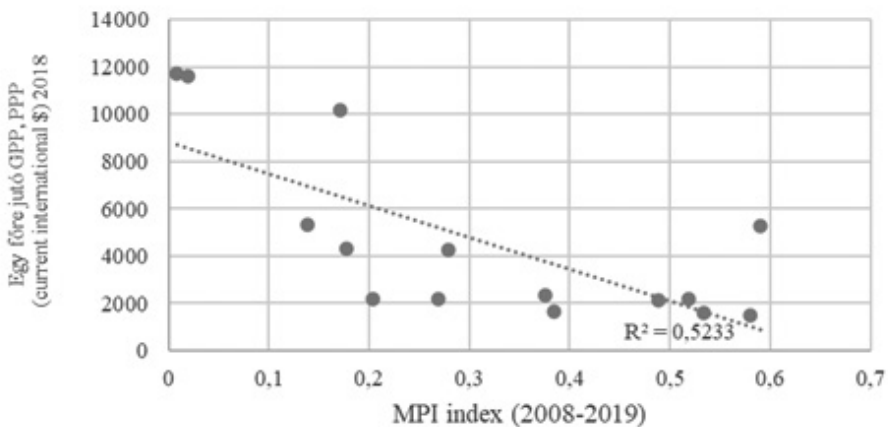

Az ASAF egy olyan afrikai hallgatók, öregdiákok és szakemberek platformja, akik részt vettek az Európai Unió és az Afrikai Unió által finanszírozott nemzetközi mobilitási ösztöndíjakban, amely lehetőséget kínál cserére, együttműködésre és kapacitásépítésre. Forrás: <https://www.asaf.africa/about/who-we-are>

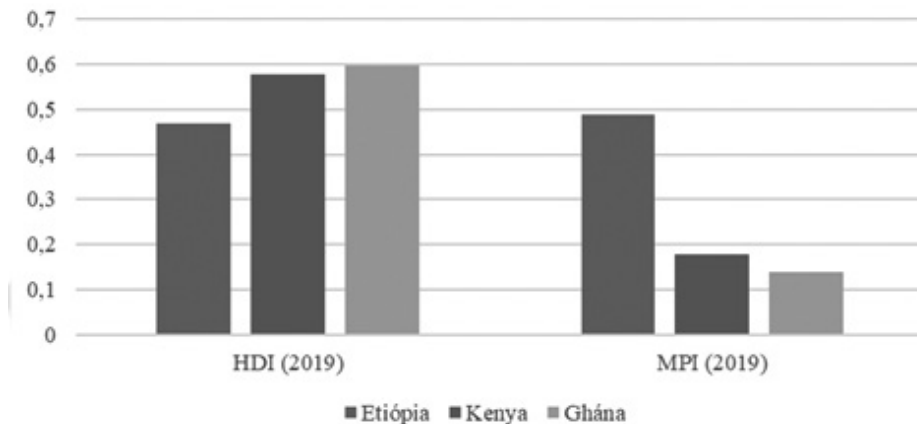
A második hipotézisem, hogy a legmagasabb MPI index-szel bíró országokból érkezik a legkevesebb hallgató Magyarországra.

A legtöbb FAO hallgatót nyújtó országokat figyelembe véve megállapítható, hogy nincs érdemi összefüggés az MPI index és a mobilitási hajlandóság között, hiszen Etiópiában, ahonnan a legnagyobb számú hallgató érkezett Magyarországra az elmúlt 12 évben nagyon magas, 0,489 a szegénységi mutató, ugyanakkor ez a mutatószám Kenya (0,178) és Ghána (0,138) esetében nagyon alacsony. Megállapítható, hogy ahol magas az MPI index, onnan érkezett a legkevesebb hallgató Magyarországra: Dél-Szudán, Burkina Faso, Csád. A 6. ábrán látható, hogy az MPI és az egy főre jutó GDP között közepesen erős negatív összefüggés ($r=0,72$) állapítható meg. Minél magasabb a GDP, annál alacsonyabb a szegénységi index értéke.

Az országok (makroszintű) versenyképességét méri a globális versenyképességi mutató (Global Competitiveness Index, GCI). A GCI 12 pillérrre épül, amelyek az ország termelékenységét és versenyképességét befolyásoló intézményi, politikai és egyéb kapcsolódó mérőszámokat tartalmazzák. A globális versenyképességi index (GCI) több, mint 100 mutatót követ közel 140 gazdaság számára (The Global Competitiveness Report 2017-2018). A hatodik pillér az oktatás és képességek, mely az érintett országok esetében a következőképpen alakul. A három, legtöbb hallgatót küldő országot (Etiópia, Kenya, Ghána) vizsgálva megfigyelhető, hogy ezen országok esetében az alacsony GCI érték alacsony GDP-vel párosul. További összefüggést analizálva a korábban jelen tanulmányban megemlített makrogazdasági mutatókkal megállapítható, hogy ahol alacsony az MPI index, ott magas a HDI index értéke és fordítva, a magas MPI index alacsony HDI-vel párosul. Tehát egyértelműen kijelenthető, hogy ahol magas a szegénységi mutató értéke, ott alacsonyabb az emberi fejlettségi mutató számértéke (7. ábra).

▲ 6. ábra A vizsgált országok MPI indexének és az egy főre jutó GDP-nek korrelációja (saját kutatás)

7. ábra A vizsgált mutatószámok a legtöbb FAO hallgatót küldő országokban (saját kutatás)

A Globális Versenyképességi Riportban (2017-2018) szereplő adatok elemzése során kiderül, hogy a vizsgálatban résztvevő országok közül a legjobban javuló afrikai országok éves összehasonlításban Madagaszkár (121. hét helyet javított), Gambia (117., hat helyet javított), Kenya (91., öt helyet javított), a makrogazdasági környezet (Madagaszkár esetében) és az áruk, a munkaerő és a pénzügyi piacok hatékonyságának (Gambia, és kisebb mértékben Kenya) növekedésének köszönhetően (The Global Competitiveness Report 2017-2018). Általában a makrogazdasági stabilitás és az intézményi bizalom helyreállítása rövid távú prioritás az afrikai versenyképesség és növekedés újjáélesztése szempontjából. A termelékenységgel összefüggő különbségek csökkentése érdekében hosszú távon folyamatos beruházásokra lesz szükség az infrastruktúrába, a humán tőkébe és a technológiai fejlesztésbe.

E kutatás relevanciája és jelentősége abból a tényből adódhat, hogy a felsőoktatási hallgatók mobilitása nagyon értékes és érdekes kutatási téma, amely mind a befogadó, mind a küldő országok szempontjából elemezhető. A felsőoktatási hallgatók mobilitása továbbra is alapvető aggodalomra ad okot, mivel számos kulcsfontosságú, átfogó tematikus kérdést tartalmaz, amelyek egyaránt elemezhetők a felsőoktatási intézmények és szakpolitikák, a globalizáció, az ismeretek létrehozása és átadása, a fejlődés, demográfiai, gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális kérdések különböző szemszögeiből.

Konklúzió

Ez a tanulmány azzal érvelt, hogy fontos a hallgatók és mobilitásuk tanulmányozása a globális tudástársadalomban, mivel ezek központi szerepet játszanak a növekedésben, a fejlődésben és az általános haladásban. Jelen tanulmány makrogazdasági mutatószámok segítségével bizonyítja, hogy azokban az afrikai országokban, ahol magas a szegénységi mutató értéke, ott alacsonyabb az emberi fejlettségi mutató számértéke. A vizsgált 16 afrikai ország tekintetében megállapítható továbbá, hogy

minél magasabb az egy főre jutó GDP, annál alacsonyabb a szegénységi index értéke, valamint számításaim igazolják, hogy a HDI és az egy főre jutó GDP között igazán erős pozitív korreláció állapítható meg.

Tekintettel arra, hogy a fejlett világ fogadó országai több nemzetközi hallgatót fogadnak, és vonzó célpontok a világ legtehetségesebb fiataljai számára, a fejlett (központi) és a fejlődő (perifériás) országok közötti tudástermelés- és terjesztés folyamatában is létrejöhetnek új kapcsolatok. A fejlett világ felsőoktatási intézményei több tehetséges diákot vonzanak, s amennyiben sikerül is megtartani őket a fogadó országban, a fiatalok hozzájárulhatnak a tudás termeléshez és elosztáshoz, mellyel a fejlődő országok intézményei a technológia, tudás, áruk és szolgáltatások terén egyfajta függőségi helyzetet vállalnak. A magasan fejlett infrastruktúrával, vonzó fizetéssel és fejlett kutatási létesítményekkel rendelkező országok jelentős versenyelőnyvel bírnak ahhoz, hogy olyan tehetséges nemzetközi hallgatókat vonzzanak, akik hosszú távú nemzetközi tapasztalatokat hoznak magukkal, és hozzájárulhatnak a tudásalapú gazdaság fejlődéséhez a fogadó országokban. E tekintetben az afrikai egyetemek a legkiszolgáltatottabb intézmények, gyenge pénzügyi és infrastrukturális környezetük a tudástermelési- és terjesztési folyamatokban való marginalizálódásukat okozza. Ennek megfelelően, ha az afrikai felsőoktatási intézmények vonzó célpontok lennének az afrikai és nemzetközi diákok számára, s megtartó erővel is bírnának, a nemzetközi diák mobilitás agyelszívó jelensége óriási hatással lehetne a kontinensre. Ahogy Dr. Lalla Ben Barka a Számvevőszék (Economic Commission for Africa) helyettes ügyvezető titkára kijelentette: „Az afrikai kormányoknak felelősségük van abban, hogy a tudás továbbra is a kontinensen maradjon, ellenkező esetben 25 év múlva Afrikában nem lesz tudással bíró munkaerő (Chawawa, 2013). ☀

Felhasznált irodalom

- Adu, K. H. (2019): Student migration aspirations and mobility in the global knowledge society: The case of Ghana. *Journal of International Mobility* 2019 (1) pp. 23-43.
- Bite, P., Konczosné, Sz. M., Vasa, L. (2020): The Concept of Labour Migration from the Perspective of Central and Eastern Europe. *Economics and Sociology* 13 (1) pp. 197-216.
- Byram, M., Dervin, F. (2009): Students, staff and academic mobility in higher education. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge
- Bracht, O., Engel, C., Janson, K., Over, A., Schomburg, H., Teichler, U. (2006): The professional value of Erasmus mobility. International Centre of Higher Education Research, University of Kassel, Germany
- Chawawa, M. (2013). Educating for employability in the global economy: the Diaspora option Retrieved from Sunday Standard: <http://www.sundaystandard.info/article.php?NewsID=17156&GroupID=5>
- Gargano, T. (2009): (Re)conceptualizing International Student Mobility The Potential of Transnational Social Fields. *Journal of Studies in International Education* 13 (3), pp. 331-346.
- Honvári, J. (2012): Migrációs potenciál és a potenciális tanulási migráció. Hazai hallgatók külföldi tanulási szándékai. *Tér és Társadalom* 26 (3), pp. 93-113 doi: 10.17649/TET.26.3.2058.

- Human Development Report (2019): United Nations Development Programme ISBN: 978-92-1-126439-5
- King, R., Ruiz-Gelices, E. (2003): International student migration and the European ‘year abroad’: Effects on European identity and subsequent migration behaviour. *International Journal of Population Geography*, 3., pp. 229-252. <http://doi.org/dqwcgz>
- Kovács, V. I., Tarrósy, I. (2017): Internationalisation of higher education in a global world. In: Egetenmeyer, Regina; Guimarães, Paula; Németh, Balázs (szerk.) *Joint Modules and Internationalisation in Higher Education. Reflections on the Joint Module „Comparative Studies in Adult Education and Lifelong Learning”* Frankfurt am Main, Németország : Peter Lang Verlag (2017) 196 p. pp. 39-52. , 14 p. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/27245>
- Kritiz, M. M. (2011): International Student Mobility and Tertiary Education Capacity in Africa. *International Migration* 53 (1) <https://doi.org/10.1111/imig.12053>
- Lakner, Z. (2012): Túl sok agrárszakembert képzünk? *Gazdálkodás*, 56 (1) p.73
- Lukács, E., Völgyi, K., Filep, B., Kovács, Zs. (2020): A „Keleti nyitás” politika a magyar felsőoktatás és a Széchenyi István Egyetem nemzetköziesítésében. *Külügyi Szemle* 19 (1) pp. 80-104.
- Magda S., Marselek S., Magda R. (2017): Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak képzettsége és a jövő igénye, *Gazdálkodás*, 61 (4), pp. 437–458
- Magda S., Herneczky A., Marselek S. (2008): A felsőoktatás és az agrárokutatás dilemmái *Gazdálkodás*, 52 (5) pp. 432-444
- Popp, J., Oláh, J., Kiss, A., Lakner, Z. (2019): Food security perspectives in Sub-Saharan Africa. *Amfiteatru Economic* 21 (51). 361-376. <https://doi.org/10.24818/EA/2019/51/361>
- Report of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals (12.08.2014) United Nations General Assembly
- Satti, S., Nour, O. M. (2020): Migration of higher education students from the North Africa Region to the United Kingdom Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT).
- Tarrósy, I. (2011): Afrikai agyelszívás - A kérdéskör néhány mérvadó aspektusa. *Afrika Tanulmányok* 5 (3) pp. 45-55
- Tarrósy, I. (2014): Elméleti megfontolások a nemzetközi migrációs tendenciák megértéséhez In: Tarrósy, István; Glied, Viktor; Vörös, Zoltán (szerk.) *Migrációs tendenciák napjainkban*. Pécs, Magyarország : Publikon Kiadó (2014) 376 p. pp. 9-25. , 17 p.
- Tarrósy, I. (2017): Afrikaiak a világban, afrikaiak Magyarországon – Elhanyagolt diaszpóra? *MODERN GEOGRÁFIA* 2017 : 4 pp. 1-14. , 14 p. (2017)
- Tarrósy, I. (2020): Magyarország Afrika-politikája a kommunista korszakban és a poszt-szovjet érában In: Marsai, Viktor; Nagyné, Rózsa Erzsébet (szerk.) *Magyarország és Afrika 2018-2025* Budapest, Magyarország : Ludovika Egyetemi Kiadó (2020) 222 p. pp. 19-30. , 12 p.
- The Global Competitiveness Report (2017-2018): Insight Report Klaus Schwab, World Economic Forum ISBN-13: 978-1-944835-11-8 <https://www.weforum.org/gcr>.
- UNESCO (2020): Trends in Tertiary Education: sub-Saharan Africa https://www.education-inequalities.org/indicators/higher_1822#?sort=mean&dimension=all&group=all&age_group=attend_higher_1822&countries=all&population=yes
- Vértessy, L. (2015): Gazdasági mutatók. *Nemzeti Érdek* 2015 (1) pp. 315-317
- Woldegiorgis, E. T., Doevenspeck, M. (2015): Current Trends, Challenges and Prospects of Student Mobility in the African Higher Education Landscape DOI:10.5430/ijhe.v4n2p105
- Zelenkov, Y. A., Lashkevich E. V. (2020): Fuzzy regression model of the impact of technology on living standards. *Business Informatics*, 14 (3), pp. 67–81. doi: 10.17323/2587-814X.2020.3.67.81

A szerzőről

Gazdasági agrármérnök,
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Doktorandusz, Szent István Egyetem Gazdaság- és Regionális Tudományi Doktori Iskola

About the Author

Graduated as agricultural economist at Szent István University (SZIU), School of Economics and Social Sciences, Gödöllő.
Currently, doctoral student in Szent István University's Doctoral School of Economics and Regional Sciences.

kataineh@gmail.com

English Abstract

Connections between FAO Student Mobility and Macroeconomic Indicators in Africa

The internationalization and internationalization of higher education is one of the most actual topics related to education today. The number of foreign students in major higher education institutions is increasing, and international collaborations in the field of education and research are becoming more frequent. However, despite the fact that the topic is so tangible in proximity, we still know a small fragment about the process of internationalization of higher education, the factors that support and hinder the phenomenon. The theoretical significance of the present study is the analysis of the revealed literature and statistical data, while the practical significance is the comparative study of the research carried out in the international context depending on the number of FAO scholarship students coming to Hungary from African countries. Examining the territorial location of the sending countries within Africa, the question arises as to why these countries send students to developed countries, in this case Hungary. Is there a correlation between certain macroeconomic indicators and the mobility tendencies or territorial orientation of students who have received an FAO scholarship?

AZ AFRIKAI LANTOK TÖRTÉNETE ÉS TÍPUSAI

BRAUER-BENKE JÓZSEF

A történeti néprajz komparatív vizsgálati módszerének alkalmazásával a hangszer-történeti áttekintések arra engednek következtetni, hogy az ókori Egyiptom hasonló szerepet játszott az afrikai hangszerek történetiségét illetően, mint amelyet az ókori görög és római kultúrák gyakoroltak az európai hangszerkultúrára. Emellett az észak-afrikai régióban az ókori görög és római hangszerkultúra hatásai is erősen éreztették a hatásukat. A szubszaharai Afrika területén, a dél-afrikai régió kivételével, ha nem is mindenhol egyenlő mértékben, de szinte mindenhol megtalálhatóak az ókori egyiptomi kultúrából származó hangszerek történeti leszármazottjai, amelyek az iparosodás hiánya miatt, egészen a 20. századig, némely esetben szinte változatlan formában maradtak fenn. Ez természetesen adott kultúra tekintetében nem jelent évezredek hagyományokat, mert az ominózus hangszertípus többszörös átvétel útján lehet, hogy csak néhány generációval azelőtt jelent meg a térségben. Mivel Európától eltérően a szubszaharai Afrika nagy részén a gyári hangszerek a legutóbbi időkig nem tudtak elterjedni, a térség hagyományos társadalmában a környezet adta anyagok használatával, egy az európai hagyományos kultúráknál jóval lassabban változó, archaikus tárgyi kultúra maradt fenn.

Azonban egy idegen kultúra behatolása egy másik kultúrába vagy akár több évszázados együttélés sem feltétlenül eredményezi a hangszerek átvételét. Példának okért a duda nem terjedt el szubszaharai Afrikában, holott Észak-Afrikában a berberék és az arabok évszázadok óta használnak dudákat (Brauer-Benke 2007: 61). Ezzel szemben a Közép-Afrika déli területén kialakult lamellofon hangszertípus a szubszaharai Afrika területén szinte mindenhol elterjedt, de Észak-Afrikában nem adatolható a jelenléte (Brauer-Benke 2018:58). A jelenségre a néprajzi kartográfia szerint az ad magyarázatot, hogy adott kultúrában az innovációk befogadását sokféle egyéni, pszichikai feltétel könnyíti, vagy éppen nehezíti (Barabás 1963: 122). A hangszer-történeti kutatásoknál mindenképpen figyelembe kell venni, hogy az öntudat a befogadás számottevő tényezőjeként hat és ezen belül különösen a faluközösségi, a nemzetiségi, törzsi vagy vallási csoportöntudat bír nagy jelentőséggel. Szintén fontos szempontok, a különböző társadalmi osztályok, ezen belül a rétegek egymáshoz való viszonya, az illető hely megközelíthetősége és indusztriáltságának a mértéke, illetve más helyiségektől való távolsága (Szolnokyi 1954: 65-66). Ezért összességében az interetnikus kapcsolatok útján kialakuló hangszerelterjedések fel-

tárásához mindenképpen egy átfogó vizsgálat szükséges, amely a befogadás összes lehetséges tényezőjét áttekinti. Ennek eklatáns példája lehet az afrikai lírák és lantok elterjedése közötti különbség, mert annak ellenére, hogy mindkét hangszertípus az ókori Egyiptomból kiindulva terjedt el a szubszaharai Afrika területein, a lantok jellemzően Nyugat-Afrikában, míg a lírák jellemzően Északkelet és Kelet-Afrikában terjedtek el (Brauer-Benke 2015: 43-49).

Az eltérő történeti háttérük miatt, a lanttípusú hangszerek között megkülönböztethetünk rövid és hosszú nyakú lantokat (Sachs 1940:251). Rövid nyakú lantok esetében a hangszertest hosszabb, míg hosszúnyakú lantok esetében a hangszertest rövidebb, mint a nyak. Habár már az ókori Egyiptomban is használtak hosszúnyakú lantokat a hangszertípus legkorábbi ábrázolása Mezopotámiából, az Akkád-időszakból (Kr.e.2350-2170) származó hengerpecsétéről ismert (Rashid 1984: 62). (1. kép) Az óbabiloni időszaktól (Kr.e.1950-1530) származó terrakotta ábrázolásokon már az is kivehető hogy a mezopotámiai hosszúnyakú lantoknak kerekded a hangszertestük (Rashid 1984: 92). Egy Ešnunna (ma a kelet-iraki Tell Aszmar 'Vörös domb') városából a Kr.e. 18. századi kasszita időszaktól fennmaradt terrakottán már az is kivehető, hogy a hosszúnyakú lant hangszertestje enyhén ovális. (2. kép) Hasonló enyhén ovális és mint az ásatások során előkerült hangszereken látható, teknőspáncélból készített rezonátortestű hosszúnyakú lantok bukkantak fel először az ókori Egyiptomban a XVIII. dinasztia időszakában (Kr.e.1550-1292) valószínűleg az ekkor megjelenő Resef alvilági istenség (a járványok ura) kultuszával együtt (Hickmann 1961: 29). A teknőspáncél hangszertestű típusokkal egyidőben egy hosszúkás hangszertestű hosszúnyakú lanttípus is feltűnik és mindkét típus jellemzője, hogy a hangszernyak a hangszertestet fedő membránon van átfűzve (Hickmann 1961: 130-131). (3. kép)

▲ 1. kép Akkád hosszúnyakú lant Kr.e.2350-2170 (Rashid 1984 nyomán)

^ 2. kép Kaszita hosszúnyakú lant Kr.e. 14. század (Rashid 1984 nyomán)

^ 3. kép Egyiptomi hosszúnyakú lantok a 18. dinasztia időszakából Kr.e. 1350 (Hickmann 1961 nyomán)

Ugyanez a megoldás maradt fenn a főleg Észak és Nyugat-Afrikában használt egyszerű felépítésű, hosszúnyakú lantokon (Collaer-Elsner 1983: 179). Az ókori egyiptomi hosszúnyakú lanton a három bélhúrt a vászonbüttyök köré feszesen tekert zsinórokkal lehetett hangolni. Az eredeti ókori egyiptomi ovális hangszertest a hangerő növelése céljából Észak-Afrikában négyszögletes hangszertestű típusá fejlődött, de emellett az eredeti ovális formájú hangszertest is fennmaradt. (4. kép) A hangszertípus évezredes jelenlétének köszönhetően Észak- és Nyugat-Afrika nagyrészen elterjedt és a felépítésében kialakult kisebb különbségek, eltérő anyagok és elnevezések ellenére, egymással rokonítható hangszertípusról van szó.

Egyelőre vita tárgyát képezi, hogy az ókori egyiptomi lanttípusok Észak-Afrika vagy Szudán irányába terjedhettek tovább. Az egyik felvetés szerint az ókori

▲ 4. kép Gnawa zenész hosszúnyakú lanttal Algéria 1906 (wikipédia szabad felhasználású oldala)

egyiptomi és az észak- illetve nyugat-afrikai lantok *gunbri* vagy *gunibri* névvel rokoníthatóak egymással és Észak-Afrika irányából terjedhettek el Nyugat-Afrika (Farmer 1924: 158). A felvetés alapja, hogy a Magreb területén elterjedt *genbri/gunbri/guenbri/genibri* elnevezések az ókori egyiptomi „n-b-r” formában jelölt lant terminus származékai és az ókori egyiptomi „n-b-r” a mai egyiptomi arab nyelvjárársban a q-n-b-r tőként (a felső-egyiptomi kiejtés szerint: ’n-b-r) : „kidomborodni”, „kiállónak lenni”, „kiduzzadni”, jelentéssel maradt fenn, ami a hangszer alakját írja le (Farmer 1938:251).¹

Marokkóban a *gunbri* elnevezés különböző felépítésű háromhúros hosszúnyakú lanttípusokat jelöl (Collaer-Elsner 1983:170). Bár a marokkói *gunbri* leginkább háromhúros, de amint azt a Néprajzi Múzeum Afrika Gyűjteményének *gunbri* lantja igazolja akadnak közöttük kéthúros típusok is.² A hangszer típust leginkább a szubszaharai övezetből rabszolgaként Marokkóba került **gnawa** (szaharai berber dialektusban aginaw-fekete) népcsoport tagjai használják az iszlám időszak előtti szubszaharai-afrikai animista gyógyító rítusaik zenei kíséretéhez. A három húros hosszúnyakú hangszeret mind ének, mind tánc kíséretéhez egyaránt használják. A rezonátor test félbevágott tökből vagy kókuszdióból, esetleg teknőspáncélból készül, amire hangnyílásokkal ellátott bőrt feszítenek (Marcuse 1975: 432).³ A viszonylag kisméretű *gunbri* lanton a húrokat egymáshoz képest sugárirányba elhelyezett facsapokkal rögzítik a hangszer nyakba.⁴ A hengeres hangszer nyakát a ráfeszített bőr membrán szorítja bele a teknőspáncélból kialakított hangszer testbe. Ez a megoldás az ókori egyiptomi lanttípusokon volt elterjedt. A marokkói *gunbri* jellegzetessége, hogy a Magreb és a Nyugat-Afriában elterjedt rokon lanttípusoktól eltérően a hangszer nyakon nem hangoló gyűrűket, hanem facsapokat alkalmaznak.⁵ (5.kép) A facsapok alkalmazása európai vagy belső-ázsiai hatást sejtet.

5.kép Facsapos *gunbri* lant 1910 Marokkó (wikipédia szabadfelhasználású oldala nyomán)

Ez utóbbit igazolhatja, hogy az 1157-1258 közötti időszakban kimutatható egy nagyobb népmozgás Turkesztánból az észak-afrikai Magreb területére, amellyel ázsiai hangszertípusok jelenhettek meg a térségben (Farmer 1966:156-158).

A szomszédos Algériában szintén elterjedt a *genbri* vagy egyéb elnevezéssel *gumbri*, *genibri* hosszúnyakú lanttípus. Az Algériában használt *genbri* szudáni eredetű jövevény hangszer (Collaer-Elsner 1983:128). Az elnevezés különböző felépítésű hosszúnyakú lanttípusok összefoglaló terminusa. Az ovális vagy négyzet alakú fából készült rezonátortestre tevébőr membránt feszítenek a jobb rezonancia érdekében. A rezonátortesthez nyak gyanánt egy botot illesztenek. A hangszernyak végén bádog csík van, amelyet szegekkel kivernek, és ezáltal játék közben fémes hangzást érnek el. A három húrt bőrcsíkokkal vagy zsinórokkal a hangszer nyakához rögzítik, és amivel a húrok feszességét is szabályozni tudják. (6. kép) A középső húrt feszítik a legfeszesebbre, ezért ez lesz a legmagasabb hangú. A legmélyebb hangot a hangszernyaktól jobbra eső húr adja. A *genbrit* a jobb kéz ujjával pengetik és a bal kéz négy ujjával fogják le a húrokat. A bal kéz hüvelykujjával a hangszernyakat tartják. Alkalmanként a zenész a jobb kezével dobol is a tevébőr membránon, színesítve az előadását. A *genbrit* minden előadás után újrahangolják.

A Tunéziában elterjedt archaikus felépítésű, börgyűrűs húrrögzítésű, két-három húros lanttípus a *fakrún*.⁶ Ennek a lanttípusnak a két hangnyílással ellátott, bőrmembránnal fedett hangszertestét jellemzően egy nagyobb teknősbéka (*Emys leprosa*) páncéljából készítik, ami az elnevezésében is visszaköszön ún. „*fakrún*” vagyis ’teknős’ (Jankowsky 2010: 106). A hangszertípus valószínűsíthetően Mali és Niger területéről került Tunéziába. A *fakrún* lantot leginkább a szubszaharai övezetből hozott fekete rabszolgák animisztikus vallási hiedelmei és az észak-afrikai iszlám hagyományok ötvözetéből álló „stambali” mágikus vallási rituáléja során használ-

▲ 6. kép Gnawa zenész *genbri* lanttal, Algéria (Collaer-Elsner 1983 nyomán)

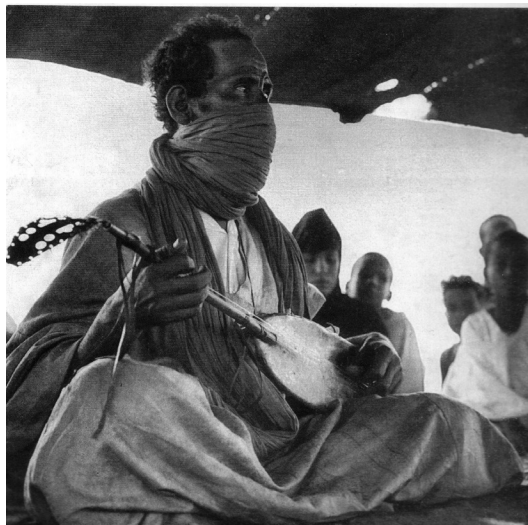

ják, ahol a résztvevők transzba táncolják magukat. A hangszertípus felépítésében az ókori egyiptomi lanttípusokkal, illetve a teknősbékapáncél rezonátortest kapcsán az ókori görög és egyiptomi lírákkal hozható kapcsolatba, amely összességében igen archaikus hagyományt sejtet.

Felépítésében a *gunbri* hosszúnyakú lanttípusokra hasonlít, ám annál jóval nagyobb, átlag 1100 mm hosszúságú, basszus lanttípus a Marokkó északi területein a **berberek** és Mali déli részén a **tuaregek** által használt *hajhuj* (Nooshin 2009: 219). A szudáni övezetből Marokkóba került fekete rabszolgákból kialakult **gnawa** csoport zenészei szintén használják a gyógyító varásló szertartásaik során a *haǧhúǧ* vagy franciásan *hajhouj* lantokat (Collaer-Elsner 1983:146). A *hajhuj* lanttípus az egyéb marokkói hosszúnyakú lanttípusoktól eltérően nem facsapos, hanem az ókori egyiptomi lanttípusokon alkalmazott csúszógyűrűs húrrögzítésű megoldással rögzítik a húrokat a hangszernyakhoz. A hangszernyak végére egy Észak-Afrika nyugati részén, illetve Nyugat és Közép-Afrikában elterjedt, íves kialakítású fémlap van erősítve, amelynek a szélére fűrt lyukakba fémkarikák vannak illesztve, hogy a hangszerjáték alatt csengő hanggal színesítsék a *hajhuj* hangját. A *hajhuj* hosszúnyakú lantokat olykor *sentir* vagy *sintir* elnevezéssel is illetik, amely felveti a belső-ázsiai hatás lehetőségét is, azonban a belső-ázsiai hosszúnyakú lantok jellemzően facsapos húrfeszítésű megoldással készültek.

Egy másik háromhúros, hosszúnyakú lanttípus Marokkóban a *getara genawa* ún. 'gnava gitár', amelynek vékony, hosszúkás, domborúhátú hangszerteste és előre hajló kulcsszekrénye van. Szintén facsapos húrrögzítésű hosszúnyakú lanttípus a két vagy három húros átlag 500 mm. hosszúságú *lotar* (Charry 2000:129). A hangszertest kókuszdióhéjból vagy félgömb alakúra faragott fából van kialakítva. Ez a lanttípus a Középső-Atlasz vonulatain élő marokkói berberek **imazighen** (e. sz. amázigh) 'szabad emberek' elnevezésű alcsoportjának körében elterjedt. Úgyszintén *lotar* vagy *lutar* az elnevezése az Atlasz hegység alacsonyabb régióiban élő berberek sokkal nagyobb, átlag 1000 mm hosszúságú és ezáltal mélyebb hangú 3 húros hosszúnyakú lanttípusának, amelynek körte alakú hangszerteste van. A *lotar* hosszúnyakú lantokon az ún. „imdyaz” dalnokok játszanak.

Mauritánia őslakói szintén a berberek **imazighen** alcsoportjának a tagjai voltak, akik a 3-4. század körül érkeztek a mai lakóhelyükre és valószínűsíthetően már ekkor ismerhettek egy ókori egyiptomi eredetű hosszúnyakú lanttípust, amely a *tidinit* elnevezésű mai lant őse lehetett. A 15-16. század környékén a jemei eredetű Bani Hasszán arab törzs jelent meg Mauritániában és a berber törzsekkel összeolvadva kialakult az ország névadójául szolgáló **mór** lakosság (Gerteiny1967:128). A *tidinit* lanttípust leginkább az „iggawinok” a helyi eposzénekesek használják az előadásaik kíséretéhez (Collaer-Elsner 1983:176). A *tidinit* általában 4 húros, de vannak keleti szokás szerinti 5 húros változatai is. (7. kép) A vésett ornamentumokkal díszített hangszertest a *commiphora africana* fából készül. A hangszertest elnevezése a *tazuwwa*, amelynek jelentése 'hangtök', mert eredetileg tökből készült, és ezért a fából készültet is tökformájúra alakítják (Collaer-Elsner 1983:178). A kivájt rezonátortestet nem kizárított, erősen kifeszített marhabőr membránnal fedik be,

▲ 7. kép Mór iggawin énekes tidinit lanttal Mauritánia (Collaer-Elsner 1983 nyomán)

amit zsinórokkal vagy szegeccseléssel rögzítenek és a hangszernyak felső részére egy csörgőt rögzítenek. A hangszernyak a membrán alatt, az alsó részen található hangnyílás közepéig fut. Három hangolókulcs a hangszernyak alján, három pedig a nyak tetején van elhelyezve. Ebből kifolyólag, a húrok különböző hosszúságúak. A hosszabb dallamhúrok középen, a rövidebb húrok pedig szélén helyezkednek el. A húrok régebben bélből, újabban műanyagból készülnek. A hangszer minden módusznál át kell hangolni. A hangszer típus elnevezése valószínűsíthetően a **tuareg** (önelnevezésük a **kel tamasheq**) népcsoport *teharden* elnevezésű háromhúros lantjával rokonítható és a *teharden* lant etimológiailag az iherden eposz énekesek elnevezésére vezethető vissza, akik az „ehad” kovács kaszt tagjai közül kerültek ki (Bebey 1999: 46).

Más vélemények szerint az ókori egyiptomi lantok nem Észak-Afrika irányából terjedtek el Nyugat-Afrikába, mert például Algériába a nyugat-szudáni eredetű **gnawák** által Marokkó irányából történhetett az átvétel (Charry 1996: 4). Ezen hipotézis alapján az ókori Egyiptomból dél felé Kush és Meroe királyságok irányába terjedtek el a lantok és Nyugat-Afrikába a nyugat-szaharai kereskedelem által jelenhetett meg a hangszer típus. Emiatt a lantok a nyugati Száhel-övezet és az északi szavanna régióban (Mauritánia, Szenegál és Mali) lokalizálódnak és elsősorban a birodalomépítő muszlim népek körében jellemzőek. Valószínűleg nem véletlen, hogy ezek a népek – **maninka, mandinka, bambara, xasonke, wolof, soninke, fulbe** és **mór (moor)** - mind egy nagy földrajzi régióból származnak, amely a legkorábbi ismert nyugat-afrikai birodalom az ősi Ghána (? - K.r.u. 11. század) hatása alatt állt (Charry 1996:5). Ráadásul a *genbri, gunbri* stb. elnevezések a 19. századnál korábbiakról nem adatolhatóak, ezért a hangszer típus és vele együtt az elnevezés a **soninke** és **bambara** népcsoportok területéről származó **gnawa** rabszolgák által is

elterjedhetett (Charry 1996: 12). Ebből kifolyólag a **soninke** népcsoport *gambare* elnevezésű lant típusa lehetett az észak-afrikai *gunbri* lantok előképe, amely a fonológia vizsgálatok alapján a **wolof** népcsoport *xalam* (khalam) lanttípusának elnevezésével is rokonítható, amelyben az „r” hang „l” és a „b” pedig „m” formát öltött (Hause 1948, 58).

A **soninke** orális tradíció szerint a *gambare* lant a griotok (jaare) legrégebbi hangszere, amit a „wagadu korszakból” származtatnak (Charry 1996:13).⁷ Maliban a **soninke** népcsoport hősepikai énekeseinek *ngoni* lanttípusát az epikus hagyomány a Ghánai Birodalom egyik uralkodójának kegyetlen harcos fiától Gasszirétől származtatja. Ez alapján „A minden ellenségét lekaszaboló és örök hírnévre vágyó Gasszire egy napon a fogoly madár (Rollulus rouloul) „dauzi” énekét hallgatva ráébredt, hogy tettei feledésbe merülnek, ezért elment a helyi kovácshoz és megkérte, hogy készítsen neki egy lantot, amelyen ő is eljátszhatja a „dauzi dalt” és általa hírneve örökre fennmarad.”⁸ Azonban ahogy azt a kovács is megjósolta a lant néma maradt, mert önmagában nem tud „dalolni” hisz nincs szíve. Ezért Gasszire a kovács tanácsára az elkövetkező csatákban a lantot a hátán hordta és az átitatódott a csatában elhulló fiai vérével és Gasszire verejtékével, könnyeivel. (Frobenius-Fox 1938: 115-116). Így vált a lant Gasszire sorsának a részévé és mivel már volt „szíve” gyönyörűen szólt. Gasszire pedig hercegből hősepikai énekessé lett és a griotok által a „dauzi dal” mindmáig él.

Mali északnyugati részén a **soninke** népcsoporthoz tartozó **marakák** körében gyűjtő Frobenius az énekmondók három csoportját különíti el úm. a diare, a gesszere és a garanke, akik közül a legrégebbi csoport a bőrmegmunkálással is foglalkozó garankék, a legkiválóbb énekese a diarék és a harmadik csoport a kifejezetten alacsony társadalmi presztízzsel rendelkező gesszerék (Frobenius 1921: 37). Ez utóbbi csoport jellemzően a különböző királyi fesztiválok, temetések, katonai hadjáratok és koronázások alkalmával jó pénzért, akár történelmileg nem hiteles vagy családfahamisító énekeikkel nyújtott alkalmi szolgáltatásokat azoknak, akik megfizették őket ezért. Mindebből kifolyólag a gesszeréket egyáltalán nem tisztelték. Ezzel szemben a diarék énekes csoportja a hőseposzok előadói, akik emellett az uralkodó tanácsadójaként vagy diplomáciai küldötként is funkcionáltak komoly megbecsülésnek örvendtek (Frobenius 1921: 43). (8. kép)

◀ 8. kép Sambala király udvari griot énekmondói Medina, Mali 1890 (wikipédia szabad felhasználású oldala)

A későbbi antropológiai vizsgálatok azonban nem igazolták Frobenius megállapításait, mert a **soninke** diare, ami a **mandinka** djeli szó változata, funkciójában nem különbözött a nyugat-afrikai griot –októl, akik bár királyi énekmondóként akár komolyabb jutalmazásban is részesülhettek, de a társadalmi ragjuk egységesen kifejezetten alacsony presztízsű volt (Jablow 1984: 521). Habár a **soninke** diarik más griot csoportokhoz képest a nemesek kíséroiént szokatlanul magas megbecsülésben lehetett részük, ez csak kb. olyan jellegű különbség lehetett, mint amelyen az úri kaszinók cigányzenészei és a falusi cigányzenészek között fennállt. Mert bár az úri kaszinók cigányzenészei, mint például a Liszt Ferenc által is nagyra tartott Pintér Pál, aki Rácz Pali bandájával Franciaországban és Angliában koncertezve akár koronás fők előtt is játszhatott, de ettől még nem emelkedett a nemesi rend tagjai közé (Markó 1896: 74). Ezért zenész kasztként a griotok társadalmi presztízse is a lehető legtávolabb állt a helyi nemességétől, mert például a mandinka társadalomban a kovácsokkal és a fazekasokkal együtt a rabszolgák kasztjába tartoztak (Appiah-Gates 2010: 135–136). Nigéria északi részén a **hausa** népcsoport körében a griotokat egyszerű iparosoknak tekintik, akik saját bevallásuk szerint is a zenére egyfajta szolgáltatásként tekintenek és saját örömeikre nem zenélnek (Ames 1973: 152). Habár a modernizálódó világban az ősi hagyományos tiltások lassan érvényüket veszítik, de a griotok társadalmi megítélése továbbra is őriz negatív vonásokat, mert nem nagyon házasodhatnak a kasztjukon kívül és haláluk esetén a „föld beszennyezésének” elkerülése érdekében még mindig gyakori, hogy odvas baobab fába temetik őket (Conrad-Frank 1995:4-7).⁹ Hasonló házassági tilalom vonatkozott a haddad-ok vagyis a kovácsok kasztjára és összességében a griotok ellentmondásos megítélésének háttérében az iszlám megjelenésével együttjáró társadalmi átrendeződés állhat, amelynek során a korábbi magasabb presztízsű, az animista hittel is összefonódott gyakorlatú kézműves csoportok a már muszlim társadalom aljára csúsztak (Weekes szerk. 1984: 1:310).

Ami a griotok eredetét illeti, a Guineában és Maliban élő **mandinkáknál** és a velük rokon nyelveket beszélő népeknél a származásukat egy bizonyos Szurakata Bum Malikra vezetik vissza, aki Mohamed próféta egyik ellensége, illetve a későbbiekben a híve volt és amely eredetmonda alapja Szuraka ibn Málík ibn Dzsusam története lehetett (Szombathy 2021:102). Az iszlám hatását tükröző, arabokra visszavezetett fiktív eredetmondával ellentétben valószínűbb, hogy a nyugat-afrikai királyságok vadász társaságainak zenész rétegéből alakulhatott ki az örökletes zenész griotok osztálya (Frobenius 1921: 23). Ezek az eredetileg hárfás zenészek a szavannai vadásztársaságokból szerveződhetnek valamikor a 16. században, amikor a Szongháj Birodalom elhalványította a Mali Birodalmat és megerősödött a **mande** hatás és ezzel együtt a hárfákat kiszorították az akkor megjelenő lantok (Bird 1972: 291-292). Azonban a királyi udvari zenészek már korábban is tevékenykedhettek, mert a **berber** származású utazó Ibn Battuta már 1352-ben beszámol arról, hogy a Mali udvarban tett látogatása alkalmával professzionális udvari zenészeket látott, akik a király és a nemesség zenei igényeinek kiszolgálói voltak (Tang 2007:1). Az első djeli (dzseli) családok nevei is fennmaradtak pl. Diabate, Kouyate, Suso és

Sissokho...stb, amely családok leszármazottai napjainkig űzik a zenészmesterségüket (Charry 2000:375-382).

A vadászok íjhárfaiból és a hosszúnyakú lantok kereszteződéséből kialakított *donso ngoni* hárfalanton kizárólag vadászok játszottak, akik a vadászati technikákról és nagyobb vadászati sikerekről szóló dalaik, illetve a vadászathoz alkalmazott mágikus szertartások kíséretéhez használták a hangszertípust (Brauer-Benke 2009:107). (9. kép) A „ngoni” elnevezés a **senufo-tagba** nyelvekben a húros hangszerek jelölésére szolgál. Mali nyugati részén fekvő Nioro városából származtatják a *ngoni* lantot, ami a **fulbe** népcsoport által terjedt el Nyugat-Afrikában (Charry 2000:18).

A *djeli ngoni* felépítését tekintve valószínűsíthetően az ókori egyiptomi lantok leszármazottja lehet, ami a **berber** őslakosság által terjedt el a Saharai övezetben is. Az eredetileg egyhúros pásztorhangszer a **malinke** eposz énekesek által lett négyhúrossá fejlesztve és ezért lett az elnevezése *djeli ngoni*. A Néprajzi Múzeum Afrikai Gyűjteményének Guineából származó hangszere a típus jellegzetes morfológiai jegyeivel rendelkezik úm. ovális, vályúszerűen kifaragott fából készült, amelyet kiszáritott állatbőr membránnal fednek be.¹⁰ A bőrmembránt vagy benedvesítve hagyják, ami száradás által feszül rá a hangszertestre, vagy hozzászegelik a hangszertest pereméhez. A hangszernyak faragás vagy fűrtlyuk nélküli illesztéssel van a hangszertestre helyezve és a bőrmembránon vágott nyílásba bújtatva és a hangszernyakat tulajdonképpen a bőrmembrán szorítja rá a hangszertestre. A muzikológusok ezt a típusú megoldást nevezik „internal spike lute” vagyis belső nyakrögzítésű lanttípusnak (Hartong 2006:168).

▲ 9. kép Falusi griot *donso ngoni* hárfalanttal 1908 Mali (wikipédia szabadfelhasználású oldala nyomán)

Habár a zenészkaszt elnevezése gyakran a hangszerelnevezésekben is tükröződött pl. *gawlo* vagy *djeli ngon*, de összességében a különböző nyelvű népcsoportok griot lanttípusainak külön elnevezése alakultak ki úm. **mande koni**, **wolof xalam**, **soninke gambare**, **fulbe hoddu** és a **moor tidinit** és a többféle elnevezés egyben arra is rámutat, hogy a hangszertípus már régen jelen lehet a térségben és több különböző irányú átvételt sejtet (Charry 1996:9). Ezért a morfológiai adatok áttekintése alapján a legyező alakú húrtartó lábás lanttípusok a különböző etnikai csoportok griotjai által kerülhettek Nyugat-Afrikába, míg a másik típus a hengeres húrtartólábás lanttípusok, aminek a rezonátor teste félbevágott tökből készült a **fulbe** migrációval Észak-Szenegál irányából terjedhetett el Kamerunba is (Charry 1996:6-7). További különbség, hogy a griot lantok hangszerteste mindig fából készült, míg a másik típus készülhet fából, tökből vagy újabban fém dobozból is. Ez utóbbi típus egy-két húros, míg a griot lantok legalább háromhúros típusok.

Nyugat-Afrikából a 14. század óta adatolható a lantok jelenléte, Al-Umarí 1337-38 körüli leírásában a Mali király lovon érkezett és napernyőt tartottak a feje fölé és mögötte dobosok, gitárosok (tunbúr) és fémből készített trombitákkal zenélő muzsikuskok jöttek (Al-Umarí 1981: 266-67). Ibn-Battúta 1355-56-os leírásában az énekesek a szultán mögött jöttek arany és ezüst húros lantokkal (qunburi), amikor Maliban egy királyi ünnepségen vettek részt (Ibn-Battuta 1981:291). A korábban tárgyalt etimológiai fejtegetésekkel ellentétben az sem kizárt, hogy az Ibn Battúta leírásában szereplő Mali birodalomban használt q-n-b-r lant terminus a **mande** népcsoport *konibara* lanttípusával azonosítható, amelynek etimológiája „koni”-ujj és „mbara”-tök, illetve az Al-Umarí leírásában kapcsolatba az eredetileg q-n-b-r terminus a későbbi átírások folytán vált volna t-n-b-r formájúvá és így azt a szerzők később azonosították a perzsa eredetű *tunbúr*-ral (Charry 1996:15). Ezért a nyugat-afrikai lant elnevezések összehasonlító etimológiai vizsgálata (**mandinka** *konondingo-kontingo* , **wolof** *baram-xalam*, **fulbe** *hodu-hoddu*) alapján az ujj és a lant elnevezések összefüggései azt feltételezik, hogy a hangszertípus igen régen jelen van a térségben és ebből kifolyólag, inkább ezen elnevezések képezheték alapját az észak-afrikai *gunbri* típusú terminusoknak, amely a hangszertípussal együtt a **gnawák**-kal együtt került a Magreb térségbe (Charry 1996:15). Ezt támaszthatja alá a marokkói *getara genua* vagyis „gnava gitár” elnevezés amelyet, amint az a nevéből is kitetszik, csak a fekete **gnawák** használnak (Collaer-Elsner 1983:70). A hangszernyak végére szerelt hajlított fémlapra erősített csörgőkarikák szintén a Nyugat és Közép-Afrika nyugati területein elterjedt hangszereken alkalmazott jellegzetes megoldásnak tekinthetők.

A nyugat-afrikai lantokon és hárfákon alkalmazott fémlemezcsörgő Nyugat-Afrika szerte elterjedt és ebből kifolyólag valószínűsíthető, hogy a **gnawak** által terjedhetett el a Magreb területein is (Charry 1996:5). Ez a lemezes csörgőtípus leginkább a Magreb területére jellemző és Nyugat- és Közép-Afrika néhány területétől eltekintve, más területekről nem adatolható az elterjedése. Ezért az átvétel irányát csak akkor lehetne megnyugtató módon tisztázni, ha történeti adatokkal lehetne bizonyítani, hogy ez a hangkeltő eszköz a nyugat-afrikai térségből korábbról datál-

ható, mint a Magreb térségéből. Ráadásul a lemezes csörgő használata az Atlasz magas régióiban élő **berber**ek slúh nevű alcsoportja és a Mali déli részén élő **tuareg** népcsoport hosszúnyakú lanttípusain egyaránt megfigyelhető, ami azt a lehetőséget is felveti, hogy a lemezes csörgők hosszúnyakú lantokon való alkalmazásának a szokása akár még a **tuareg** népcsoport nomadizáló tevetartó életmódjának kialakulása előtti időszakra tehető.

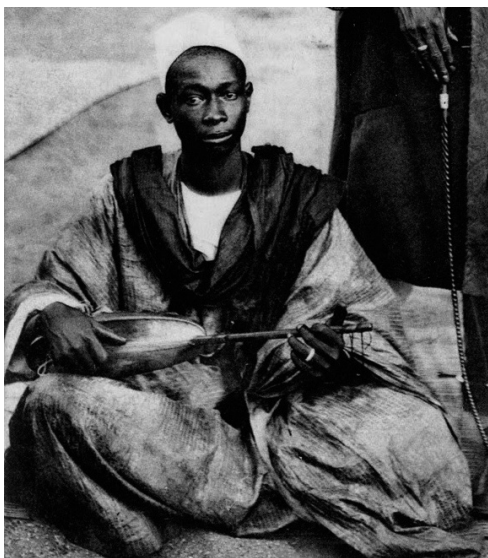
A *djeli ngoni* lanttal megegyező felépítésű a Szenegálban és Gambiában elterjedt három húros, 'beteg' jelentésű *kurango*, amit a **mandinka** tradíciók szerint betegségek gyógyítására használtak (Coolen 1983:482). A hangszerről az első leírás 1682-ből Szenegálból ismert, ahol kiemelik a gyógyító funkcióban való alkalmazását (Sieur Le Maire 1965:128). Szintén rokontípusnak tekinthető a Maliban, Gambiában, Nigerben és Szenegálban elterjedt *xalam* vagy *khalam*, ami a **wolof**, a **serer**, a **tukulor**, **mandinka** és a **fulbe** népcsoportoknál elterjedt, ahol a profi eposz énekesek a griotok jellegzetes hangszertípusa (Charry 2000:164). (10. kép) Ez a lanttípus valószínűleg a Maliban élő **bambara** népcsoporttól eredeztethető, akiktől déli irányba a **malinke**, illetve északi irányba a **fulbe** és a **tukulor**, majd innen is tovább terjedve a **wolof** és a **serer** népcsoportok körében is megjelent. A **wolof** xalamkat-ok vagyis a helyi a profi énekesek a társadalmi hierachiában a szabadnak született „nyeenyo”-k a kézművesek kasztjába tartoznak (Coolen 1983:483). A *xalam* lantokon 2 dallamhúr és 2-3-4 oktávhúr található és a jobbkez hüvelyk és mutató ujjával pengetik, míg a balkéz ujjával csak a két dallamhúrt fogják le. A többi oktávhúrt hárfaszerűen pendítik meg és hagyják szabadon rezegni. A xalamkat-ok a *xalam* lanttípuson belül

▲ 10. kép Griot énekes *kurango* lanttal Gambia (Kubik 1989 nyomán)

még 4 különböző méreteiben és ebből adódóan hangolásában eltérő altípust is megkülönböztetnek ún. *bopp*, *nderr bopp*, *nderattul* és *jox* (Coolen 1983:484). (11. kép)

A *xalam* lanttal rokonítható a **fulbe** *hoddu*, amely elnevezéssel kapcsolatban már korábban felmerült, hogy az arab *úd* terminus átvétele lehet (Erlmann 1986:10). A **fulbék** *hoddu* lantja azonban egy hosszúnyakú lanttípus, amely felépítésében rokonítható a környező népek lanttípusaival és egyáltalán nem jellemző, hogy egy új hangszernév elterjedne a hangszertípus átvétele nélkül. Ezért valószínű, hogy a környező népek lant elnevezéseihez hasonlóan a **fulbe** *hoddu* lant terminus is a „hodu” vagyis az ujjak jelentésű kifejezéssel hozható kapcsolatba (Charry 1996: 9). A *xalam* lanttal további rokon típusnak tekinthető a Togo északi területén a **kabiye** és a **kotokoli** népcsoportok körében elterjedt kéthúros *lawa* (Kubik 1989: 166). Az ovális tökből készült hangszertest antilopbőrrel van fedve és a hátoldalon bőrrojtok találhatóak. A viszonylag rövid nyakon nincsenek érintők. (12. kép) A húrok rögzítése ókori egyiptomi előképekre vezethető vissza. A *lawa* lant togói megjelenése, északi-szudáni muszlim hatást mutat, mert a hangszertípus a **hausa** népcsoport *molo* elnevezésű, hosszúnyakú lanttípusával rokonítható (Kubik 1989: 166). A húrokat a jobb kézben tartott plektrummal pengetik és a bal kéz középső és gyűrűs ujjá között tartott botdarabbal fogják le a nyak fölött. A *lawa* lantot szólóhangszerként a zenész saját éneke kíséretére használja. Szintén rokon hangszernek tekinthető a Kamerun északi részén a **kotopo** (**kotofo/koutin/peer/potopo**) népcsoport által használt *mulore* elnevezésű, egyszerű felépítésű, hosszúnyakú lant, amelynek a hangszerteste ovális tökből van kialakítva és a tetejére erősítik a

^ 11. kép Griot énekes *xalam* lanttal Szenegál
([wikipédia szabad felhasználású oldala](#))

^ 12. kép Griot énekes *lawa* lanttal Togo
(Kubik 1989 nyomán)

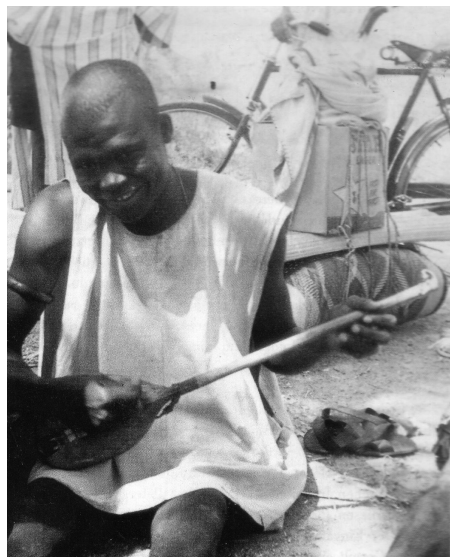

rendkívül vékony, a hangszerestnél alig hosszabb hangszer nyakat. (13. kép) A húrok gyűrűkkel vannak a nyakra rögzítve és azokat elforgatva lehet a húr feszességét szabályozni. A hangszer nyak végére lapos fémlap van erősítve, aminek a szélén fűrt lyukakba csörgő vasgyűrűket erősítettek. A hangszer jelenléte a **hausa** népcsoporttal való kapcsolatra utal (Kubik 1989:86). Nigériában a **hausa** népcsoport kéthúros hosszúnyakú lantja a *garaja* amit leginkább az utazó kereskedők használtak, ezért más, környező népcsoport is átvette tőlük a hangszer típusát (Kubik 1989). A fából készült rezonátortest lapos kialakítású és ovális vagy levél alakú, amelyre vékony fedőlapot szögeznek. A hangszer nyak egy vékony, egyenes rúd, amely a hangszerest közepéig nyúlik. A húrok és a fedőlap között félgömb alakú húr tartó helyezkedik el. A hangszer nyak vége villaszerű kialakítású és erre hurkolják rá a húrokat. (14. kép)

Nyugat-Afrikában helyi jellegzetességként a hosszúnyakú lant típusokon nagyméretű, kerek kobaktökből kialakított hangszeresteket alkalmaztak, ilyen lant típusok Szenegálban, Gambiában és Bissau-Guineában a **jola** (*yola/dyola*) népcsoport körében elterjedt *akonting*, a **manjaco** (*mandyako/manjago*) népcsoport által használt *buchundu*, a **papei busunde** és a **balente** (*balanta/balanta-brassa*) *kisinta*. Ezeket a lant típusokat a Karib térségbe és az USA-ba hurcolt rabszolgák ott is elkészíthették és a kialakuló *bendzsó* típusú lantok előképéül szolgálhattak (Jägfors 2003:26-33). Már Mungo Park 1799-es leírásában szerepel egy 3 húros gitárszerű hangszer, aminek *koonting* a neve (Park, 1983: 213-14). Ez valószínűleg a **mandinka** *kotingo* vagy a **jola** *akonting* lant típusokkal azonosítható. (15. kép) A **jola** szóbeli hagyomány szerint az *akonting* lant Szenegál déli részéről a Casamanca folyó vidéki Kanjaka

▲ 13. kép Kotokoli fiatalok mulore lanttal Kamerun (Kubik 1989 nyomán)

▲ 14. kép Hausa zenész garaja lanttal Nigéria (Kubik 1989 nyomán)

▲ 15. kép Jola zenész akonting lanttal (wikipédia szabad felhasználású oldala nyomán)

faluból származik A falu elnevezése a húrok hangolására utal. A „kan” a skála ötödik hangja, a „jan” az alaphang és a „kan” fél hanggal leszállított hetedik hangja úm. dGF (Schaffer 2005:334). Az *akonting* hosszúnyakú lant jellegzetessége, hogy azon két hosszú dallamhúr és egy rövidebb rezonáns húr van kialakítva. A későbbi öthúros bendzsón szintén megmaradt ez a megoldás, ahol egy rövidebb, a hüvelykujjal megszólaltatott rezonáns húr alakítottak ki. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a wikipédia szócikkei által is terjesztett közkeletű vélekedésekkel ellentétben az Amerikába hurcolt afrikai rabszolgák nem vitték magukkal a hangszereiket.¹¹ Legfeljebb csak azok formai jellegzetességeit próbálhatták megjeleníteni az újonnan elkészített hangszereken, amelyek formai jellemzőit egyéb hasonló funkciójú hangszerek, jelen esetben a korai portugál *bandore* vagy a spanyol *bandurria* lanttípusok is befolyásolhatták. (16. kép)

Habár a hosszúnyakú lantok morfológiája egyértelműen bizonyítja azok ókori egyiptomi származását, a nyugat-afrikai elterjedésük csak jóval később történhetett, máskülönben a bantu expanzióval a hárfákhoz hasonlóan elterjedtek volna a közép és kelet-afrikai térségben is. Közép-Afrikából azonban nem adatolható a lanttípusok elterjedése és a kelet- és dél-afrikai szélesebb hangszernyakú lanttípusok nem rokoníthatók az észak és a nyugat-afrikai rúdnyakú lantokkal.

A *bendzsóhoz* hasonlóan a Dél-Afrikában használt *ramkie*, kézzel készített népi lant is a korai portugál lanttípusok jellegzetességeit mutatja és valószínűleg az indiai Malabar partról származó rabszolgák által kerülhetett Dél-Afrikába (Kirby 1968: 255). Ahol először a **koikoi** (hottentotta) népcsoportnál mutatható ki a hangszer jelenléte, akiktől a **szanokhoz** (busman) majd a bantu nyelvű népcsoportokhoz is átkerült. A *ramkie* a legkorábbi Charles Bell féle 1834-es ábrázoláson még kifeje-

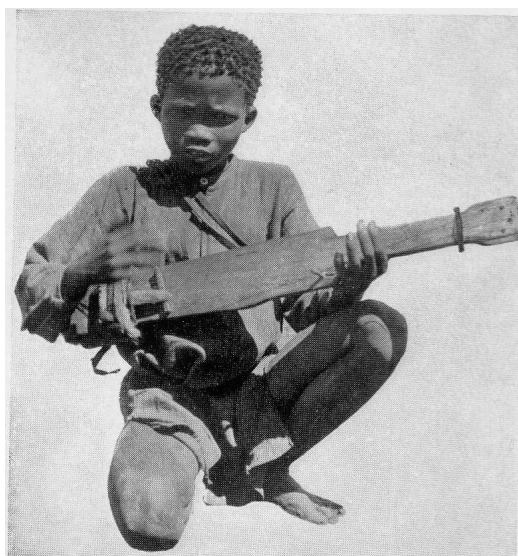

^ 16. kép Korai bendzsó ábrázolás Dél-Karolinából, 1785-1795 (wikipédia szabad felhasználású oldala nyomán)

^ 17. kép Ramkie gitár korai ábrázolása 1834-ből (Kirby 1968 nyomán)

zeten hosszúnyakú lantféle hangszer (Kirby, Percival R 1968: plate 73). (17. kép) A későbbi típusai között már kifejezetten rövidnyakú példányai is megtalálhatóak. A hangszertípus legkorábbi említése 1787-ből ismert (Mentzel 1787:518-519). A *ramkie* elnevezés valószínűsíthetően a portugál *rabequinha* úm. *rabeça pequena* (kishegedű) elnevezésből eredeztethető (Kirby 1968: 249). A *ramkie* három vagy

négyhúros, érintők nélküli, hosszúknakú hangszertesttel ellátott, primitív felépítésű hangszer, amely egy fából lett kifaragva és hangszertestként bőr vagy tőkrezonátort erősítenek. (18. kép) Az 1960-as években a bőr vagy tőkrezonátoros típusok mellett már megjelentek a konzervdobozból kialakított rezonátortestű típusok,

< 18. kép Ramkie gitár bőr rezonátorral Dél-afrikai Köztársaság (Kirby 1968 nyomán)

amire utólag erősítik hozzá a hangszer nyakát. (19. kép) A *ramkie* lantok a Dél-afrikai Köztársaságon kívül Namíbiában és Botswanában is elterjedtek. Zambiában, Malawiban és a Kongói DK déli részén egészen nagyméretű, műanyag kannából készített, vagy egy hengeres dob hangszertesttel kiegészített, basszus változatai is kialakultak, mint például a *kalindula* vagy *karindula*. (20. kép)

▲ 19. kép *Ramkie* gitár fémdoboz rezonátorral, Dél-afrikai Köztársaság (Kirby 1968 nyomán)

▲ 20. kép *Karindula* basszus lant Kongói DK (wikipédia szabad felhasználású oldala nyomán)

▲ 21. kép Malgasz kabosi lantok Madagaszkár (wikipédia szabad felhasználású oldala nyomán)

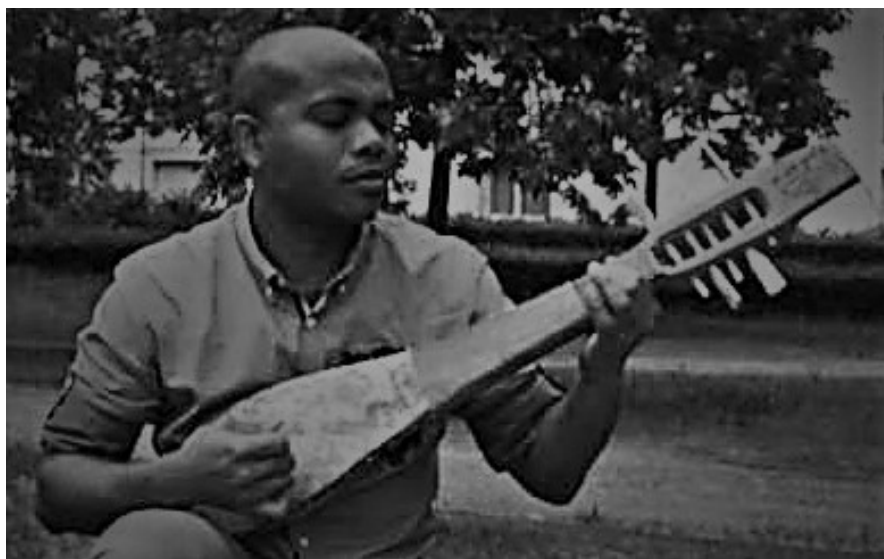
A Madagaszkáron elterjedt hosszúnyakú lanttípus a *kabosi* régi jelenlétére utalhat, hogy a vallási szertartásoktól kezdve, a családi ünnepek és a szerenádok, illetve újabban a sporttevékenységek kíséretén át, sokrétű a felhasználási köre. A *kabosi* lantnak 2 és 6 közötti húrszámú változatai ismertek. A húrokat korábban a szizal pálma rostjaiból sodorták, újabban fémhúrokat tesznek a hangszertípusra. A húrokat zebu szarvból készített plektrummal pengetik. A hangszertest korábban fából vagy teknőspáncélból, újabban olajos dobozból is készülhet. (21. kép) A hangszerelnevezés etimológiai és morfológiai vizsgálata azonban rámutatott, hogy a zanzibári *gabbus* (*gambusi*), az ománi *gabbus*, a comoro-szigeteki *gabusi* (*gambusi*) a szaúd-arábiai *gabus* és a madagaszkári *kabosa* hangszerelnevezések a belső-ázsiai eredetű rövidnyakú lanttípusig a *kobuz*-ig vezethetőek vissza (Hilarian 2005:79). Emellett a maláj *gambus* és a jemeni *qambus* elnevezések is ide sorolhatóak, illetve egy már bantu elnevezésű rokonhangszer a *kibangala* (Kaufmann 1990: 318). A belső-ázsiai *koboz* hangszerteste eredetileg egyetlen fából lett kifaragva, majd a hangerő fokozás igénye miatt, a maláj és az indonéziai egyre hosszabb típusoknál, már megjelenik az illesztett nyak (Collaer 1979:134). (22 kép) Az eredet-

▲ 22. kép Maláj gambus lant Celebesz (Collaer 1979 nyomán)

tileg rövidnyakú lanttípus az Indiai-óceánon átívelő iszlám migrációval jelenhetett meg Madagaszkáron és a Comore-szigeteken (Sachs 1940: 252). A Comore szigetek Anjuan és Majotte szigetein elterjedt típusnak a hangszertesttel egybefüggő nyaka és egyenes kulcsszekrénye van, amelybe 5 vagy 6 oldalsó állású hangoló kulcs illeszkedik. (23. kép) Ez a kulcsszekrény típus az arab úd rövidnyakú lantokról kerülhetett át a hangszertípusra. A szuahéli partvidék *kibangala* típusai között szintén elterjedt ez a rövidnyakú lanttípus. Az Indiai-óceán szigetein és Kelet-Afrika partvidékén elterjedt rövidnyakú *gabusi* lanttípusok a hangszerelnevezések és a morfológiai jellemzői alapján, eredetileg valószínűsíthetően Jemenből és Ománból származnak, de később egyéb hatásokra és a helyi fejlesztésekre, illetve egyszerűsödésekre miatt, különböző lokális típusai alakultak ki (Tenaille 2002:270). A későbbiekben azonban egy dobozos hangszertestű gitárformájú, már hosszúnyakú lanttípus is megjelent, és a korábbi rövidnyakú lanttípust kiszorítva, annak elnevezésévé vált a *kabosi* terminus.

A rövidnyakú lantot ábrázoló legkorábbi ikonográfiai adat az ókori Egyiptomból a XVIII-XX. dinasztia (Kr.e.1580-1090) idejéből ismert, ahol egy törökülésben ülő zenész játszik plektrummal, egy ovális hangszertestű, hátratört kulcsszekrényű hangszeren (Hickmann 1961:133). (24. kép) Egy későbbi, a XIX-XX. dinasztia (Kr.e.1300-1085) származó terrakotta figuránál, már a középkori lantokra jellemző, nagyméretű és ovális hangszertest is megfigyelhető. (25. kép) Bár a szobrocska egy cipusi sírból került elő, a régészek szerint egyiptomi eredetű lehet (Hickmann 1961:134). Mivel az ókori egyiptomi kultúra köréből a rövidnyakú lantoknak csak ez a két ábrázolása ismert valószínűsíthető, hogy jövevény hangszerről lehet szó, amely nem tudott szélesebb körben elterjedni (Hickmann–Manniche–Rashid–Werner 1989:211).

▲ 23. kép Szuahéli *gabusi* lant Comore-szigetek (wikipédia szabadfelhasználású oldal nyomán)

▲ 24. kép Ókori egyiptomi rövidnyakú lant viszahajló kulcsszekrényvel Kr.e.1580-1090 (Hickmann 1961 nyomán)

▲ 25. kép Ókori egyiptomi rövidnyakú lant Kr.e.1300-1085 (Hickmann 1961 nyomán)

Az ókori görög ábrázolások esetében hasonló a helyzet, a Kr. e. 300–250 körüli időszakra datálható, Boiótiából előkerült, tanagrai terrakottaszobrocskák között, található egy rövid nyakú, ívelt, palack formájú hangszertestű lanton játszó nőalak.

Az ábrázolt rövid nyakú lant hangszerteste, átmenet nélkül vékonyodik hangszernyakká, ami abból adódik, hogy a hangszernyak és a hangszertest ugyanabból az anyagból van kialakítva. Mivel a tanagrai terrakottaplasztikák keletkezésének ideje összefüggésbe hozható Nagy Sándor perzsi hadjárataival, lehetséges, hogy a rövid nyakú lantok abból a régióból származtak (Mathiesen 1999:284). Ez a lantforma a hellenisztikus befolyásnak köszönhetően a makedón–görög időszakból (Kr. e. 332–330) az egyiptomi Alexandriából szintén adatolható (Hickmann 1961: 134). (26. kép)

A belső-ázsiai rövid nyakú lantok legkorábbi adatai az afrászijábi (mai Szamarkand) szogd kultúrából fennmaradt, a Kr. e. 4–3. századra datált terrakottáiról ismertek, ahol a későbbi kusán korszakból (Kr. e. 1–3. század) származó terrakotta ábrázolásokhoz hasonló nagy, öblös hangszertestű, rövid nyakú lantok láthatók (Karomatov–Meškeris–

▲ 26. kép Makedón-görög rövidnyakú lant Alexandriából Kr. e. 332–330. (Hickmann 1961 nyomán)

Vyzgo 1987:74). Az arab *úd* lanttípus előképéül szolgáló perzsa *barbat* rövid nyakú lantot, az észak-baktriai rövid nyakú lantokból eredeztetik (Marcel-Dubois 1942, 205). A közép-ázsiai rövid nyakú lantok őse egy elámi eredetű (Kr. e. 8. század), körte formájú, rövid nyakú lanttípus lehetett, amit a kelet-iráni nyelvű kusánok terjesztettek el Belső-Ázsiában és India északi és középső részein (Kaufmannm1981:174). A körte formájú hangszertestű, rövid nyakú lantok I. Sápúr (Kr. u. 241–272) uralkodása idején Afganisztánból és Indiából kerültek át Perzsiába (Farmer 1966:18). Valószínűsíthető, hogy a *barbat* lanttípus elterjedésével válik szélesebb körben ismertté a hátrahajló kulcsszekerény, amely iráni lanttípus az arab Al-Nadr ibn al-Hárit (624) leírása alapján 590–602 között kezd elterjedni (Farmer 1966:20) Hisam ibn abd al Malik (a szunnita iszlám tizennegyedik kalifája) Omajjád uralkodó palotájának 730-ra datált freskó részletén még egy négyhúros *úd* látható. (27. kép) Az *úd* szigorú harmóniai arányok szerint épül fel, és a 9. századból fennmaradt Al-Kindi féle leírása alapján, a test hosszúsága másfélszerese a szélességnek, a szélesség kétszerese a mélységnek, és a nyak hossza pedig negyede a test hosszúságának (Bouterse 1979: 4). Ezek az arányok a hangszertestre vonatkozólag napjainkban is megfigyelhetőek. Más tradíció alapján a húr rezgő hosszúságának, egyenlőnek kell lennie a test hosszúságával. Ennek alapján az újabb hangszereknél azonos korpuszméreteket feltételezve, a nyak meghosszabbodott. A szicíliai Palermo kevert stílusú műemlékén

▲ 27. kép Szíriai 4 húros *úd* ábrázolása 737-ből (wikipédia szabad felhasználású oldala nyomán)

az 1130-40 között épült Capella Palatina kupolájának görög, majd a későbbiekben Fátimida stílusú mozaikdíszítésein, már 4x2 húrpáros, plektrummal pengetett *úd* ábrázolások láthatóak. (28. kép) A mai hangszerek húrozata és felépítése kétféle típust mutat, mert amíg a Magreb övezetben elterjedt nyugati *úd arbi* (andalúz *úd*) vékonyabb hangszertesttel rendelkezik és 4x2 húrpárja van. (29. kép) A keleti *úd sarqi* vagy *masri* (egyiptomi *úd*) 5x2 vagy ritkábban 6x2 húrpáros és több mint két oktáv a hangterjedelme. (30. kép)

▲ 28. kép 4x2 húros *úd* ábrázolása 1130-40 Szicília (wikipédia szabad felhasználási oldala nyomán)

▲ 29. kép 4x2 húros *úd arbi* Tunézia (Collaer-Elsner 1983 nyomán)

▲ 30. kép 5x2 húros úd sarqi Líbia (Collaer-Elsner 1983 nyomán)

Szintén az *úddal* rokonítható a Tunéziában, Algériában és Marokkóban is elterjedt *kuitra*, ami eredetileg négyhúros, majd újabban 4x2 húrpáros kialakítású és felépítésében az *údhhoz* hasonlít, de a hangszertest vékonyabb és a hangszernyak hosszabb kialakítású. A húrok hangolása G-e-A-d, amelyek közül a G húrt a hagyomány által szabályozva egyáltalán nem használják (Collaer-Elsner 1983:108). A G húr elnevezése a *rababhoz* hasonlóan *gawab* vagyis 'felelet'. A d húrt lefogás nélkül pengetik, az e-A húrokon játsszák a dallamot. A *kuitra* elnevezését a *kithara* és a *gitár* terminusokkal lehet összefüggésbe hozni (Sendrey 1974:178). Sem az *úd* sem a *kuitra* lanttípusok nem terjedtek el a szubszharai Afrika térségében.

Összességében a történeti áttekintés rámutat arra tényre, hogy a lanttípusú hangszerek is jövevények az afrikai kontinensen, azonban az észak-afrikai régióban még így is több évezredes hagyománnyal lehet számolni, mert a hangszertípus első megjelenése az ókori Egyiptomból már a XVIII. dinasztia időszakából (Kr.e.1550-1292) adatható. A hosszúnyakú lantok a **berber** népcsoportok használatában maradtak fenn, és széleskörű nyugat-afrikai elterjedésük csak a 14. századtól datálható amikor az iszlám vallás elterjedésével a vadász/pap csoportokból kialakuló zenész/énekes kaszt a korábbi, korlátozott hang képzésére alkalmas néhány húros íjhárfáit lecserélte a **berberektől** átvett, hangológyűrűs húr feszítési módja miatt fejlettebb típusnak számító hosszúnyakú lantokkal. Ezt a paradigmaváltást jeleníti meg a „Gasszire lantja” epikus énekciklus. De ezzel párhuzamosan a lantok és az íjhárfák kereszteződéséből a hárfalantok is kialakultak, így azok nagyobb hangszertestű és sokhúros típusai vetélytársaivá válhattak az arab törzsekkel elterjedő városi hangszernek, a rövidnyakú *úd* lanttípusnak. Ami valószínűleg ennek köszönhetően nem terjedt el a nyugat-afrikai iszlamizált népcsoportok körében, viszont a 13. században

spanyol átvétellel Európában népszerű hangszerré vált. A hosszúnyakú lantok kizárólagos észak- és nyugat-afrikai elterjedése egyben azt is igazolja, hogy a hárfákkal és a lírákkal ellentétben a hosszúnyakú lantokat nem vették át a nilusi nyelvű népek. Ellenkező esetben a nilusi nyelvű népcsoportok déli irányú vándorlásával a hosszúnyakú lantok is elterjedtek volna a közép- és a kelet-afrikai régióban. Ugyanezen okból az is feltételezhető, hogy csak a bantu expanzió utáni időszakban jelenhettek meg a nyugat-afrikai régióban és azt megelőzően mintegy 3 ezer éven át kizárólag a berber népcsoport körében maradhatott fenn a használatuk. A vélhetően Belső-Ázsiában kialakuló, de legalább is onnan elterjedő rövidnyakú lantok archaikusabb, egyetlen fából kifaragott palackformájú típusa szintén az iszlám terjeszkedéssel terjedhetett el Délkelet-Ázsiában, majd jelenhetett meg az Indiai óceán szigetvilágában, és nyomokban Kelet-Afrikában is. Szélesebb körű elterjedésének valószínűleg a régióban elterjedt konkurens hangszerek a hárfák és a lírák szabhattak gátat. Ezen túlmenően a hangerő fokozásának általános igényeként, az egyetlen fából faragott rövidnyakú lantokat, felépítésüknek köszönhetően nem lehetett tovább fejleszteni, ezért terjedhettek el az utóbbi időben a nagyobb, dobozos hangszertesttel rendelkező hosszúnyakú lanttípusok a kelet- és a dél-afrikai régiók lakosai körében. ☀

Jegyzetek

- 1 Tekintve, hogy nagyon sok afrikai hangszer és népcsoport elnevezésnek nincs magyar megfelelője, az afrikai hangszerelnevezéseknél a *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* terminusai, és az afrikai népcsoportok elnevezéseinél a *The Peoples of Africa. An Ethnohistorical Dictionary* az irányadó. Kivételt képeznek az olyan elnevezések amelyek magyar megfelelői régóta használatban vannak, ezért az angol forma felesleges és félreérthető lenne.
- 2 NMAGy ltsz: 26081
- 3 NMAGy ltsz: 26082
- 4 NMAGy ltsz: 66.102.3
- 5 NMAGy ltsz: 124945
- 6 NMAGy ltsz: 3795
- 7 Wagadu az ősi Ghána állam elnevezése volt és nem összetévesztendő a mai Burkina Faso fővárosával Ouagadougou (Vagadogu)-val. Illetve a középkori Ghána állam, ahonnan az akan népek ősei erednek, sem a mai Ghánai Köztársaság területén, hanem attól északabbra, a mai Mauritánia Mali és Szenegál területén feküdt.
- 8 A soninke és a marka népcsoport körében a dauszi vagyis a hősök könyve a különböző epikus novellák gyűjteménye (Frobenius 1981: 272)
- 9 A baobab fába temetkezésről már Frobenius is beszámol, azonban hangsúlyozza, hogy ez inkább adott népcsoport jellemzője és nem csak a griotokat temették oda (Frobenius 1921: 42).
- 10 NMAGy ltsz. 68.4.1.
- 11 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Bendzsó>

Felhasznált irodalom

- AMES, Dawid W (1973): „A Sociocultural View of Hausa Musical Activity,” in *The Traditional Artist in African Societies*, ed. Warren L. D’Azevedo, Bloomington: Indiana University
- APPIAH, Kwame Anthony-GATES, Henry Louis szerk. (2010): *Encyclopedia of Africa*. Oxford University Press
- BARABÁS Jenő (1963): *Kartográfiai módszer a néprajzban*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Ibn BATUTTA, Rihla (1981): In: LEVTZION, Nehemia-HOPKINS, J. F. P. (translated & edited) *Corpus of Early Arabic Sources for West African History*. pp. 279–304, Cambridge: Cambridge University Press
- BIRD, Charles S (1972): *Heroic Songs of the Mande Hunters*. In: DORSON, Richard (szerk) *African Folklore*. Bloomington 275-93, 441-77.
- BOUTERSE, Curtis (1979): *Reconstructing the Medieval Arabic Lute: A Reconsideration of Farmer’s „Structure of the Arabic and Persian Lute’* *The Galpin Society Journal*, Vol. 32 (May), pp. 2-9
- BRAUER-BENKE, József (2007): *Afrikai hangszerek*. Budapest: L’Harmattan
- BRAUER-BENKE, József (2009): *A hárfalant. Egy nyugat-afrikai hangszer története*. *Afrika Tanulmányok* 3: 3-4. 104-109.
- BRAUER-BENKE, József (2015): *Az afrikai líra hangszertípus történeti áttekintése*. *Afrika Tanulmányok* 9: 1, 37-53.
- BRAUER-BENKE, József (2018): *Egy eredeti afrikai hangszertípus, a lamellofonok jellemzői és történeti áttekintése*. *Afrika Tanulmányok* 11: 3/4, 53-69.
- CHARRY, Eric S (1996): *Plucked Lutes in West-Africa: an Historical Overview* *The Galpin Society Journal*, Leicester 49. Mar. 3-37.
- CHARRY, Eric S (2000): *Mande Music: Traditional and Modern Music of the Maninka and Mandinka of Western Africa*. University of Chicago Press
- COLLAER, Paul szerk. (1979): *Südostasien. Musikgeschichte in Bildern*, Deutscher Verlag für Musik Band.1.Lfg.3. Leipzig
- COLLAER, Paul-ELSNER, Jürgen szerk. (1983): *Nordafrika. Musikgeschichte in Bildern*, Deutscher Verlag für Musik Bd.1.Lfg. 9. Leipzig
- CONRAD, David C.-FRANK, Barbara E. eds. (1995): *Status and Identity in West Africa: Nyamakalaw of Mande*. Bloomington:Indiana University Press.
- COOLEN, Michael T. (1983): *The Wolof Xalam Tradition of the Senegambia*. *Ethnomusicology*, Vol. 27, No. 3 (Sep.), pp. 477-498.
- ERLMANN, Veit (1986): *Music and the Islamic Reform in the Early Sokoto Empire*. Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden GmbH
- FARMER, Henry George (1924): *The Arab Influence on Music in the Western Soudan*, *Musical Standard* 24/448, 158-9.
- FARMER, Henry George (1938): „Tunbúr”, In: *The Encyclopaedia of Islam*, supplement, ed. Houtsma, Wensinck, Gibb, Heffening, and Levi-Provençal Leiden: E.J. Brill, 251-3.
- FARMER, Henry George (1966): *Islam. Musikgeschichte in Bildern*, Bd.3.Lfg.2. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik
- FROBENIUS, Leo (1921): *Speilmanns-Geschichten der Sahel*, Atlantis, Bd. VI. Jena: E. Diderichs Verlag
- FROBENIUS, Leo-FOX, Douglas Claughton (1938): *African Genesis*. London : Faber & Faber Ltd.
- FROBENIUS, Leo (1981): *Afrikai kultúrák*. Fordította: G. Beke Margit, Kárpáty Csilla, Soltész Gáspár, Budapest: Gondolat
- GERTEINY, Alfred G (1967): *Mauritania*. London: Pall Mall Press
- HALE, Thomas A (1997): *From the Griot of Roots to the Roots of Griot: A New Look at the Origins of a Controversial African Term for Bard*. *Oral Tradition*, 12/2: 249-278

- HARTONG, Jan Laurens (2006): Musical terms worldwide: a companion for the musical explorer. Hague: Semar
- HAUSE, Helen Engel (1948): Terms for Musical Instruments in the Sudanic Languages. University of Pennsylvania
- HICKMANN, Hans (1961): Ägypten. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik Bd.2.Lfg.1.Leipzig
- HICKMANN, Ellen – MANNICHE, Lise – RASHID, Subhi Anwar – WERNER, Eric 1989: Die Musik des Altertums. Neues Handbuch der Musikwissenschaft I. (szerk. RIETMÜLLER, Albrecht – ZAMINER, Frieder). Wiesbaden: Laaber
- HILARIAN, Larry Francis (2005): The Structure and Development of the Gambus (Malay-Lutes) The Galpin Society Journal , vol. 58 (May), pp. 66-82, 215-216.
- JABLOW, Alta (1984): Gassire's Lute: A Reconstruction of Soninke Bardic Art. Research in African Literatures, Vol. 15, No. 4, Special Issue on Oral Poetry and Song (Winter), pp. 519-529. Indiana University Press
- JÄGFORS, Ulf (2003): The African Akonting and the Origin of the Banjo. The Old-Time Herald, 9/2, 26-33.
- JANKOWSKY, Richard C (2010): Stambeli: Music, Trance, and Alterity in Tunisia. Chicago: University of Chicago Press
- KAUFMANN, Walter (1990): Selected musical terms of non-Western cultures: a notebook-glossary. Harmonie Park Press
- KIRBY, Percival Robson (1968): The Musical Instruments Of the Native Races of South Africa. Johannesburg: Witwatersand University Press
- KUBIK, Gerhard szerk. (1989) Westafrika. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd.1.Lfg.11.Leipzig
- Sieur le MAIRE, Jacob (1965): Voyages du Sieur le Maire aux les Canaries, Cap-Verd, Sénégal et Gambie. Paris: Chez Jacques Collombat
- MARCEL-DUBOIS, Claudie (1942): Les instruments de musique de l'Inde ancienne. Paris: Presses universitaires de France
- MARCUSE, Sibyl (1975): Survey of Musical Instruments. London: HarperCollins Publishers
- MARKÓ Miklós: Cigányzenészek albuma. Budapest: Magánkiadás
- MATHIESEN, Thomas J. (1999): Apollo's Lyre. Greek Music and music theory in antiquity and the Middle Ages. Lincoln-London: University of Nebraska Press
- MENTZEL, Otto Friedrich (1787): Beschreibung des Vorgebirges der Guten Hoffnung. Glogau: Günther
- NOOSHIN, Laudan (2009): Music and the play of power in the Middle East, North Africa and Central Asia. Farnham: Ashgate Publishing Limited
- RASHID, Subhi Anwar (1984): Mesopotamien. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd.2.Lfg.2.Leipzig
- SACHS, Curt (1940): The History of Musical Instruments. New York-London: Norton & Company,
- SCHAFFER, Matt (2005): Bound to Africa: The Mandinka Legacy in the New World. History in Africa, 2005, Vol. 32., pp. 321-369.
- SENDREY, Alfred (1974): Music in the social and religious life of antiquity. Fairleigh Dickinson University Press
- SZOLNOKY Lajos (1954): Próbálapok korszerűbb néprajzi kartográfiához. Néprajzi Értesítő, Budapest 36. 65-66.
- SZOMBATHY Zoltán (2021): Az iszlám Fekete-Afrikában. Piliscsaba: Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete
- TANG, Patricia (2007): Master of the sabar: Wolof griot percussionist of Senegal. Philadelphia

- al-UMARÍ, Ibn Fadl Alláh (1981): Masálik al absár fi mamálik al amsár. In: LEVTZION, Nehemia-HOPKINS, J. F. P. (translated & edited) *Corpus of Early Arabic Sources for West African History*. pp. 252-278, Cambridge: Cambridge University Press
- WEEKES, Richard V. szerk. (1984): *Muslim Peoples: A World Ethnographic Survey*. Second Edition, Revised and Expanded. Westport (CT): Greenwood Press. 1 kötet.

A szerzőről

PhD, tudományos

főmunkatárs

Bölcsészettudományi

Kutatóközpont,

Zenatudományi Intézet

About the Author

PhD, Senior Research

Fellow

Research Centre for the
Humanities

Institute for Musicology

brauerbenke@hotmail.com

English Abstract

The African Lute

The historical survey presented here demonstrates that musical instruments of the lute type derive from outside the African continent, even though they have probably been present in the North African region for several millennia. The first evidence of their appearance in ancient Egypt goes back to the era of Dynasty XVIII (ca. 1550–1292 BCE). The use of lutes having a long neck may have been preserved later among various Berber-speaking populations, and their wide dissemination over West Africa can only be dated with certainty to the period after the 14th century, when widespread conversion to Islam led to the replacement of an older arched type (having few strings and capable of producing a limited range of sounds) with a long-necked lute type borrowed from the Berbers, which can be considered more advanced owing to its mode of stretching the strings with a tuning ring. This paradigm shift is obvious in the epic song cycle known as *Gassire's Lute*. Parallel to this development harp lutes appeared as a kind of cross between lutes and bow harps; and types of this new instrument having a larger body and multiple strings could rival the short-necked oud, an urban instrument spread by Arab tribes. Perhaps for this reason, the latter was not widely adopted among the Islamized populations of West Africa, while it did become popular in Europe in the 13th century, first adopted by the Spaniards. The fact that long-necked lutes are found only in North and West Africa also proves that the Nilotic-speaking peoples did not borrow these, unlike harps and lyras, which they did. Had they done so, the southward expansion of Nilotic-speaking populations would have led to the distribution of long-necked lutes over Central and Eastern Africa. For the same reason these instruments must have appeared in West Africa only after the Bantu expansion, before which era their use must have been restricted to Berber-speaking groups for three millennia. Short-necked lutes are likely to have been originated in Central Asia and they certainly spread from that region; the archaic type that is carved from one block of wood and has a bottle-like shape spread to Southeast Asia with the Muslim expansion and may have been carried from there to the islands of the Indian Ocean and sporadically to East Africa as well. Its wider adoption over the latter region was probably hindered by the ubiquity of rival instruments (harps and lyras) there. Moreover, the short-necked lutes carved of a single block of wood were not suitable for further development with the aim of increasing the volume, hence the recent widespread adoption among the inhabitants of the eastern and southern regions of Africa of a long-necked lute type having a larger, box-like body.

AZ AFRIKAI HŐSEPIKA KUTATÁSA A FRANCIA NYELVŰSÉG TERÜLETÉN

BIERNACZKY SZILÁRD

Thomas A. Hale, a pennsylvániai egyetemen tevékenykedő amerikai frankofonista kutató az afrikai griot-król (énekmondó, eposzokat előadó bárdokról, ejtsd: grió) írott nagyjelentőségű könyvében (1998) hozta nyilvánosságra azokat az arab kútfők-nél található és a 11–12. századba vezető adatokat, amelyek alapján feltételezhetjük, hogy már azokban a régi időkben is működtek a ghánai királyi udvarban (és vélhetően máshol is) énekes-hangszeres históriások.

Az 1304-ben a marokkói Tangerben született, berber származású Ibn Battuta világotutazó adja az első nyilvánvaló információkat a nyugat-afrikai eposzénekesekről, amikor 1352-ben eljut a Szungyata által alapított Mali királyságba, és leírja, illetve élete végén lediktálja egykori élményeit. És ekkor felidézi a királyi históriások (Ibn Battuta említése szerint *költők*) udvari szereplését is.

„Megemlítem a négerrek tréfás szokásait, ahogyan a költők a szultánnak szavalnak. Ünnepeken, mikor Dugha befejezte a játékot, jönnek a költők, akiket itt dsulának (*ma a manding eposzénekes neve jeli – ejtsd dzseli - bsz*) hívnak. Mindegyik belebújik egy-egy tollas maskarába, amelyik valami verébfajtához hasonlít, feje fából van (*vagyis vélhetően madármaszkokról van szó – bsz*), piros csőrrel, éppolyan, mint a madár feje. Ebben a mulatságos formában megállnak a szultán előtt, és elszavalják előtte verseiket. Azt mondták nekem, hogy a költeményeik ráolvasásszerűek (*vagyis vélhetően dicsérőének műfajúak – bsz*), azt mondják a szultánnak: „Ez a banbi (*vélhetően a trónus vagy a díszes királyi ülőhely - bsz*), amelyen egy király ült, akinek jó cselekedetei ezek és ezek (*voltak - bsz*). Tégy hát jót, olyat, amelynek emlékezete utánad is fennmarad.” Ekkor a költők fejedelme felmegy a banbi lépcsőjére, fejét a szultán fejére hajtja, aztán felmegy a banbi (*a lépcsőjének a - bsz*) tetejére, és a szultán jobb, majd bal vállára hajtja a fejét, és beszél valamit az ő nyelvükön, végül leszáll. Mondták nekem, hogy ez a szokás ősrégi idők óta megvan náluk, és az iszlám után is megmaradt.” (Ibn Battuta 1964, 356. old.)

Az utolsó mondat igen lényeges: ez az elszólás is (mások mellett) arra utal, hogy a Szungyata eposz vélhetően még a 13. századi iszlám előtti manding kultúrában gyökeredzik, és az elmúlt századokban a különféle szövegváltozatokba belekerült iszlám mozzanatok a szóbeliség, pontosabban a mögötte álló és mind inkább iszlám hatás alá kerülő társadalom adta folyamatos átalakulás következményei.

Mindemellett és vélhetően a még fel nem tárt régi írásos dokumentumokban sok számunkra érdelemes adat rejtőzhet. Azonban itt ismertetésünket illetően az egyelőre még betöltetlen hiányok következtében nagy ugrást kell tennünk, amikor például Jacques-François, vagy egyszerűen baron Roger-t (1787–1849), Szenegál egykori kormányzóját említjük, aki 1828-ban jelentette meg *Fables sénégalaises* c. állatmese-gyűjteményét, és aki e könyvével ugyan nem szolgál korai forrásokkal a műfaj kutatásához, mindemellett az afrikai folklór feltárásának egyik úttörője. A kor ismert elgondolása szerint – lásd az olasz történelemfilozófus Giambattista Vico-t (1668–1744) vagy akár az amerikai indián huronok világát feltáró francia Jean-François Lafitau (1681–1746) jezsuita misszionárius atyát, akik a primitív népek életét mint az emberiség gyermekkorát érzékeltetik a számunkra – úgy gondolja, ezek a mesék még nem a megformált irodalmat képviselik, amelyre példákat a Bibliában vagy Homérosznál találhatunk, mondja az egykori nagyműveltségű humanista kormányzó.

Baron Roger egy másik ugyancsak 1828-ban megjelent könyvében viszont, miközben egy Walo-földről rabszolgának elhurcolt, majd szerencsésen megtérő wolof fiatal férfi fiktív történetét festi meg (a világirodalom történetének első rabszolgaságellenes regényeként), már az első oldalakon a szenegáli törzsi királyokat idézi fel, és alig valamivel később, a 11. oldalon, a Kajoor (ejtsd Kadzsor) wolof királyság uralkodójának, a Damel-nek az udvarát megjelenítve írja a következőket:

„A belépés pillanatában a Damel grio-i és griotte-jai, akiket az emelvény alján helyeztek el, éles hangú énekükkel telítették meg a levegőt, amelyet hangos tapsolással, néhány húros hangszer fűlsiketítő megszólaltatásával és dübörgő dobjátékkal kísértek. Hangosan zengtek az ősi királyi éneket:
Íme, íme, a nagy család / Íme, a legnemesebb Damel! a legbátrabb Damel!
Damel! Íme! Itt van minden javak forrása, minden gazdagság!
Itt a nagy, itt a nemesi család! senki sem hasonlítható hozzá. Remegjenek, vesszenek az ellenségei! Damel lándzsája nem bocsát meg. Térdre, térdre!
Damel! ez a győzelem! ez a bosszú!” (baron Roger, 1828, Kelédor, 11-12. old.)

Vagyis már minden adott ahhoz, jelen vannak a férfi és női énekesek is, hogy felhangozzék egy hosszabb dicsőítőének, vagy a dinasztia keletkezésének a mítosza, a dinasztia hőstetteit felidéző eposz. Roger a griot-k említéséhez fűzött jegyzetében fontos és sokoldalú társadalmi szerepükről szól, és arról is tud, hogy endogám házassági gyakorlatot folytató, foglalkozási kasztot alkotnak a hagyományos társadalomban (ez a megállapítás pedig a mai legkorszerűbb vizsgálatokat előlegezi meg).

De lépünk vissza még a század elejére. A hírneves abolicionista pap politikus, Henri Grégoire abbé (1750–1831), aki a négerség emancipációs törekvéseinek kiemelkedő jelentőségű képviselője volt, 1808-ban megjelentetett egy olyan könyvet, amelyben közreadott minden olyan akkoriban hozzáférhető adatot, amely az afrikaiak fehérrel egyenlő képességeit és produkcióját igazolja. Az afrikai hőseposzokról ő sem tesz említést, de annál inkább a négerség költői képességeiről,

és azokról a hangszerekről, amelyek a hosszú énekek kíséretként is meg szoktak szólalni:

„...Stedman, aki hitt abban, hogy *(az afrikaiak)* nagy fejlődésre képesek, és hogy különösen költői és zenei zsenialitásuk kiemelkedő, felsorolja híros hangszereiket... bár nem látjuk listáján a híres balafont, amelyet mintegy 20 fokozatosan kisebbedő facsöböl *(azaz falapokból)* formálnak, és amely úgy zeng, mint egy kis orgona... A négereknek a dalok iránt érzett szenvedélyük nem jelenti azt, hogy boldogok lennének... az éppen a szorongásukból és boldogtalanságukból eredő betegségeket jelzi.” (184. old.)

Viszont más a helyzet Anne Raffanel: *Nouveau voyage en pays des Nègres* (1856) útleírása esetében, mivel abban a fulani Samba Guéladio epikus ciklus két epizódja is feljegyzésre került. E két részlet sajátos publikációs utazást tett utóbb: bekerült L. J. B. Bérenger–Féraud: *Recueil de contes populaires de la Sénégale* (1885) c. ugyancsak nagy figyelmet érdemlő folklórgyűjteményébe, majd minden adatmegjelölés nélkül a *Présence Africaine* folyóirat 1947-es évfolyamában bukkan fel, mint színhagyományozott költészeti anyag. Íme, az egyik hősi ének drámai indítása, amely máris nagy hasonlóságot mutat a Frobenius gyűjtötte szoninke *Gasszire lantja* poétikai megoldásaival:

„Samba eltávozott!

Samba nemesi fajból származott. Koli Satigny-től származott, aki egyúttal szent ember volt, egyúttal nagy harcos, és buzgó vallásossága okán drága talizmánnal rendelkezett, amely sebezhetetlenné tette. Ez a talizmán lehetővé tette, hogy bármilyen állat minden lehetséges formáját felvegye, hogy megfigyelje ellenségeinek tetteit, és veszélyes pillanatokban láthatatlanná tegye magát az ellenfelei számára.

Samba eltávozott!

Samba nemeslelkű és nagylelkű volt; minden tulajdonsággal rendelkezett ahhoz, hogy uralkodjék; apja azonban meghalt, még akkor, amikor gyermek volt, és nagybátyja, Abou Moussa vette át a parancsnokolást. Abou Moussa ekkor arra tört, hogy elpusztítsa őt. De Samba elmenekült, éjjel-nappal haladt tovább, hogy elkerülje a csapdákat. Mindenki elhagyta őt, apja támogatóit elbizonytalanították; senki sem követte őt, csak a griot-ja és a kutyája, akik hűek maradtak hozzá.”

A francia nyugat-afrikai folklórkutatásnak ugyanis jelentős területe a 8-11. század között fennálló ősi Ghánára (Ghánátára, Wagadura) és a szoninke, másként szork, szarakolle, vagy marka (nem keverendő össze a szongájokkal) hagyományokra vonatkozó adatok feltárása és elemzése. Egész sor jeles tudós tette le e témában a névjegyét (lásd pl. Germaine Dieterlen és Youssouf Tata Cisse gyűjteményes kötetét, 1992). Ugyanakkor meglepő módon teljes elutasítás mutatkozik a francia

tudományosságban Leo Frobenius nevezetes korai gyűjtése, a *Gasszire lantja* c. rövid szövegű, bár rendkívüli poétikai értékkel bíró eposz iránt, amely ugyan német nyelven került gyűjtőfüzetbe, de az afrikai hagyományok egyik legszebb darabja (magyarul három fordítása is létezik: Honti János 1938, Kárpáthy Csilla 1981, Biernaczky János 2002), és az újabb, főleg frankofon területen füzetbe került szövegek, benyomásaink szerint, rokonságot mutatnak a német tudós által fényre hozott (egyébként Ortutay által minden bizonnyal invariánsnak ítéendő) változattal.

A nyugat-afrikai hőseposzok legismertebb témátípusát persze minden bizonnyal a Szungyata manding király történetét felidéző epikai szövegek adják. Róla az első információ egy 1882-ben portugál nyelven megjelent, igen zavaros beszámolóban (Barros, 1882) bukkan fel. Viszont 1889 és 1936 között már tucatnál több prózai verzió, rövidebb-hosszabb részlet, leírás, átírás látott napvilágot, zömében frankofón afrikai területekről, francia nyelvű kísérelő szöveggel ellátva. A többnyire töredékes változatok cselekménye egyébként a birodalomalapító legendás király, az államalapító Szungyata történetének egyes darabkáit, részleteit foglalja magába. Róla ugyan, történelmi igazolásul, egyetlen írott arab forrás maradt fenn (több mint száz évvel a halála után, maga is szóbeli hagyományból hagyta ránk az ismeretet Ibn Khaldun, aki a manding király uralkodásának idejét 1235 és 1255 közé helyezi, születése időpontjáról, pl. 1215, 1205 vagy az 1190-es évek stb., különféle feltételezések léteznek), de a napjainkra feltárt mintegy 20 teljes és további 20-30 töredékesen is majdnem teljes eposzváltozat cselekménye (bizonyos bizonyító erőt jelentve a történetiség vonatkozásában) lényegében fedi egymást.

A mű cselekményének epizódjait az angol Stephan Bulman jelölte ki éppen abban a bibliográfiájában, amelyben a napjainkra oly jelentős mértékben meggazdagodott változatanyag adatait teszi közzé. Eszerint az eposz szüzséje, általunk bevezetett módosításokkal mozzanatokra bontva: (1) rész: 1. a bivalyasszony meséje (benne totemállatot látnak), 2. majd a csúnya asszony királyfeleséggé válása, (2) rész 1. Szungyata bénán születik, 7 éves koráig nem tud lábra állni, tehetetlen állapotának korszaka, 2. Szungyata feláll, járni kezd, kitépi a baobab fát, hogy arról anyjának leveleket adjon (3) rész 1. Szungyata száműzetésbe megy, 2. rátalál egy olyan törzsi királyságra, amely befogadja, harcossá lesz, 3. üzenetet kap a mandingok a szuszu király miatti szenvedéseiről, (4) rész: a leigázottság elleni küzdelem bemutatása is több mozzanatos, 1. előbb nem bír a szuszu uralkodóval, 2. lánytestvére megszerzi Szumanguru boszorkányságának a titkát, 3. a győzelemmel záródó kirinai csata, 4. a Mande Carta, egy 13. századi emberjogi nyilatkozat, amely azonban csak kevés változatban található meg, (5) rész, 1. a szövetségesek felvonulása, eposzi katalógus!, 2. Szungyata uralkodása és halála.

Hadd tegyük ehhez hozzá, különös jelentősége van annak, hogy immár nemcsak bambara és fulbe vonatkozásban létezik adott történetek, illetve egyetlen hős két-féle nép által való interpretálása (erről S. Belcher publikált igen figyelmet érdemlő dolgozatot), hanem a Szungyata eposz kapcsán is megteremtődött ennek lehetősége. Ugyanis nemrégiben végre napvilágot látott az államalapító hős nagy ellenfelének, a Mandeföldet *bitorló*, a manding eposzban Szungyata által legyőzött Szumanguru

szuszu királynak a hősi története (Bulman – Vydrine, 2017), amelynek adatközlője természetesen más oldalról közelít az életre hívott eseményekhez. Mellesleg egykoron Szumaoro vagy Szumanguru szuszu király figurájának elemzését csak a Frobenius- és a Niane-féle Szungyata változat alapján adhatta még meg az orosz Olderogge professzor, aki egészen korai időben ráérezett a félelemmel körülvett vasműves kovácsok figurájának bekerülésére az afrikai hőseposzokba, a manding Szungyata esetében a legfőbb rosszat szimbolizálva. Jóllehet, értelmezése szerint igen helyesen, legyőzhetetlen marad, mert amikor varázserejét Szungyata megtöri, a történet változatai szerint nyomtalanul eltűnik az ország jól ismert tájéka, a Kulikoro hegyei között.

Közismert tény, hogy az afrikai országok felszabadulási hulláma az 1960 körüli években tetőzött. Szimbolikus jelentősége van annak, hogy ebben az évben jelent meg az előbbieken Frobenius és Olderogge kapcsán már említett mű, Djibril Tamsir Niane-nak a teljes történetet magába foglaló Szungyata-változata, csak francia nyelven, prózai történelemkönyv formájában, amely mintegy mérföldköve lett a nyugat-afrikai eposzok gyűjtésének, közreadásának és mind jobban kiszélesedő vizsgálatának. Mindebben mind a francia, mind a frankofón afrikai országok frissen felnövő kutatói oroszlanrészt vállaltak és vállalnak egyre inkább (bár az angol-amerikai, sőt a holland és német, sokszor ilyen esetekben is *frankofonista* kutatók eredményei is igen számottevőek). Más kérdés, hogy a jócskán megkésett magyar fordítás, Szegő György munkája (1983) némileg anakronisztikusan a szöveget visszahelyezi prózából versformába, és a fordítás stílusába olyan fordulatokat lop be, amelyek inkább magyar népmesékre emlékeztetnek, semmint egy kellőképpen *idegenné tett* hangütésű afrikai hőseposzra.

Nincs mód persze a mára oly gazdaggá vált frankofón indíttatású és feltárású nyugat-afrikai eposzi szövegtörzseket és a rájuk vonatkozó publikációkat teljességükben bemutatni, még csak felsorolni sem. Mindenesetre megjegyezzük, hogy

Közismert tény, hogy az afrikai országok felszabadulási hulláma az 1960 körüli években tetőzött. Szimbolikus jelentősége van annak, hogy ebben az évben jelent meg az előbbieken Frobenius és Olderogge kapcsán már említett mű, Djibril Tamsir Niane-nak a teljes történetet magába foglaló Szungyata-változata, csak francia nyelven, prózai történelemkönyv formájában, amely mintegy mérföldköve lett a nyugat-afrikai eposzok gyűjtésének, közreadásának és mind jobban kiszélesedő vizsgálatának.

mára a következő etnikai csoportoktól váltak ismerté hősepikai történetek Nyugat-Afrikából: manding / malinke, wolof, szerer, fulani (legalább négy nyelvi körzetből), tukulór (fulani nyelven beszélő, de elkülönült csoport), bambara, szongáj, zarma, dogon, szoninke, bozo, igbo, hausza, idzso és szuszu néptől, etnikai csoporttól (nem említve most itt az észak-afrikai Maghreb arabok hasonlóképpen gazdag reper-toárjába tartozó típusokat, amelyek ugyancsak sok esetben francia kíséző nyelvi fordításokkal láttak napvilágot). Ezek közül a nigériai népek, az igbo, hausza és idzso (ijaw) kötődik az anglofóniához, vagyis a korábban felsorolt, tucatnál jóval több nyelv esetében a frankofónia dominál.

Két afrikai író, költő, tudós a Niane által megkezdett utat folyatta, és csak francia nyelven, történelemkönyvvé átírt formában adták közre Szungyata-változataikat, Camara Laye *Le maître de la parole. Koûma Lafolo Koûma* (1978) címen jelentette meg kötetét. Massa Maka Diabeté viszont több kisebb kötetben tett közzé változatokat, és egy 700 oldal terjedelmű doktori disszertációval adózott a manding anyanyelvén még élő eposzok feltárásának.

1975 tájékán, ha igaz (ismereteimet Sággy Gábortól nyertem, aki a szervező-désnek részese volt), egy igen tehetős francia iparmágnás, illetve cége afrikanista barátai rábeszélésére jelentős anyagi támogatást nyújtott a Fondation SCOA nevű szervezet (Pour la recherche scientifique en Afrique Noire – Projet Boucle du Niger) létrehozásához, amely a következő években rangos kutatók és afrikai tradicionalisták részvételével három nagy létszámú frankofonista konferenciát rendezett Nyugat-Afrikában. A találkozókat anyagát közzétették, két hatalmas eposzváltozatot és külön kötetekben a tanácskozások szövegét. E tudóstalálkozók anyagából nőtt ki utóbb a párizsi Karthalánál megjelent két máig sokat idézett és az újabb Szungyata-kutatások tekintetében meghatározó forrásul szolgáló kötet, Youssouf Tata Cisse és a nagyhírű eposzénekes, Wa Kamissoko de Krina nevével fémjelvezve (a SCOA-kiadások: 1975, 1976, a Karthala-kiadások: 1988, 1991).

Két európai tudós viszont, a francia Gérard Dumestre és a belga származású, de francia anyanyelvű Lilyan Kesteloot a bambara eposzokból adott gazdag ízelítőt három különféle kötetben és egy terjedelmes folyóiratkiadásban (előbbi 1979, utóbbi 1978, közös kötetük 1975, illetve 1978). E kötetek ugyanazt az epizódokra bontott közlésmódot követik, amely Christiane Seydou számos fulani (peul) gyűjteményében is tetten érhető, és mutatja, hogy a szóbeli hőseposzok többnyire igen erőteljesen epizodikus jellegűek, és az egyes epizódok teljes körű összegyűjtése néha szinte lehetetlen feladatnak bizonyul.

A Szegu (Ségou) fővárossal működő bambara királyság (1710–1862), ezen belül is a többek között három jeles királyt is adó Diarra dinasztia történetét viszonylag jól ismerjük. Különös hősepikai vonatkozása van (már az elmúlt évtizedekben megjelent szövegektől függetlenül), ugyanis az Afrika belsejébe elsőként behatoló skót felcser és hajóhadnagy, Mungo Park nevezetes *első* úti beszámolójában (1798, magyarul: 1816) olyan, a bambara királyság egy jeles háborús győzelmére vonatkozó történelmi eseménysorozatot idéz fel az 1700-as évek legvégéről, amelyeket ott tartózkodása idején széltében-hosszában kezdtek megénekelni a griot-k.

Park könyvében, aki beszámolója tanúsága szerint átélhette az afrikai hőseposzok keletkezésének folyamatát, mind a megéneklési hullámról, mind a történet egyik változatáról kapunk ismereteket.

A mande nyelvek között az egymással legerősebb rokonságban álló három közül, a manding és a bambara mellett a harmadiknak a *gyula* (francia átírásban: dioula) számít. E népcsoport köréből nem ismerünk teljes eposzokat. Annál sajátosabb módon eleveníti fel a műfajt az a konferencia-kiadvány, amelyben az egykori Felső-Volta (ma: Burkina Faso) egy hagyományokat illetően nevezetes városában, Kongban megrendezett kutatói-előadói tanácskozás anyaga található (1977). Ebben a kötetben több tucatnyi szövegrészletet találunk a találkozón jelenlévő tradicionalistáktól (griot-któl), a leghosszabb szöveg kb. 300 sor, aminek az az oka, hogy a szóművészeti részletekben is gazdag múlt-idézés célja a gyula csoport szóbeli történelmének a felderítése volt, nem egy vagy két összefüggő nagy terjedelmű énekes történet előadása (mint például az első két SCOA-konferencián). Ezt elősegítette a beszélgetéses forma, s az, hogy egy-egy régi eseményről több griot is elmondta a maga változatát. Mindemellett igen értékes anyag született a szóbeli történelmi ismeretek kapcsán, amelyet persze a nyugat-afrikai hősepika elemzése során is számításba vehetünk.

Említeni szeretném viszont, hogy a bambara szövegeket közreadó és az afrikai hőseposz kutatás kiemelkedő képviselőjének tekintett Lilyan Kesteloot belgiumi egyetemi éveket követően (házassága okán is) utóbb a szenegáli egyetem (Dakar) professzora lett, és akár iskolateremtő tudósként is tisztelhetjük, mert egy nagy bokornyai afrikai eposzkutató folklorista nőtt ki a keze alól. Kiemelkedik közülük a munkatársává avansált Bassirou Dieng, aki számos elemző tanulmány mellett négy kötetben tette közzé eredeti kultúrájának adózva a wolof nép eposzait (1993, 2006, 2008, 2008), amelyek egyébként az egykori Kajoor (ejtsd: Kadzsor) állam fennállásához kötődnek. Kettősük együttműködésének köszönhetjük a terjedelmes bevezetővel és kommentárokkal ellátott legteljesebb afrikai hősepikai szöveggyűjteményt (a párizsi Karthala kiadásában, 1997), amelynek anyaga jóval gazdagabb a hasonló amerikai vállalkozásnál.

Ugyancsak kevés figyelem esett eddig nemzetközileg a hasonlóképpen mande csoportba tartozó *bozo*-kra, akikről még a Griaule-misszió tagjai (pl. Germaine Dieterlen) publikált gyűjtési eredményeket magába foglaló kisebb írásokat. Azonban sikerült hozzájutnunk egy Niameyben (Niger), az ott működő folklorisztikai intézet kiadásában megjelent (1987) kötethez, amely vadászepikai archetípusnak megjelölt két, együttesen 1400 sornyi szöveget tartalmaz eredeti nyelven és francia fordításban. Amint a gyűjtő-közreadó, Shekh Tijaan Hayidara írja bevezetőjében, a szöveg a nyelvi archaizmusok mellett képet ad a bozo hagyományos vallás körébe tartozó istenek panteonjáról, miközben az életre hívott hősök köré mitikus (vagyis témában, hangütésben inkább a hőmesékhez közelebb álló) történetek szövődnek.

Tudnunk kell, mégpedig magát Meletyinszkijt megidézve, hogy ugyan az archaikus, hőmesei karakterű hőseposzok termőföldje sajátos areális megoszlásban inkább az Egyenlítő-vidéken, míg a valós vagy ál-történeti alapzatú, klasszikus típusú szövegek inkább Nyugat-Afrikában találhatóak, de éppen a nyugati régióban

oly gazdagon meglévő vadászepikai énekes hagyomány (lásd az előbbi példát is) mintha inkább archaikus arculatot öltene. Nincs itt most lehetőség e műfaj ismeretanyagát is felvonultatni, de pl. pusztán csak a Szungyatát termő manding kultúrából is már féltucatnyi vadászbeszélés jött fényre.

Még annyit: ezúttal ugyancsak el kell hagynunk a verses jellegű, de nem hősi karakterű, vallásos jellegű, többnyire beavatási időszakokban elhangzó, ahhoz kapcsolódó epikai szövegek bemutatását, amelyek egyes esetekben elérhetik akár a 4000 sort.

Viszont nem feledkezhetünk meg arról, hogy Kesteloot és Bassirou Dieng (mindketten elhunytak már) utóda, Samba Dieng elsősorban a fulbe eposzoknak az iszlám vonatkozásaival foglalkozik (lásd legutóbbi kötetét, amelyet még nem tudtam kézbe venni: 2018). Megjegyzendő, hogy ő nem a Mali-beli masszinai, hanem a szenegáli Futa Toro területén élő fulanik hagyományanyagát gondolja.

A szongájok eposzát angol nyelvű kísérelő fordítással a már említett amerikai frankofonista, Thomas Hale tette közzé. Viszont a szongájok legközelebbi rokonaitól, a zarmáktól, akiket a szongájok legközelebbi rokonnépének tekintenek (szongájzarma népcsoportként is emlegetik őket), elsőként Fatimata Mounkaila könyvét, a *La geste de Zabarkane* c. kötetet (1989) tudtam kézbe venni, amelynek szövegét évekkal ezelőtt egy hallgatóm le is fordította magyarra. A minap kaptam kézhez viszont napjaink egyik legkiválóbb zarma-kutatója, Sandra Bornand köteteit, amelyekben különféle folklórműfajok mellett a zarma eposzokról is kapunk ismereteket (2005, 2018).

El kell mondanom, hogy hosszú évek óta foglalkozom a különleges mitológiával rendelkező Mali-beli dogonok hagyományaival (központi városuk, Bandiagara egyébként fulani szempontból is jelentős hely, így például Christiane Seydou számára is fontos terepmunka területnek számít, hiszen határos Massina-val). Évek óta tudok arról, hogy a francia tudomány új fenoménja, Eric Jolly két hatalmas gyűjteményben is közzétette a dogonok szájhagyományait és mindenekelőtt eposzait (aminek a létezéséről eddig nem tudtunk), azonban számos próbálkozás ellenére sem tudtam ezekhez a kötetekhez mindaddig még hozzájutni.

A fulbe hagyományok újabb csoportját alkotja a Samba Guéladio hősfigura köré fonódó epizódok sora, amelyek hátországa ugyancsak a Szenegálban és részben Mauritániában elterülő Futa Toro terület. Issagha Correra kötete (1992) tehát arra a vidékre vezet el, ahol a 16. században alapították meg a Denianke elnevezésű pulár nyelvű fulbe királyságot, amelyet azonban nemcsak fulánik, hanem számos más nyugat-afrikai etnikum is benépesített. A francia afrikai folklorisztika fontos korai szereplője Francois-Victor Equilbecq, akinek nemcsak fontos mesegyűjteményét, hanem egy sajátos, eposzkutatási szempontból is figyelemreméltó kötetét is kiadták kéziratból: *La légende de Samba Guéladio Diégui. Prince du Foûta* c. kötetében az eposzi történet egy 20 tablóra osztott színdarab formájában kerül a szemünk elé (1974).

A fulani hőseposzok egy újabb változata viszont a guineai Futa Djallon-ra (ejtsd: Dzsallon) vezet. Amadou Oury Diallo kötete: *Épopée du Foûta-Djallon. La chute du*

Gâbou (2009). Az eposz Gabou állam bukását festi meg, amelyet manding oldalról a londoni SOAS kutatója, Gordon Innes által közreadott szöveg mutatja be (1976). Gabou törzsi királyság a fővárosának, Kansala-nak a fulánik által való elfoglalásával szűnik meg.

Szólnunk kellene még itt, amint már erre utaltam, a mind gazdagabbá váló gyűjtésekről és közreadásokról, amelyek az ún. vadászepikai szóművészeti alkotások területén születtek, és amelyeket Christiane Seydou műfajelméleti osztályozása az ún. korporatív eposzok körébe sorol. És meg kellene emlékeznünk a kameruni fulbék körébe vezető gyűjtésekről, amelyek Eldridge Mohamaddou tucatnál több kötetet eredményező tevékenysége nyomán kerültek fényre, és amelyek ugyan szóbeli történelemként kerültek kiadásra, de e szövegek eposzi vonatkozásait mihamarabb számba kellene venni.

Hadd mondjuk el még azt, hogy az eposzkutatást természetesen mind Franciaországban, mind a frankofón afrikai országokban gazdag tudományos tevékenység kíséri. Csak röviden néhány fontos műről szeretnénk itt említést tenni. Még kutatásaim elejéről őrzök egy dedikált példányt a togói eve F. N'sougan Agblemagnontól, aki könyvében, *Sociologie des sociétés orales d'Afrique noire* (1969), a szóbeli kultúra számos fontos vonatkozását tárja fel. Különös fontossággal bír egy másik elméleti munka, a kiemelkedő jelentőségű malinke / manding kutató, Sory Camara könyve: *Gens de la parole. Essai sur la condition et le rôle des griots dans la société malinké* (1976). Eposzi tematika és történelem határán kormányozza munkáját Adam Konare Bâ asszony, Mali jeles közéletli személyisége, amikor a nagy bambara uralkodó, a Szilamaka eposzban is helyet kapó Segu-i Da Monzonról ír könyvet (1987). Időben visszaugorva egy olyan munkáról is szólnunk kell, amely Seydou kutatásainak is forrása: Amadou Hampaté Bá és Jacques Daget *L'emire peul du Macina 1818-1853* (1962) c. művéről van szó, amely a fulani királyság történelmének és kultúrájának is alapvető forrása (benne mellesleg egy újabb terjedelmes hőseposz szöveg átírása található). A Karthala jeles párizsi kiadó irodalmi és folklór-sorozatában több tucatnyi jelentős monográfia, tanulmánygyűjtemény jelent meg. Közülük majd' mindegyikben található használható anyag a hőseposz kutatásához. Így például a Jean Derive szerkesztette kötet, *L'épopée. Unité et diversité d'un genre* (2002) lényegében az afrikai hőseposz köré fon komparatiztikai kutatási kísérleteket. Nem lehet nem említeni végül hazánk-asszonya, Görög Veronika két nagyfontosságú bibliográfiai kötetét, amely a kezdetektől a kilencvenes évekig adja kezünkbe az afrikai folklórkutatás forrásanyaga zömének adatait (1981, 1992).

Hadd emeljük végül ki Christiane Seydou (1935) személyét a hosszú sorból, aki a hagyományokban rendkívül gazdag Massina (Macina)-vidék (Mali) fulani (peul) folklórja és eposzi kincse mára legjelentősebb ismerőjének, gyűjtőjének és kutatójának számít. A hetvenes évek elején jelent meg első, bár már indulásképpen is jelentős figyelmet keltő eposz-kötete, a nemrégiben magyarul is napvilágot látott *Szilamaka és Pullori* (Érd, Mundus Novus Könyvek, 231 old.). A benne szereplő szöveg különös vonása, hogy a nagy hős-párokat középpontba állító epikai történetekkel (a Gilgammesssel, az Iliással, a legismertebb ófrancia chanson de geste-el, a Roland-énnel,

vagy akár az utóbbi évtizedekben megismert és Lilyan Kesteloot által közreadott bambara eposzokkal) rokonítható a szereplői struktúra e sajátos vonását illetően.

A jeles francia kutató első publikációs időszakának második gyümölcse a most magyarul közreadott kötet után négy évvel jelent meg. Ez az újabb nagy eposzgyűjtemény egy másik fulani, részben történelmi, részben legendás és gyakran megénekelt figurát, a Kunari régió egy a pásztor (vagyis vörös nomád *Férobé*, azaz emigráns, elvándorló) törzsekhez kötődő *arbe*, főnök, egyszóval Ham-Bodédio alakját övező hősepiikai epizódokat tartalmaz. Bár mind a hősalak, mind maga az eposzciklus, annak egyes epizódjai más gyűjteményekből, szövegközlésekből is ismertek, Seydou ismét igen nagy gondossággal, alapos nyelvi felkészültséggel, eredeti nyelven és francia fordításban, nem kevesebb, mint hét terjedelmes *fejezettel* gazdagítja a fulbe hősepiikáról eddig nyert ismereteinket.

A kutatóasszony – széleskörű elméleti tevékenységéhez kapcsolva – legutóbb négy újabb gazdag anyagú és különféle fulani eposz szövegeket tartalmazó antológiával koronázta meg életművét. A *L'épopée de Boûbou Ardo Galo* (2010) a már említett Silâmaka vagy az előbbieken említett Ham-Bodédio mellett a legismertebbek közül való harmadik epikai hősről gyűjtött hat epizódot foglalja magába, még hozzá a *hős és lázadó* alcímmel. Az elmúlt évtizedekben mind több fény esett az oly sokáig árnyékban maradt afrikai nőkre. Nem véletlen tehát, hogy Seydou egy további újabb kötetébe olyan szövegeket (tíz epizódot) választott, amelyekben afrikai nők profilja rajzolódik ki: *Profils de femmes dans les récits épiques peuls* (1910). Még újabb két gyűjteménybe pedig a masszinai fulani hőseket, háborúkat megjelenítő szövegek kerültek. A *Les guerres du Massina* c. kötetben (2014) található hat hosszabb, a *Héros et personnages du Massina* (2014) c. kötet 10 rövidebb epizódja a bevezető tanúsága szerint Seydou 1970 és 1977 között végzett terepmunkája során került szalagra, illetve gyűjtőfüzetbe. Érdemes figyelni arra, hogy e kiterjedt terepmunka során és eredményeként (beleszámítva most a korábbi kötet, 1976 anyagát is) több mint két tucat griot, bárd, históriás énekes szóművészetének feltárása, elmúlástól való megmentése valósulhatott meg.

A bibliográfiába ugyanakkor felvettük néhány olyan mű címét is, amelyeket még mi sem vehettünk kézbe. Azonban ezzel az volt a szándékunk, hogy érzékeltesük, a munka nem állt meg, változatlanul tovább folytatódik. ☀

Bibliográfia

AGBLEMAGNON, F. Sougan

1969 *Sociologie des sociétés orales d'Afrique noire: Les Eve du Sud-Togo*, Paris - La Haye, Mouton, 216. pp.

AMOUGUI, Pierre Romeo Akoa

2017 *Géocritique de l'épopée africaine: étude sur l'évolution des milieux et (réécritures) du genre*, Saint-Denis, Éditions Publibook, 338 pp.

ANON

1947 *Ballade toucouloire de Samba-Foul, Présence Africaine* (Paris), 3, 478-484. pp.

- BÂ, Amadou Hampâte – DAGET, Jacques
1962 *L'empire peul du Macina* (1818–1853), Volume I, Paris – La Haye, Mouton, 306 pp.
- BÂ, Amadou-Hampâté – KESTELOOT, Lilyan
1968 „Une épopée peul: Silâmaka.” *L'Homme* (Paris) T. 8., 5-36. pp.
- BARROS, M. M. de
1882 Guiné Portugueza on breve noticia sobre alguns dis seus usos, costumes, einguas e origens de sous povos. *Boletim de Sociedade de Geografia de Lisboa* (Lisboa), 12, 707-749. pp.
- BARRY, Alpha Ousmane
2011 *L'épopée peule de Fuuta Jaloo*. De l'éloge à l'amplification rhétorique, Paris, Karthala, pp 360 pp.
2018 *L'éloquence dans l'épopée Fouita Jalon*, Alessandria (Italia), Edizioni dell'Orso, 560 pp.
- BARRY, Boubacar
1972 *Le royaume du Waalo*. Le Sénégal avant la conquête Paris, Maspero, 421 pp. (új kiadás: 1985, Paris, Karthala)
- BATHILY, Abdoulaye
1975 A Discussion of the Traditions of Wagadu with some Reference to Ancient Ghana, *Bulletin de l'I.F.A.N.* (Dakar), T. 37., Sér. B., no 1, 1-94. pp.
1985 *Le mythe de Bida du Wagadou*, thèse de doctorat d'État, Dakar, Faculté des Lettres.
- BELCHER, Stephen
1998 Heroes at the Borderline: Bamana and Fulbe Traditions in West Africa, *Research in African Literatures* (Bloomington, Indiana), 29, 1, pp 43-65.
- BELVAUDE, Catherine
1989 *Ouverture sur la littérature en Mauritanie*, Paris, L'Harmattan, 152 pp.
- BÉRENGER-FÉRAUD, L. J. B.
1885 *Recueil de contes populaires de la Sénégambie*, Paris, E. Leroux, 260 pp. (Nendeln, Kraus Reprint 1970)
- BIERNACZKY Szilárd
2020 Utószó helyett / Christiane Seydou és az afrikai hőseposz, in: Boubacar Tinguidji – Christiane Seydou: *Szilamaka és Pullori*. Fulani hőseposz, Érd, Mundus Novus Könyvek, 179-205. old.
- BORNAND Sandra
1996 De l'idéologie dans „L'épopée de Bubu Ardo Galo”: lecture d'une épopée songhay-zarma. *L'Uomo*, IX, 1/2, pp.119-147.
2005 *Le discours du griot généalogiste chez les Zarma du Niger* (avec CD-ROM), Paris, Karthala, 464 pp. (Tradition Orale)
2018 *Noces en paroles chez les Zarma (Niger)*, Paris, Karthala, 409 pp. (Tradition Orale)
- BULMAN, Stephen Paul Dusan
1997 A Checklist of Published Versions of the Sunjata Epic, *History in Africa*, 24, pp 71-94.
- BULMAN, Stephen P. D. – VYDRINE, Valentin F.
2017 *The Epic of Sumanguru Kante*, Narrated by Abdulaye Sako, Leiden – Boston, Brill, 172 pp.

- CAMARA, Seydou – JANSEN, Jan ed.
 1999 *La geste de Nankoman. Textes sur la fondation de Naréna (Mali)*, Leiden, University of Leiden, Research School CNWS, 135 pp.
- CAMARA, Sory
 1976 *Gens de la parole. Essai sur la condition et la rôle des griots dans la société Malinké*, Paris – La Haye, Mouton Publishers, 358 pp.
- CHENET, Gérard
 2009 *El Hadj Omar. La Grande Épopée Toucouleurs*, Paris, L'Harmattan, 176. pp
- CISSE, Ahmed-Tidjani
 1988 *Le Tana de Soumangourou*, Paris, Nubia, 77 pp. (Format: Drama, French verse and prose, source: Wa KAMISSOKO and a performance by jeli Binta Gawlo Madani – Source of the data: BULMAN, H. A. 1997)
- CISSÉ, Diango – DIABATE, Massa Makan
 1970 *La dispersion des Mandekan*, Bamako, Éditions Populaires du Mali, 135 pp.
- CISSÉ, Youssouf Tata
 1994 *La Confrérie des chasseurs malinké et bambara: mythes, rites et récits initiatiques*, Ivry sur Seine – Paris, Editions Nouvelles du Sud – ACCT, 390 pp. (pp 177-299: Le Saga de Boli-Nyanan)
 n. d. *La fassa de Soundjata*, chantée et commentée par Bâzoumana Sissoko, Paris, Archivé de la Fondation SCOA, m. s., 120 pp.
- CISSÉ, Youssouf Tata – KAMISSOKO, Wâ
 1988 *La grande geste du Mali. Des origines à la fondation de l'Empire (Traditions de Krina aux colloques de Bamako)*, Paris, Editions Karthala – Association ARSAN, XI + 426 pp.
 1991 *Soundjata, la gloire du Mali. La grande geste du Mali – Tome 2*, Paris, Éditions Karthala – Association ARSAN, 305 pp.
- CISSOKO, Daman
 1992 *Les mutations idéologiques az XIXe siècle dans le Soudan occidental à travers l'épopée de Boubou Ardogal*, Matrise des lettres modernes, Dakar, Faculté de Letters et Sciences humaines, Département de Lettres Modernes, 169 pp.
- CORRERA, Issagha
 1992 *Samba Guéladio. Épopée peule du Fuuta Tooro (Texte pulaar par Amadou KAMARA)*, Dakar, Université de Dakar – IFAN Cheikh Anta Diop, 257 pp. (Initiations et Études Africaines, 36)
- COULIBALY, Dossey Joseph
 1985 *Récits des chasseurs du Mali. Dingo Kambili. Une épopée des chasseurs malinké de Bala Jinba Jakite*, Paris, EDICEF, CILF, 117 pp.
- CUOQ, Joseph M.
 1975 *Recueil des sources arabes concernant l'Afrique Occidentale du VIIIe siècle au XVIe siècle (Bilad al-Sudan)*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 490 pp.
- DANTIOKO, Oudary Maka
 1985 *Soninkara Tarixinu. Récits historique du pays soninké*, Niamey, Centre d'Études Linguistiques et Historiques par Tradition Orale (CELHTO), 343 pp.

- DIABATÉ, Massa Makan
 1973 *Essai critique sur l'épopée mandingue*, thèse de doctorat de 3e cycle, (histoire), Paris, Université de Paris I., 700 old.
- DIABATÉ, Tiégbé Victor – Mme DERIVE, Marie José
 1977 *Table Ronde sur les origines de Kong*, Abidjan, Université Nationale de Côte d'Ivoire, 505 pp.
- DERIVE, Jean ed.
 2002 *L'épopée. Unité et diversité d'un genre*, Paris, Karthala, 264 pp. (Hommes et sociétés)
- DIENG, Bassirou
 1993 *L'épopée du Kajoor*, Paris-Dakar, Agence de Cooperation Culturelle et Technique – Centre Africain d'Animation et D'Echanges Culturels (Editions Khoundia), 473 pp. (Collection Thèses et Recherches, 1)
 2006 (avec Diaô Faye) *L'épopée de Chaikh Ahmadou Bamba de Serigne Moussa Ka*, Dakar, Presses Universitaires de Dakar, 250 pp.
 2008 *Société wolof et discours du pouvoir. Analyse des récits épiques du Kajoor*, Dakar, Presses Universitaires de Dakar (P.U.D.), 378 pp.
 2008 *L'épopée de Songo Aminata Diop: héros de la communauté lebou*, récit de Amadou Anta Mbaye; éditée par Bassirou Dieng, Dakar, Presses Universitaires de Dakar, 79 pp.
- DIENG, Bassirou – WANE, Ibarihima
 2004 *L'épopée de Boubou Ardo. L'islamisation des traditions de l'Ouest Africain*, Université de Picardie Jules Verne, Presses du Centre d'Études Médiévales, 90 pp.
- DIENG, Samba
 2018 *La geste de'El Hadj Omar et l'islamisation de l'épopée peul*, Paris, Karthala, 478 pp.
- DIETERLEN, Germaine – SYLLA Diara
 1992 *L'empire du Ghana. Le Wagadou et les traditions du Yéréré*, Paris, Karthala – ARSAN, 257 pp.
- DIOP, Samba
 1995 *The Oral History and Literature of the Wolof People of Waalo, Northern Senegal. The Master of the Word (Griot) in the Wolof Tradition*, Lewiston, Queenston, The Edwin Mellen Press, 389 pp.
- DUMESTRE, Gérard
 1979 *La geste de Ségou* (racontée par des griots bambara), Paris, Armand Colin, 419 pp. (Classiques Africains, 19)
- DUMESTRE, Gérard – KESTELOOT, Lilyan – TRAORE, J. B.
 1975 *La prise de Dionkoloni*, Épisode de l'épopée bambara, Paris, Armand Colin, 183 pp. (Classiques Africains, 16)
- EQUILBECQ, François-Victor
 1974 *La légende de Samba Guéladio Diegui, prince de Fouta*, Dakar-Abidjan, Nouvelles Éditions Africaines, 348 pp.
- FONKOUA, Romuald et OTT, Muriel (dir.)
 2018 *Le héros et la mort dans les traditions épiques*, Paris, Karthala, 414 pp. (Tradition Orale)

FROBENIUS Leo

- 1925 Die Sunjattalegende der Malinke, in: *Atlantis: Volksmärchen und Volksdichtungen Afrikas, V, Dichten und Denken im Sudan*, Jena, Diederichs Verlag, 303-331. pp.
1981 *Afrikai kultúrák*, szerk.: Bodrogi Tibor, Budapest, Gondolat, 401 pp.

GÖRÖG-KARÁDY Veronika

- 1981 *Littérature orale d'Afrique Noire. Bibliographie analytique*, Paris, G.-P. Maisonneuve et Larose, 394 pp.
1992 *Bibliographie annotée littérature orale d'Afrique noire*, Paris, Conseil International de la Langue Française, 367 pp.

GREGOIRE, Henri (1750–1831)

- 1808 *De la littérature des nègres, ou recherches sur leurs facultés intellectuelles, leurs qualités morales et leur littérature*, Paris, Maradan Libraire, 288 pp.

HALE, Thomas A.

- 1990 *Scribe, Griot and Novelist. Narrative Interpreters of the Songhay Empire, followed by The Epic of Askia Mohammed recounted by Nouhou Malio*, Gainesville, University of Florida Press, 313 pp.
1998 *Griots and Griottes. Masters of Words and Music*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 400 pp.

HAYIDARA, Shekh Tijaan (traduits et édités par) (bambara)

- 1987 *La geste de Fanta Maa. Archétype du chasseur dans la culture des Bozo, récits de Myeru BAA et Mahamadu Lamini SUNBUNU*, Niamey, Centre d'Études Linguistique et Historique par Tradition Orale (CELHTO), 202 pp.

HONTI János

- 1937 Leo Frobenius: Gassire Lantja, in: *Az úrfiú, aki a paradicsomban járt*. 12 népmese, Budapest, Officina Nyomda és Kiadóvállalat, 105–112. pp.

IBN BATTÚTA

- 1964 *Ibn Battúta zarándokútja és vándorlásai*, ford. Boga István és Prileszky Csilla, bev. és jegyz. Germanus Gyula, Budapest, Gondolat, 394 pp.

IBN KHALDUN

- 1995 *Bevezetés a történelembe*, ford. és szerk. Simon Róbert, Budapest, Osiris, 635 pp.

INNES, Gordon

- 1976 *Kaabu and Fuladu. Historical Narratives of the Gambian Mandinka*, London, School of Oriental and African Studies, 310 pp.

JANSEN, Jan

- +2000 *Épopée, histoire, société, le cas de Soundjata. Mali et Guinée*, Paris, Karthala, 308 pp. (Coll. Hommes et sociétés)

JOLLY, Éric

- 1995 „*La bière de mil dans la société dogon*”, tome 1-2., thèse de doctorat, Nanterre, Université de Paris X, 755 + 521 pp
2004 *Boire avec esprit: bière de mil et société dogon*, Société d'ethnologie, Nanterre, 499 pp.
2010 *L'épopée en contexte: variantes et usages politiques de deux récits épiques (Mali/ Guinée)*, *Annales, Histoire, Sciences Sociales*, Tome 65, 885-912. pp.

JOLLY, Éric & GUINDO, Nouhoum (dir.).

- 2003 *Le Pouvoir en miettes. Récits d'intronisation d'un hogon (pays dogon, Mali)*, Paris, Classiques africains, no. 29, 491 pp.

- KAMISSOKO De Krina, Wa – CISSE, Youssouf Tata
 1975 *L'empire du Mali* (Un récit de Kamissoko, De Krina Wa, enregistré, transcrit, traduit et annoté par Cisse, Youssouf Tata), Paris, Fondation SCOA, 477 pp.
 1977 *L'empire du Mali* (suite). *L'enfance, l'exil, le testament et les funérailles de Maghan Sundyata*. + *Les peuls du Manding* (un récit de Kamissoko, De Krina Wa, enregistré, transcrit, traduit et annoté par Cisse, Youssouf Tata), Paris, Fondation SCOA, XVI + 553 pp.
- KESTELOOT, Lilyan
 1971 *L'épopée traditionnelle*, Paris, Nathan, 63 pp.
 1972 *Da Monzon de Segou: épopée bambara* (avec la collaboration de Traore, A. – Traore, J. B. – Bâ, A. H.), Vol. 1-4., Paris, F. Nathan, 63 + 63 + 80 + 63 pp.
 (Újabb kiadások: 1978, 1993)
 1978 Le mythe et l'histoire dans la formation de l'empire de Ségou, avec un récit de Tairou Bembera, transcrit par Mamadou Boidié Diarra, *Bulletin de l'IFAN* (Dakar), Série B, 40, 3, pp 578-681.
 1989 La problématique des épopées africaines, *Neohelicon* (Budapest), 16, 16, 247-264. pp.
 2007 *Dieux d'eau du Sahel. Voyage à travers les mythes de Seth à Tyamaba*, 2007, Paris, L'Harmattan, 326 pp.
- KESTELOOT, Lilyan – DIENG, Bassirou
 1997 *Les épopées d'Afrique Noire*, préface de François SUARD, Paris, Karthala – UNESCO, 626 pp.
- KONARE BA, Adam
 1987 *L'épopée de Segou. Da Monzon: un pouvoir guerrier*, Préface de Ki-Zerbo, Joseph, Paris – Lausanne, ACCT – Pierre-Marcel Favre, 202 pp.
- LAYE, Camara
 1978 *Le maître de la parole: kouma lafôlô kouma*, Paris, Librairie Plon, 315 pp.
- LEYMARIE, Isabelle
 1999 *Les griots wolofs du Sénégal*, Paris, Servedit / Maisenneuve et Larose, 183 pp.
- MEILLASSOUX, Claude – DOUCOURÉ, Lassana – SIMAGHA, Diaowé
 1967 *Légende de la dispersion des Kusa (Épopée Soninke)*, Dakar, I.F.A.N., 135 pp.
- MEYER, Gérard
 1991 *Récits épiques toucouleurs*, Paris, Karthala, 176 pp.
- MOHAMADDOU, Eldridge éd.
 1969 *Récits peuls. Macina-Kounari-Tôrodi. Textes recueillis par G. Vieillard*, Centre Régional de Recherche et de Documentation pour la Tradition Orale (CRDTO), Niamey, 253 pp.
 1970 *L'histoire des peuls Feroobe du Diamaré: Maroua et pétté. Les Traditions Historiques des Peuls de l'Adamaua*, recueillies, traduites et éditées par Eldridge Mohammadou. Niamey, Centre Régional de Documentation pour la Tradition Orale (CRDTO), 482 pp. (réédition 1976, Tokyo: ILCAA).
- MOUNKAÏLA, Fatimata
 1989 *Mythe et histoire dans le geste de Zabarkâne*, Niamey, Centre d'Études Linguistique et Historique par Tradition Orale (CELHTO), 242 pp.
- NIANE, Djibril Tamsir
 1960 *Soundjata ou l'épopée mandingue*, Paris, Présence Africaine, 155 pp.

- 1983 *Szungyata, az Oroszlán fia*. Mandinka hősnének (Afrikai eposz), ford.: SZEGŐ György, utószó: DIALLO, Alpha, Budapest, Európa, 199 pp. (hanglemezzel)
- OLDEROGGE, D. A.
 1983 Szumaoro – car kiznyecov i drevijaja kultura Zapadnoj Afriki (Szumaoro, a kovácsok uralkodója és Nyugat-Afrika ókori kultúrája), in: *Epigamija. Izbrannie sztati*, Moszkva, Nauka, 254-264. pp.
- OURY DIALLO, Amadou
 2009 *Épopée de Fouta-Djallon: La chute du Gâbou*, Version peule de Farba Ibrâhîma Ndiâla, Paris, l'Harmattan, 264 pp.
- PARK, Mungo
 1816 Park utazása Afrika belső tartományaiban, in: Kiss János szerk.: *Nevezetes utazások Tárháza* – I. köt. Park utazása Afrikába' belső tartományaiban..., Pest, 376 + 6 pp., 1 tábla.
- RAFFENEL, Anne
 1846 *Voyage dans l'Afrique Occidentale comprenant l'exploration du Sénégal...*, Paris, Arthus Bertrand, 512 pp.
- ROGER, baron Jacques-François (1787–1849)
 1828 *Fables sénégalaises, recueillies de l'Oulof, mises en vers français*, Paris, Nepveu, Libraire, 288 pp.
 1928 *Kelédor. Histoire africaine*, Paris, A. Nepveu Libraire, 271 pp.
- SEYDOU, Christiane
 1972 *Silâmaka et Poullôri*, récit épique peul raconté par Tinguidji, Paris, Armand Colin, 277 pp. (Classiques Africains, no 13).
 1976 *La Geste de Ham-Bodédio ou Hama le Rouge*, Paris, Armand Colin, 420 pp. + records (Classiques Africains, no 18).
 1982 Comment définir le genre épique? Un exemple: l'épopée africaine, in: Görög-Karády, Veronika ed.: *Genre, Forms, Meanings, Essays in African Oral Literature*, Paris – Oxford, MSH – JASO, 84-98. pp.
 1983 Réflexions sur les structures narratives du texte épique. L'exemple des épopées peule et bambara, *L'Homme*, t. 23, no. 3, 41-54. pp.
 1987 Les hérauts de la parole épique, in: Fernandez-Vest, M. – Jocelyne M. ed.: *Kalevala et traditions orales du Monde* (Colloques Internationaux du CNRS), Paris, Éditions du CNRS, 449-466. pp.
 1989 Épopée et identité: exemples africains, *Journal des Africanistes*, t. 38, fasc. 1, 7-22. pp.
 2010a *L'épopée peule de Boubou Ardo Galo, héros et rebelle*, Paris, Karthala, 278 pp.
 2010b *Profil de femmes dans les récits épiques peuls Mali-Niger*, Paris, Karthala, 273 pp.
 2014a *Les guerres du Massina. Récits épiques peuls du Mali*, Paris, Karthala, 355 pp.
 2014b *Heros et personnages du Massina. Récits épiques peuls du Mali*, Paris, Karthala, 289 pp.
- THOYER-ROZAT, Annik éd. et trans.
 1978 *Chants de chasseurs du Mali*. 3 vols. Vols 1. and 2. par JARA, Mamadu, vol. 3. par SAMAKE, Ndugace, Paris, n. p., 217 + 103 + 266 pp. (új kiadása: 1995, Paris, L'Harmattan)
- WANE, Aminata
 2016 *Guélâdio Ham Bodédio: héros de la poulâgou à travers deux récits épiques peuls*, Dakar, L'Harmattan, Senegal, 258. pp.
- ZUMTHOR, Paul
 1983 L'épopée, in: *Introduction à la poésie orale*, Paris, Seuil (313 pp.), 103–124. pp.

English Abstract

African Heroic Epic Research in French Scholarship

In the field of heroic epic research in Africa, the collections, transcripts, translations, and follow-up analyses accompanying the editions of the text were published for the most part in two languages, French and English. In this study, the author takes into account the outstanding achievements of French scholarship.

A szerzőről

néprajzkutató, afrikanista
ny. egy. docens, kandidátus
felelős szerkesztő (AHU Magyar
Afrika-Tudás Tár elektronikus
könyvtár)

About the Author

Ethnographer, Africanist
Retired Associate Professor, C.Sc.
Executive Editor (AHU Hungarian
Africa Knowledge Store, e-library)

biernaczky.szilard@munduspress.hu

A KINCS..., AMI VAN!

A JELENKORI MAGYAR AFRIKA-KUTATÁS HUMÁNERŐFORRÁSÁRÓL

KISS JUDIT

Bevezetés

2021. május 13-án alakult újra az MTA IX. Osztály Nemzetközi és Fejlődéstanulmányok Tudományos Bizottsága (NFTB) keretében működő Afrika Albizottság. Legfőbb feladatunk: az ország különböző oktatási és kutatási intézményeiben folyó magyar Afrika-kutatás összefogása; a kutatási eredmények közreadása; konferenciák, tudományos események szervezése; az afrikanisták, a kormányzati és a civil szereplők közötti diskurzus elősegítése; a kutatás és a gyakorlat összekapcsolása, valamint a magyar afrikanisztika nemzetközi elismertségének növelése.

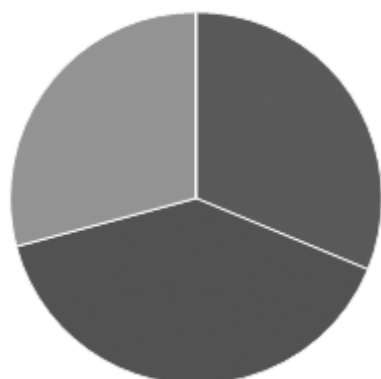
A kutatóállomány felmérése

Ahhoz, hogy fenti feladatokat elvégezhessük, tudnunk kell, hogy milyen kutatóállománnyal rendelkezik a magyar afrikanisztika, milyen a kor, nem, végzettség, kutatási és oktatási tevékenység, nyelvtudás és publikációs tevékenység szerinti megoszlása, mik a legfőbb erősségek és gyengeségek. Ezért egy 15 kérdéses, „Who is who”-típusú kérdőívet készítettünk, amit több mint 100 magyar, Afrikával foglalkozó kutatónak küldtünk ki. A válaszadási arány meglehetősen magas volt, több mint 50%-os: ténylegesen 55 fő töltötte ki a kérdőívet, érdemben és értékelhetően válaszolt, amiért köszönet illeti őket. Az 55-nél azonban többen vannak, akiket a magyar afrikanisztika számon tart: egyesek nem voltak elérhetőek, nem reagáltak, későn küldték meg a kérdőívet vagy nem látták értelmét a kitöltésnek. Az alábbiakban közölt kutatási eredmények kizárólag a kérdőívekre adott válaszokon alapulnak, vagyis nem adnak teljes körű tájékoztatást a magyar afrikanisztika egészéről. A cikkben szereplő valamennyi információ névhez köthető, ugyanakkor a válaszadók anonimitását tiszteletben tartottuk.

Személyi jellemzők

Az afrikanisták **kor** szerinti megoszlása (1. ábra) viszonylag kedvező: 31%-a 40 év alatti (a legfiatalabb 31 éves), 40%-a 40 és 65 év közötti, és 29%-a 65 év feletti. A megkérdezettek 3-58 évet töltöttek Afrika-kutatással.

■ 40 év alatt ■ 40-65 év között ■ 65 év felett

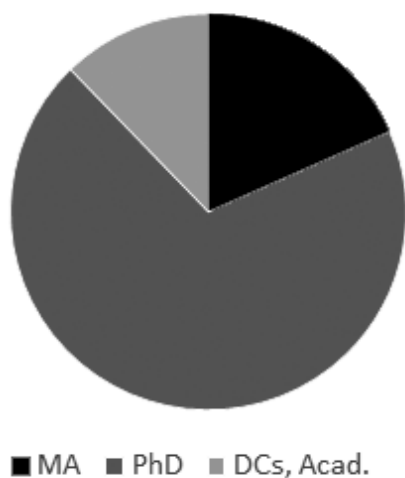
∧ 1. ábra

■ Férfi ■ Nő

∧ 2. ábra

A **nemek** szerinti megoszlás ugyancsak kedvező (2. ábra): a válaszadók 59%-a férfi és 41%-a nő, vagyis kellő női reprezentáció van. A képet valamelyest torzítja, hogy a nők szorgalmasabb kérdőív-kitöltők, a választ különböző okokból visszautasítók zöme pedig férfi.

3. ábra

A **fokozat** szerinti megoszlás (3. ábra) magas képzettségi szintet mutat: a megkérdezettek 69%-a PhD-vel rendelkezik (van, akinek kettő is van!). 12%-a akadémikus vagy akadémiai doktor: a magas követelményrendszer és a nemzetközi konvertálhatóság miatt ezen a területen akadozik az utánpótlás. Sajnos ez az egész magyar afrikánisztikára is elmondható: míg alapképzés szórványosan előfordul, addig jelenleg sem MA, sem PhD képzés nincs Magyarországon.

A **tudományágak** szerinti megoszlást illetően igen színes és vegyes a kép. A mintában képviselt diszciplínák (a teljesség igénye nélkül): agrártudomány, antropológia, arabisztika, bölcsészettudomány, egyiptológia, etnográfia, fejlődéstanulmányok, geográfia, hadtudomány, irodalomtudomány, közgazdaságtudomány, kultúra, művészet, nemzetközi kapcsolatok, nyelvtudomány, oktatástudomány, politikatudomány, szociológia, történettudomány és vallástudomány. A végzettséget tekintve legtöbb a bölcsész, a közgazdász és a politológus.

A **nyelvtudás** viszonylag jó: angolul mindenki beszél, illetve 1-2 további nyelvet használnak, de van aki 16 (!) nyelvet tud, utána egy 10, illetve 6 nyelvet következik. A leginkább használt nyelvek (a minta %-ában): angol (98%), német (45%), francia (43%), spanyol (25%), orosz (23%), arab (17%), olasz (10%) és portugál (8%). Néhányan beszélnek, illetve tudják a következő nyelveket (a gyakoriság sorrendjében): holland, indonéz, mandarin, szlovák, román, török, illetve akkád, kopt, latin, óegyiptomi, ógörög, sumér, ugariti. A magyar afrikánisztika nagy hiányossága, hogy nagyon kevesen beszélnek afrikai nyelveket. Ennek oka, hogy Magyarországon megszűnt az afrikai nyelv(ek) oktatása és a terepen való tartózkodás időtartama nem teszi lehetővé a helyi nyelv elsajátítását. A legtöbben a következő afrikai nyelveket beszélnek/tudják: szuahéli (Kelet-Afrika - 5 fő), wolof (Szenegál, 2 fő), chichewa

(Malawi – 1 fő), lingala (Kongó – 1 fő), sangho (Közép-afrikai Köztársaság – 1 fő, aki szótárt is készítet), tigrinya (Eritrea – 1 fő), krio (Nyugat-Afrika – 1 fő).

Az Afrika-kutatás jellemzői

Az Afrika-kutatás témák szerinti megoszlása még a tudományágak szerint megoszlásnál is diverzifikáltabb. Ennek oka, hogy az egyes témákkal csak néhány kutató, de az is előfordulhat, hogy csak egy fő foglalkozik. A leggyakrabban említett témák az alábbiak (ABC-sorrendben): afrikai diaszpóra; afrikai luzofón/PALOP irodalom; afrikai irodalom, oral history, kultúra, művészet, folklóre, oktatás, zene, hangszerek; Afrika a 21. században, külpolitikái és külgazdasági kapcsolatai, diplomácia; egyes országok, régiók történelme (Dél-Afrika, Etiópia, Afrika szarva); békefenntartás, biztonságpolitikai kérdések; erőforrás-gazdaság, Holland-kór; EU és Afrika; gazdasági, politikai és társadalmi folyamatok; gender; iszlám Afrikában; kormányzás, nemzetépítés, közpolitikák, demokrácia, civil society; közlekedés, infrastruktúra, vasút; migráció és hazautalások; mezőgazdaság, agrárpolitika, növénytermesztés, élelmezésbiztonság; orvosi, városi antropológia; pénzügyi rendszerek; regionalizmus, regionális integrációk, Dél-Dél együttműködés; segélypolitika és humanitárius tevékenység; terrorizmus; törékeny államok; turizmus; urbanizáció; vallások.

A fenti tematikájú kutatások legfőbb **célországai** a következők voltak: Észak-Afrikában Algéria, Marokkó, **Egyiptom**, Líbia, Nyugat-Szahara; Kelet-Afrikában Dél-Szudán, Eritrea, **Etiópia**, Afrika-szarva, **Kenya**, Mauritius, Mozambik, Ruanda, Szomália, Szudán, **Tanzánia** és **Uganda**; Nyugat-Afrikában **Angola**, Benin, Bissau-Guinea, Elefántcsont-part, **Ghána**, Mali, **Nigéria** és Szenegál; Közép-Afrikában a Közép-afrikai Köztársaság és Kongó; Dél-Afrikában Botswana, **Dél-afrikai Köztársaság**, Lesotho és Namibia. Általában egy-két kutató foglalkozik egy-egy területtel, kivéve azokat, amelyeket vastagítottunk.

A magyar Afrika-kutatás **intézményrendszere** ugyancsak széttagolt. Míg korábban az ELTE BTK (bölcseztudomány), a Gödöllői Egyetem (agrártudomány) és az MTA Világgazdasági Kutató Intézete (a korábbi Afro-Ázsiai Kutató Intézet) (gazdaság-, társadalom- és fejlődéstudomány) voltak a kutatóközpontok, addig mára már vezető, nemzetközileg ismert kutatóhelyé vált a Pécsi Tudományegyetem Afrikakutató Központja, illetve feltörekvően van az Óbudai Egyetem Afrikakutató Intézete. Eseti jelleggel, s alapvetően egy-egy kutatóhoz, illetve témához kötődően folyik ad-hoc jellegű Afrika-kutatás a Corvinus Egyetemen, a Közszolgálati Egyetemen, a Külügyi és Külgazdasági Intézetben és a Szegedi Egyetemen.

Az Afrika-kutatás témák szerinti megoszlása még a tudományágak szerint megoszlásnál is diverzifikáltabb. Ennek oka, hogy az egyes témákkal csak néhány kutató, de az is előfordulhat, hogy csak egy fő foglalkozik.

A magyar Afrika-kutatás egyik nagy hiányossága és versenyképességi hátránya a hosszú távú, több hónapos-éves **terepkutatás** szinte teljes hiánya. Ehelyett néhány napos/hetes „field trip”-ek vannak vagy nem mindig kutatási célú eseti látogatások, amelyek nem nyújtanak lehetőséget elmélyült és alapos kutatómunka végzésére. A célországot pedig inkább a lehetőségek jelölik ki, mint a kutatók témája vagy érdeklődése.

Az oktatás jellemzői

A magyar Afrika-kutatás egyik erénye a kutatás és oktatás szerves egysége, amely a tematikus és személyi összekapcsolódás eredője, a kisszámúság előnye. Mint már a fentiekben is jeleztük **Magyarországon** jelenleg nincs Afrika-oktatás sem BA, sem MA szinten, az oktatás egy-egy szemeszter, kurzus erejéig, egy-egy tárgy esetében, ad hoc jelleggel, igen sokszor opcionális jelleggel folyik. Az oktatás helye a fentiekben már említett kutatóhelyek, amennyiben egyben oktatási intézmények, illetve a következők: Budapest Business School, Eszterházy Károly Egyetem, International Business School, Károli Gáspár Református Egyetem, Milton Friedman University, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Zeneakadémia.

A magyar Afrika-kutatók nemcsak itthon oktatnak, de **Afrikában** is. Míg az 1970-es–80-as években hagyománya és bejártott formája (TESCO szakértőküldés) volt a 2-4 éves, rendszeres oktatásnak Etiópiában, Tanzániában, Zambiában, Dél-Afrikában, addig jelenleg inkább alkalmi előadások, esetleg kurzusok tartása vendégelőadóként a jellemző /Addis Ababa University, Afhad University (Sudan), Agostino Neto University, British University of Egypt, Foreign Service Academy (Kenya), Ethiopian Civil Service University, Kenyatta University (Kenya), Makere University (Uganda), Mekelle University (Etiópiya), University of Botswana, University of Nairobi, University of Malawi, University of Pretoria/, de azért van több éves oktatási gyakorlat is (Egyiptom – 3 év, Etiópiya – 4 év).

Egyéb tevékenység Afrikában

A kutatás és az oktatás mellett, illetve azon kívül az Afrikával foglalkozó magyarok igen diverzifikált tevékenységet folytatnak. Illusztrációként néhány kiemelt **Afrikában** végzett tevékenység a kérdőíves válaszok alapján (ABC-sorrendben): 1987-88: Teleki Expedíció, 2009: Torday-Kongó Expedíció; békefenntartás; business, beruházás; idegenvezetés (Etiópiya, Madagaszkár, Szenegál, Tanzánia); humanitárius tevékenység (Magyar Máltai Szeretetszolgálat - Kenya); multilaterális és bilaterális diplomácia, gazdasági, kereskedelmi tevékenység (Benin, Egyiptom, Ghána, Kenya, Nigéria); nemzetközi szervezeteknél/nek végzett munka (FAO, World Food Programme); orvosmissziók; önkéntes munka (Sierra Leone); projekt menedzselés (irrigation - Addisz Abeba, Kobo völgye, coffee – Nairobi + Uganda, Nigéria); tanácsadói, konzulensi munka; tolmácsolás, iskolafenntartás, árvaotthon.

Az Afrikával kapcsolatos **itthoni** tevékenységre pedig a következők a példák: Afrikáért Alapítvány/Foundation for Africa; Afrika Gallery and Shop; Budapest Afrika Expó; ismeretterjesztés, újságírás, konferenciaszervezés és -részvétel;

Magyar Afrika Társaság; médiaszereplés; könyvkiadás (Publikon, Mundus), szerkesztő bizottsági tevékenység; rendezvényszervezés; tanácsadás; tiszteletbeli konzulok; tudástár; utaztatás – Travels to Africa.

Publikációk

Mivel a kutatás eredményeit a publikációs tevékenységgel mérik, így a magyar Afrika-kutatás esetében is ezt tettük, amikor rákérdeztünk a kutatók ebbéli tevékenységére. Mennyiségileg elég sok publikáció van, kutatónként 3-200 között, átlagosan 20 körüli, amelyek transzparenssek, nyomon követhetőek, letölthetők, nyilvántartottak (MTMT, Afrika Tudástár). Ami a publikációk jellegét illeti, főleg könyvfejezetek, cikkek, konferenciaelőadások vannak; kevés az önálló könyv, inkább a monográfiák a jellemzők. A kiadványok többsége magyar nyelvű, illetve Magyarországon megjelent angol nyelvű, amivel elég nehéz bekerülni a nemzetközi vérkeringésbe. A magyarországi Afrika-témájú megjelenésben kiemelt jelentőséggel bír az immáron 16 éves Afrika Tanulmányok/Hungarian Journal of African Studies, amely az elmúlt néhány évben széles körben vált elérhetővé, indexálttá, és az angol nyelvű számai okán hazai és külföldi kutatóknak egyaránt minőségi megjelenési lehetőséget kínál. A magyar afrikanisták külföldi megjelenésénél meg kell említeni néhány rangos külföldi kiadót (Macmillan, Oxford University Press, Palgrave, Routledge, Sage, Springer), illetve folyóiratot (African Studies Quarterly, Journal of Agrarian Change, Journal of International History, Journal of International Studies, Journal of the Institute for African Studies, Third World Quarterly). Afrikai megjelenésről nincs adatunk. Érdekes, hogy a fiatalabbak több nemzetközi publikációval rendelkeznek.

Egy részleges SWOT-analízis

A kérdőíves válaszok alapján összeállítottuk a magyar afrikanisztika erősségeit és gyengeségeit.

Erősségek	Gyengeségek
kedvező korstruktúra	kellő utánpótlás hiánya
kellő női képviselet	
színes végzettség szerinti paletta	alacsony szintű és esetleges az információ-áramlás
magas képzettségi szint	PhD szint meghaladása nehéz
a kutatási témák sokszínűsége	kevés a hosszútávú terepmunka, helyette több a desk research
kutatás és oktatás összekapcsolódása	kevés a több éves afrikai oktatás
sok kutató-oktató hely	fragmentált kutatás és oktatás
magas országlefedettség	szétaprózott kutatás

sokirányú terepismeret	alacsony a nemzetközi jelenlét, beágyazottság
sok publikáció, naprakész nyilvántartás (MTMT, Tudástár)	kevés a minőségi, nemzetközi publikáció
kellő nyelvismeret	kevés az afrikai nyelvet magas szinten beszélő
több évtizedes munkabefektetés	nincs idő elmélyült, összegző kutatásra

A fentiekből következik, hogy a humánerőforrás optimalizálásához az előnyök maximális kihasználására, a hátrányok ledolgozására, valamint hatékony együttműködésre és kommunikációra van szükség. Ehhez szeretne hozzájárulni az MTA Afrika Albizottság. ☀

English Abstract

The human resource potential of contemporary Hungarian African studies

While relaunching the Africa Subcommittee of the Hungarian Academy of Sciences in May 2021, a survey has been completed about the human resource potential of Hungarian Africanists. A questionnaire with 15 “who is who” type questions has been sent to more than 100 Africanists in order to reveal the strengths and weaknesses of Hungarian research and education in the field of Africa. According to the survey findings, the main strengths are as follows: favourable age and gender structure, high level and diverse qualifications, high variety of research topics, strong link between research and teaching, numerous research and education institutions, appropriate language knowledge, many registered publications, (life)long work experience. The most pressing weaknesses are as follows: lack of BA and MA programmes on Africa, defocussed research and teaching; topic and country selection is on an ad hoc, random basis; no sufficient time for in-depth research, no long run field research and/or teaching in Africa; lack of African language knowledge, insufficient number of high quality publications and weak international embeddedness.

A szerzőről

Professzor emerita,
KRTK Világgazdasági Intézet,
Az MTA Afrika Albizottság
elnöke

About the Author

Professor Emerita,
Centre for Economic and
Regional Studies,
Institute of World Economics,
President of the Africa
Subcommittee of the Hungarian
Academy of Sciences

drjkiss@gmail.com

LE GRAND LIVRE DE L'AFRIQUE - NICOLAS NORMAND KÖNYVÉRŐL

BENKES MIHÁLY

A szerző hivatásos diplomataként több szubszaharai országban szolgált nagykövetségként, majd különböző francia minisztériumok tudományos tanácsadójaként – nem egyszer operatív vezető tisztviselőjeként – kitüntetett szerepet játszott az Afrikára irányuló politikai ügyek terén. Egyike azoknak a tudósoknak, akik egész pályájukat Afrikának szentelték, s ekként kivételes ismeretek birtokában összefoglaló művek kiadására vállalkoztak. E kötet főcíme – *Afrika nagy könyve* – híven jelzi azt a szándékát, hogy a mai Afrikáról, döntően a szubszaharai régiók viszonyairól a források legteljesebb körű interpretációja révén szerezhessenek valós ismereteket a különféle érdekeltségű kormányzati, nem kormányzati és magán szereplők, célzottan az egyetemi hallgatók.

Bevezetőjének első mondatával – „Már nem hagyható figyelmen kívül Afrika” – kinyilvánítja, hogy a kontinens ügye rendszerszintű fordulatot igényel. Feltevése szerint a kontinens országainak nagy részét sújtó elszegényedési és demográfiai folyamattal összefüggő kockázatok a világ egészének jövőbeli fejlődésére elkerülhetetlenül kihatnak. Világméretű növekedés avagy ökológiai és humanitárius válság dichotómiáját vizionálja, melynek jegyében a fejlődést megrontó, a lemaradást előidéző globális és partikuláris szinten tapasztalható kihívások tüzetes vizsgálatára vállalkozott.

A kötet *első részének* átfogó címével – *Un continent en mutation* – tudatosítja, hogy Afrika szociotörténeti, antropológiai, ökopolitikai és geostratégiai eredménytelenség közepette korszakos átmenet periódusába jutott a 20-21. század fordulóján. Elsőként a *szegénység* problematikáját elemzi, kutatva a „*végzetszerűség*” és a „*determináltság*” kontextusának jegyeit. Afrikai szerzőket idézve részben igazolva látja, hogy a szegénység fatális volta „*zavart keltő valós jelenség az afrikaiak életében*”, amit a kedvezőtlen geográfiai tényezőkön túl nagyrészt a történeti okok sorából kiemelkedően sokkoló hatású „*brutális kolonizáció*” és „*rasszizmus*” okozott.

A nemzetközi szakirodalomban e tárgyban nyomon követhető kutatások szintén jelzik, hogy a múltbeli „traumatizmusok” mély nyomokat hagytak maguk után, miközben a szigorúan vett gazdasági behatolás következményeit továbbra is eltérő nézetek, polémiák övezik. A szerző figyelmet fordít arra, hogy egyes afrikai értelmiségieket egyfajta „nárcisztikus sérülés”, a krónikus „diszkriminatív viszonyok” arra indítottak, hogy a fejlődést, mint olyat „idegen külső parancs” gyanánt elutasítsák.

Des RÉPONSES précieuses étayées par de passionnantes et précises ANALYSES.

Nicolas Normand
Préface d'Enikő Orsenna

LE GRAND LIVRE DE L'AFRIQUE

Nicolas Normand

Le grand livre de l'Afrique Chaos ou émergence au sud du Sahara ?

Éd. Eyrolles, 2019

Konkrét politikai esetekkel szemlélteti, hogy az „európai kolonizáció” mindmáig élénk reakciókat vált ki az afrikai társadalmakban. (4-11.o.)

A *determinizmus* tárgyában a külhatalmak által előidézett elmaradottság komplexitását a napjainkban felmerülő teóriák áttekintésével közelíti meg: a *dependencia*, az *egyenetlen fejlődés*, a *neokolonializmus*-elméletek gazdasági, politikai és szociokulturális jegyeit veti egybe. Ezek tükrében látható, hogy mind a nyugati multinacionális aktorok, mind a domináns keleti – főleg kínai – vállalkozások egyöntetűen érdekeltek Afrika gazdasági pozicionálásában és felemelkedésében. Hiteles statisztikai jelentések alapján igazolható Kína és más ázsiai, illetve közép-keleti ágensek erősödő jelenléte, amelyek az afrikai gazdaság több szférájában nagyobb profitot realizálnak, mint az egykori kolonialista hatalmak. Kirívó jelenség, hogy vállalkozásaik egy része figyelmen kívül hagyja vagy kijátssza az export-import viszonylatban rögzített rendet és korlátozásokat, jó részük nem vállal szerepet a korrupció, az illegális tevékenységek visszaszorítására irányuló kezdeményezésekben, vagy a szociális vagy környezeti normák betartását célzó programokban. (11-15. o.)

A továbbiakban *elmaradottságot kiváltó kulturális okok* interpretációját emblemikus tudósok (*G. Myrdal, Max Weber, Karl Popper, L. Harrison, P. North*) tanulmányaira alapozva tárgyalja, jelezve a kulturalista megközelítés különös összetettségét. Mellettük több kiemelkedő afrikai tudós írásait adja közre, melyek révén hagyomány és modernitás tárgykörében létező ellentétek, nézetkülönbségek, polémiájuk ismerhető meg. Műveik visszatükrözik a valóság értelmezéséhez köthető ideológiai és politikai elkülönülést, továbbá a *lokális kultúra*, a *tradíció és a fejlődés*, a *modernitás* szövevényes viszonyait. Közülük egyesek a kulturalista teória relativizálása felé hajlanak (*A. Mbembe, A. Kabou, Bonaventure Mve Ondo*), míg mások a traumatizáció hatása alatt az irracionális védekezéshez, a fétisizmushoz való visszatérésben látják a kiutat. Utóbbiak a családi, közösségi, klánikus viszonyok konverzációja függvényében gondolkodnak a fejlődésről (*Moussa Kotané, D.*

Etounga-Manguelle, C. Monga). Az afrikai gondolkodók reagálásaiakkal ugyanakkor valamennyien tudatosítják, hogy a mondializáció keretei között az afrikaiak különböző belső dinamikával rendelkeznek, mintegy teret engedve a kulturális alkalmazkodás más-más módon történő érvényesülésének.

Normand külön kitér az *ázsiai modell* alkalmazhatóságával kapcsolatos álláspontok bemutatására is, levonva azt a következtetést, hogy a kelet- és dél-ázsiai országok és a szubszaharai régiók közötti történeti, kulturális, vallási, illetve a nemzetközi kapcsolati különbségek, illetve aránytalanságok következtében az ázsiai minta követésének afrikai kísérletei során sem következett be egyértelmű felemelkedés. (L. Etiópia, Ruanda és Burundi, Dél-Afrika, Zimbabwe, Botswana, Libéria és Madagaszkár eseteit.)¹ (28-31.o.)

A következő fejezetben a szerző maga is az ezredforduló óta eltelt évek kihívásaként említi Afrika átalakulásának processzusát. Elsőként az *állam*, az *alkotmányozás*, a *kormányzás* visszaesésekkel terhes eseménytörténetét elemzi. A téma felütéseként itt is hipotétikus kérdéseket intéz az olvasóhoz:

- Afrikában a politika csak egy biznisz, mint bármi más?
- Afrika egy feltételezett jogállamiság felé vezető zarándoklat során megsemmisítheti magát az államot?
- A politikai világ és intézményei helyesen működnek-e mint közös érdekű autonóm vezetési színtér vagy ellenkezőleg, az állam halottá lesz Afrikában? (33.o.)

A továbbiakban bőséges tapasztalati ismerete és jártassága birtokában a politikai átalakulás kritikus tartalmi jegyeit és lehetséges formáit érintő kutatási produktumok érvényesíthetőségét vizsgálja. Kiindulásként *Jean-François Bayart* 2006-ban publikált tanulmányára utal, amelyben az afrikai állami modellt a „demokratikus nyugati modell” és a „tradicionális afrikai nem állami társadalmi struktúrák” közti kereszteződés termékeként határozza meg.² További tanulmányok feldolgozásaként bontakozik ki az *afrikai államiség* bonyolultsága és diszfunkcionalitása. Ezek alapján tételezhető, hogy az „organikus társadalom”, a „Code Civil” normarendszer biztosítása a mai Afrikában a despotikus, korrupt, inkompetens klánikus rezsimek vezetőinek viszonylagos érdektelensége miatt csak esetleges vagy lehetetlen. (33-38.o.) Idézi, hogy a posztkoloniális afrikai államot aktuálisan is rokonsági vagy kooptáción nyugvó személyi kapcsolatok hálózata jellemzi, miközben importált nyugati demokratikus modellek formalitásai között működnek. Rávilágít, hogy a hibridizáció napjaink *neopatrimonializmusának* is jellegzetessége, melyben a patrimonális logika egy nem hagyományos politikai rendszerhez igazodva valósul meg, magába foglalva egyebek közt a *klientelizmust*, a *nepotizmust*. A szerző megállapítja, hogy az afrikai állam különösségére vonatkozó kutatásokból levonható az a következtetés, hogy az államok aktuális aktivitásai legkevésbé sem kedveznek erős és inkluzív intézményi építkezésnek. (33-38.o.)

Igazolásként áttekintést ad az elmúlt harminc év során lezajlott szubszaharai politikai átmenetről, bemutatva, hogy a megfelelő állami konstrukció elérése elhúzódó drámai folyamatot feltételez, amit egyfelől a szakadatlan válságok, az etnikai és

klánikus struktúrák nehezítenek, másfelől a belső és államközi vagy interregionális és külső kényszerek folytonossága idéz elő. Ezek összessége fékezi, akadályozza a demokrácia felé történő elmozdulást. Az OCDE és IMF becslései alapján jelzi, hogy a kontinens államainak több mint felében (26-28 esetben) gyengének minősül a kormányzati tevékenység, közülük 14-ben a törékenység circulus vitiosusából való kiemelkedés esélye erősen korlátozott. Idézi azt a szimbolikát, miszerint a demokrácia a kontinens politikai térképén csak szaggatott vonallal, ideiglenesen jelölhető, az államok legyenek akár a „nem kifejlett demokrácia”, az „autoriter” vagy a „tényleges diktatúra” kategóriájába sorolhatóak. Az érintett országokról részletező leírást közöl a londoni *Economist Intelligence Unit* által kimunkált demokrácia index alkalmazásával. Normand ezt a szubszaharai karakterisztikát beilleszti a világ más régióiban (Törökország, Oroszország, Egyiptom, Szíria, Magyarország, Lengyelország, Kína, Venezuela) rögzíthető fejlemények körébe, ahol bizonyíthatóan az autoritarizmus felé történő elhajlásra került sor. Külön említi a *kínai techno-meritokráciát* és *D. Trump* elnöki kurzusát, amely a demokrácia modellt diszkreditálta az USA-ban. (38-42.o.)

A mai afrikai valós viszonyokat a demokrácia és a jó kormányzás alapelveivel szembeállítva kimerítő helyzetelemzést nyújt a fejlődést nehezítő tényezőkről – határok kérdése, illegális gazdasági tevékenységek, kriminalizáció, tiltott migrációs mozgalom, emberkereskedelem, nepotizmus, stb. – amelyek a kontinens egészén bizonyos aránybeli különbségekkel rögzíthetők. E jegyek közül kiemeli az etnikai, kasztok közötti politikai és vallási kötődésű harcok destabilizáló hatását, egyben kritikai vizsgálat alá veti az etnicitás-elméleteket, kimondva, hogy a történeti-antropológiai, szociológiai kutatások ambivalens – gyakran szélsőséges – álláspontokat mutatnak. Az afrikánisztikai szakirodalomban előforduló minősítések („afrikai betegség”, „koloniális termék”, „csupán az összetartozás és identifikáció ténye”, a „klientelista politikai stratégia manipulatív eleme”) jelzik a probléma összetettségét. A konfliktualitás gyakori tényezőiként a plurikulturális társadalmi környezetben keletkező elegyes viszonyokra, esetenként a társadalmi megosztottsággal társuló összetűzésekre, hatalmi törekvésekre és politikai manipulációkra, államcsínyekre, a klientelizmusra és familizációra, a kommunotarista lelki meghasonlásra bőséges forrásanyagot dolgozott fel a szerző, kibontva a demokratizáció, a modernizáció előtt tornyosuló akadályokat. (42-58.o.)

Különös nyomatékkal tárgyalja a gazdasági kormányzás ügyét, amelynek minősítése és értékelése ugyancsak kételyeket vet fel.³ Visszatérő gondolatként merül fel, vajon „a demokrácia fékezi-e vagy növeli-e a fejlődést, magát a gazdasági felemelkedést az adott afrikai környezetben”, „kell-e sürgetni a jó kormányzást?” Normand saját megfigyelései szerint a javuló kormányzás esetében sem értek el valós gazdasági fejlődést az érintett országokban. Nyitott kérdés, hogy ez ügyben a célszerűség érdekében milyen attitűdöt kell tanúsítaniuk az országos, kontinentális és nemzetközi szintű szereplőknek. Utalásként bemutatja a gazdasági bűnözés terén leginkább elmarasztalható országok⁴ és környezetük által folytatott, a gazdaság egészét átható tiltott aktivitásokat. Kiemeli az egymással kölcsönhatásban lévő

destabilizáló további kérdéses jegyeket, köztük a globális kiszámíthatatlanságot, a szüntelen konfliktusosság gyúanyagát, a nemzeti logika mimetizmusát, a vitatható határok és a plurikulturális viszonyok tárgykörét. (58-75.o.)

A kötet első részének befejező fejezete a felemelkedést döntően befolyásoló kulturális tényezők elemzését tartalmazza. Újra kihívó kérdésekkel indítja mondanivalóját a szerző: „Afrika felemelkedése szükségessé tesz-e egy kulturális forradalmat?” „Afrika valóban kívánja-e követni a neki ajánlott fejlődési modellt?” Ily módon közelíti azt a dilemmát, amelynek kulcskérdése, vajon a „kulturális kiigazítás”, azaz a tradicionális kultúra újragondolása és degradációs jelenségeinek mérséklése meghozhatja-e a gazdasági növekedést és a biztonságot Fekete-Afrikában? A tradicionális kulturális reprezentációk közül három az ősökre visszavezethető szokást és cselekményt vizsgál: a *betegséghez*, a *gyermekszületéshez* fűződő mítoszokat és a *boszorkányság* (sorcellerie) rítusát és funkcióját. Ez utóbbit, bár nem szükségszerűen tartható ártó szándékúnak, mégis kimutathatóan mint „bűnbak-képző” eljárást és mint az individuális elhajlások megtorlását az egyenlőtlen társadalmi viszonyok fenntartójaként, illetve reprodukciójaként alkalmazzák. Konkrétan „adott körülmények között napjainkban is az állam nélküli totalitarizmus rendszerét erősítheti”. (78-79.o.)

E tárgykörben az akkulturáció jelensége ugyancsak megkerülhetetlen, ezért Normand elsősorban afrikai értelmiségiek különféle reakcióinak ismertetésével világítja meg a változások különböző dimenzióját. (Lásd a marginalizáció, diszfunkcionalizmus, asszimiláció, integráció-dezintegráció, emancipáció, konformitás, szinkrétizmus, valamint kulturális interakciók és kereszteződések komplexumát!) Figyelmet érdemlő ellentétpárokba foglalja a kultúravesztésre adott reakciókat:

- Négritude vagy a különbözőséghez való jog,
- Mentális dekolonizáció vagy „afrikai reneszánsz”,
- Az afrikai érték fétisizmusa vagy indigén-elvűség.

A szerző nem kerülte el a történelmietlen, homályos, megalapozatlan írásokat sem, viszont azokat kritikai irodalmi forrásokkal ellentételezte. Mind az afrikai felsőbb-

A mai afrikai valós viszonyokat a demokrácia és a jó kormányzás alapelveivel szembeállítva kimerítő helyzetelemzést nyújt a fejlődést nehezítő tényezőkről – határok kérdése, illegális gazdasági tevékenységek, kriminalizáció, tiltott migrációs mozgalom, emberkereskedelem, nepotizmus, stb. – amelyek a kontinens egészén bizonyos aránybeli különbségekkel rögzíthetők.

rendűség⁵, mind a nyugati vízióra felépített fejlesztési idea követői ellenében az átalakulást segítő motívumokat tárja fel. Mindezek visszatükrözik az aktuális irányzatokat:

- az afrikai racionalizmus exhumálása (Clapperton C. Mavhunga – Zimbabwe)
- dezoccidentalizáció (Maurice S. Dione – Szenegál)
- a neoliberalizmus felmondása (Dr. Abdourahmane sejk – Szenegál)
- univerzalista irányzat, gazdaságtudományi kritika (Achille Mbembe – Dél-Afrika, Celestin Monga – Kamerun, Felwin Sarr – Szenegál)

Az utóbbi két tézis képviselői egy a kulturális sokféleség által elérhető, nyilvánosságon alapuló átmenetet vizionálják oly módon, hogy a pluralizmus és a partikularizmus tudatos alkalmazásával „demokratikus univerzalizmus rendszere” valósulhat meg (80-88.o.)

Rátérve a tradicionális értékek gazdasági hatásvizsgálatainak eredményeire⁶, kimutatja, hogy a mérések egybevágóan az „innováció” és a „tradicionalizmus” kettős tendenciáját igazolják. Az előbbi esetében a világrendhez hasonló praktikus érdekalapú modernitás befogadását nem kizáró lokális aktivitások tapasztalhatók. Az utóbbi keretei közt viszont az endogén ismereteken nyugvó különös afrikai modellek lehetséges értékeleinek átmentési szándéka ütközik a „szakralizált tradicionalizmussal”⁷ (89-95.o.)

A kötet *második része – Sécurité et géopolitique: Du Chaos à la paix* – a szubszaharai konfliktusok legutóbbi évtizedeinek teljeskörű bemutatását tartalmazza. Rögzíti a konfliktustípusok tételes kronológiáját, s egyben eligazítást ad azok kiváltó okairól. Megvilágítja és felerősíti az endogén eredetű motívumokat. A szerző kiérlelt didaktikai stílusban dolgozta fel az államközi és „civil háborúk” társadalmi közegében lejátszódó változásokat. A hidegháborús korszakot követő évtizedekben az utóbbiak változatai váltak gyakoribbá, az esetek nagy részében megjelenítve a gyenge, kudarcos államiság működési hiányait. Ezek sorában a perifériák ellenőrizetlensége, a rendfenntartó erők gyengesége és megosztottsága, a secessziós mozgalmak gyakorisága, a közösségek közötti identitási különbözőségekből eredő feszültségek, a természeti és geopolitikai egyenlőtlenségek, valamint az oktatási, egészségügyi és kulturális szférában létező egyenlenségek és krónikus válságok jelentősége domborodik ki. Paradox módon az eluralkodó válság kimutathatóan a demokratizációs kurzus terméke is, minthogy a politikába és a választási arénába bekerült új szereplők sajátos gazdasági, etnikai, vallási, területi, illetve ágazati és individuális követeléseit összetűzésekhez és a „játékszabályok” változtatását célzó radikalizálódó politikai konfrontációra vezettet. (99-108.o.)

Az érintett országokban tapasztalható káosz kialakulásának és eskalációjának determináns eleme a kormányzati technikai és a „nemzeti hadseregek” által elkövetett erőszak, ami különféle reakciókat hívott életre, lásd a „fantom államok” vagy az „adminisztráció nélküli államok” körét: Congo-RDC, Szomália, Közép-afrikai Köztársaság, Dél-Szudán, Bissau-Guinea, Elefántcsontpart viszonyait. (108-113.o.)

Külön fejezet szól a dzsihadista terror geopolitikai indítékairól, illetve a terrorizmus elleni globális válaszok kereteiről. Az ezredfordulót követően fellendülő terrorizmus általános folyamatából a térbeli neuralgikus góccok történetét foglalja össze a szerző. Ekként a *szalafista dzsihadizmus*, a *vahhabizmus*, az *Al-Shahab* és a *Boko-Haram* vizsgálatával hiteles képet vázol fel az aktív erőszak és a radikalizáció okairól, illetve a népességre gyakorolt frusztráció negatív következményeiről. E vonatkozásban az ENSZ-PNUD 2017. szeptemberi jelentése tanúsítja, hogy a kontinensen erősödő radikalizáció a demográfiai növekedés folytán döntően a fiatal népeességben terjed. A tömeges „kielégítetlenség”, a „kilátástalanság”, az állami és terrorcsoportok erőszakos tettei és visszaélései, továbbá a vallási késztetések együttesen a szélsőséges cselekmények felé lökik a „dologtalan” tömegeket a jelentés szerint. (113-130.o.)

Normand a „globális visszavágás”, avagy a „nemzetközi támogatás” jegyében zajló biztonsági, béketeremtő és -fenntartó műveletek közül az Európa, Egyesült Államok és az ENSZ által közösen vállalt projektek és missziók kritikai magyarázatát fogalmazza meg. Kimutatja a „biztonsági és béke architektúra-terv” (Architecture de paix de sécurité en Afrique – APSA)⁸ gyakorlati nehézségeit, viszonylagos eredménytelenségét. Bírálja az Afrikai Unió által kialakított katonai és civil struktúrát, amelyben az afrikai fegyveres erők nehezen alkalmazkodnak az APSA posztmodern kormányzati rendszeréhez. Nem hagy kétséget afelől, hogy a képlékeny államok biztonsági képességeinek erősítése nem csupán költségvetési, hanem politikai követelményekhez kötött feladatot képez. Ajánlásaiban diplomáciai, stratégiai tanácsadói jártassága alapján a konszolidáció és a „nemzeti újjáépítés”

A szerző kiérlelt didaktikai stílusban dolgozta fel az államközi és „civil háborúk” társadalmi közegében lejátszódó változásokat. A hidegháborús korszakot követő évtizedekben az utóbbiak változatai váltak gyakoribbá, az esetek nagy részében megjelenítve a gyenge, kudarcos államiség működési hiányait. Ezek sorában a periferiák ellenőrizetlensége, a rendfenntartó erők gyengesége és megosztottsága, a szecessziós mozgalmak gyakorisága, a közösségek közötti identitási különbségekből eredő feszültségek, a természeti és geopolitikai egyenlőtlenségek, valamint az oktatási, egészségügyi és kulturális szférában létező egyenlenségek és krónikus válságok jelentősége domborodik ki.

céljából a lázadó csoportokkal való külön tárgyalások folyamatát, a közoktatási szféra hatékonyabbá tételét, közös politikai-vallási akciók és rendezvények tartását, a kincstári, bírói és rendőri intézmények megerősítését és a szervezett államiság megvalósítási feladatkörét jelöli meg. Intencióiból kiviláglik, hogy az AU jelen állapotában hibás finanszírozási és hiteles doktrína hiányában nem képes a biztonsági projektet működtetni. (130-152.o.)

A kötet *harmadik* részében – *De l'assistance à l'émergence* – a kontinens országainak nyújtandó segélyezés problematikáját taglalja a szerző. A régóta vitatott, a tudományos publikációkban és a hírlapirodalomban egyaránt szereplő kérdést veti fel: „Vajon a gazdag országoknak segíteniük kell Afrikát?” A segélyek és támogatások körét érintő kételyeket erősíti, hogy az ezredforduló utáni másfél évtizedben néhány ország esetében kimutatható gazdasági mérlegek és a szegénység terén történt viszonylagos javulás ellenére sem csökkent a fejlődést gátló tényezők negatív hatása. A szerző sorra veszi ezeket, megvilágítva a fejlődést blokkoló politikai gyakorlat impassz voltát. Rögzíti a politikai vezetők és köreik érdektelenségét az institutionális reformok vonatkozásában, ami a segélyezés rossz adaptációjának túlélését idézi elő. Hasonló módon a „kondicionális-elvű” külső támogatások elakadását a kormányzó elit reformoktól való elzárkózása vagy annak elutasítása okozza több országban. Mindemellett a fogadó állam inkompetenciája megmutatkozik a külföldi ágensekkel tartott kapcsolatokban is, gyakran nehezítve azok célszerű működését.

A segélyezés gazdasági hasznosságáról folyó polémia megosztja az érintett szaktudományi és politikai szereplőket. A segélyezés védelmezőinek és ellenzőinek érveit tömören ütközteti a szerző. A *védelmezők*⁹ a szegénység csapdájából való kilábalás biztosítékát látják a segélyezés fenntartásában, illetve növelésében, látva azt, hogy önmagában az intézményi reform sem jelent megoldást. Az *ellenzők* népes köre – Milton Friedman, Peter Bauer, William Easterly, Dambisa Moyo – viszont a nemzetközi segélyezés gyakorlatának eredménytelenségét és pazarló voltát róják fel, ítélik el. Ajánlásaikban a piacgazdaság, a magántulajdon, a jogszerűség és jogegyenlőség kialakítását, az infláció minimalizálását, észszerű árszabályozást, a mikrogazdaság fejlesztését és más szorosan vett gazdasági összetevők érvényesítését tekintik megfelelő eljárásnak a kívánt cél vonatkozásában. A szerző viszont saját tapasztalataiból merítve előtérbe állítja az államok gyengeségével összefüggő kockázatokat, kimutatva a kormányzati és lokális intézményi, illetve személyi képességek hiányosságát, továbbá a bilaterális és multilaterális kooperációk terén tapasztalható aránytalanságok kedvezőtlen következményeit. Eseti példákkal bizonyítja a nemzetközi segélyezés kontraproduktív hatását, tényként kimutatva azt is, hogy a politikai tényezők impossibilis volta akadály a felemelkedésnek az érintett afrikai országokban. A polémia lezárásaként megállapítja, hogy a segélyezés ügye „planetáris dimenziót érintő kihívás”, felidézve az 1999-es *Global Public Goods* című jelentés koncepcióját, amely a segélyezés legitimitását a *világméretű közjó* védelméhez köti.¹⁰

A túlzó afrooptimizmust – nem először – kritikai elemzésnek veti alá. Érdemi kutatói eredményeket felmutatva interpretálja a célok és teoretikus elemek diffe-

renciaáltságának, illetve „Fekete-Afrika” történeti és intézményi különbözőségeinek meghatározó voltát. Egy erős gazdasági fejlődés megvalósításának 14 argumentumát állítja szembe a felületes véleményekkel, ezek mindegyikét kibontva világítja meg a kiemelkedést akadályozó tényezőket. Ilyen a *gazdaság etatizációja, az erőltetett makrogazdasági szintű strukturális egyenlőtlenség, a multilaterális eladósodottság kritikus szintje, a demográfiai robbanáshoz fűzött derülátó tervezéssel ellentétes degradáció és destabilizálódás, az agrárhozamok rendkívül alacsony szintje, végső soron adekvát politikai kormányzás idült hiánya*. Ismételten kiemeli a kínai befolyás és jelenlét ambivalens hatását a szubszaharai régiók gazdasági-szociális viszonyaira. Felfedi, hogy a kínai vállalkozások nagyfokú térnyerését az OCDE által tiltott ún. kedvezményezett kiviteli gyakorlat, az EU-ba irányuló szállítások vámkedvezményei, a bérek és bérköltségek alacsony szinten tartása, a befektetési és infrastrukturális finanszírozások másokét meghaladó mennyisége eredményezte az ezredforduló után.¹¹ A segélyezési politika bemutatását és elemzését az ENSZ által meghirdetett 2000-ben elfogadott 15 éves ambiciózus fejlesztési célkitűzéseinek teljesüléséről adott jelentés¹² tartalmának kritikai áttekintésével zárja. (155-165.o.)

A viszonylagos statisztikai javulási adatok ismertetését követően tételesen felsorolja a 2016-tól rögzíthető visszaesés indikációit és mérési adatait. Ezek a *gazdaság merevségében, a belső egyenlőtlenségek nagyságában, a középosztály lassú felemelkedésében, a drámaian gyenge iskolázottságban, elégtelen iparosításban és diverzifikációban, a manufakturális és mezőgazdasági tevékenységek visszaszorulásában* ragadhatók meg. Pontos adatokkal mutatja be az interregionális és nemzetközi kereskedelmi kapcsolatban, a fejlesztést célzó finanszírozás és a közvetlenül Afrikába irányuló befektetésekben bekövetkezett visszafogottságot, a banki hitelezés és megtakarítások terén uralkodó gyengeségeket és lazaságot. A fenti kedvezőtlen tendenciák a „demográfiai robbanás” biztonsági kockázatával és a környezeti degradációval, valamint a terrorizmussal és kriminalizációval súlyosbítva a kontinens szubszaharai országainak jó részében katasztrofális viszonyok bekövetkezését valószínűsítik.

Normand tanácsadói szerepköréből fakadóan mégsem tekinti megoldhatatlannak a fejlődési rendellenességeket, miközben az OCDE által tételezett „gazdasági felemelkedés” teória globális érvényesülését a szubszaharai országok vonatkozásában nem tekinti valósnak.¹³ (167-191.o.) Nyolc pontban jelöli meg a szubszaharai körülményekhez jobban igazodó megkerülhetetlen, sürgős intézkedéseket. Ezek élén a demográfiai növekedés szabályozása, mérséklése szerepel, amelyet célzottan a fiatalok körében folytatott felvilágosítási és képzési programok keretében ajánlott tudatosítani. A „nemzeti oktatási rendszerek” átfogó reformját sürgető kihívásként minősíti. A gazdasági szférában az endogén tevékenységek finansiális körülményeinek javításán túl a külföldi befektetések megnyerését tekinti követendőnek. A finanszírozási hiányosságok felszámolásával egyenértékű problémaként mutatja be az országok elégtelen infrastrukturális viszonyait. Mindkét szférára vonatkozóan részletes elemzéssel igazolja, hogy a 2012-ben indított *Infrastrukturális Fejlesztési Program Afrikában* (PIDA) és a kapcsolódó szakági projektek nagymérvű szük-

ségelemek kielégítésére nem elegendők. A megoldások egyikeként az afrikai piacok széttagozottságának visszaszorítását és a nemzetközi nyitás összehangolt megvalósítását tartja indokoltnak. A nyitással összefüggésben a gazdaság diverzifikációját és az afrikai mezőgazdaság minden elemének „forradalmi” fejlesztését, radikális átalakítások végrehajtását jelöli meg halaszthatatlan feladatnak. A fentiek foglalataként a szekurizációs kockázatok és a rossz kormányzás általi instabilitás mérséklését tekinti folytonos feladatnak, figyelembe véve az afrikai országok eltérő fejlődési adottságait, különböző szintű megkésettységüket. (192-199.o.)

Végső következtetésként a növekvő heterogenitásra hívja fel a figyelmet, amely a 48 szubszaharai ország mindegyikében és egymás közti érintkezésében valamennyi szférát áthatja. Három „forgatókönyv” magvas megfogalmazásával foglalja össze a kontinens fejlődési módozatait, amelyekről előre jelzi, hogy azok helyi, regionális és régió- illetve államközi kapcsolatokban elegendhetnek.

Az *első* *szcenárióban* a teljeskörű degradáció és mélyülő konfliktusosság, szécesszionizmus, szervezett kriminalitás, humanitárius válság, obskurantizmus és terror drámai képét vázolja fel a szerző.

A *második*, „*közbülső*” *szcenárió* a képlékeny, kontrollálatlan informális aktivitások keretei között a lokális szolidaritás és a külső támogatások folytán a létezés határmezsgyéjén, belső és külső függőségben változó biztonsági és környezeti kockázatok fenyegetettségében és széleskörű elszegényedésben élő társadalmak instabil helyzetét foglalja össze.

A *harmadik*, az *ún. felemelkedés előtti scenárió* a válságból kibontakozni képesnek mondható államok szűkebb körének aktuális vagy konjunkturális viszonyait vetíti elénk. Ezekben az esetekben bevezették a strukturális reformokat, ideértve a politikai intézményi, a gazdasági és edukatív változtatásokat és a külső piaci aktorokhoz és nyugati vagy ázsiai modellekhez való kötődést.

Normand egyes tudományos megnyilvánulások alapján egy *negyedik scenárió* valószínűségét is megemlíti, miszerint tapasztalható az autocentrikus, állami voluntarista, az endogén forrásokat szorosabb ellenőrzés alá vető rendszerek elkülönülése is.¹⁴ (201-210.o.)

A fenti forgatókönyvekkel valójában a felemelkedés csíráiként aposztrofált kritikus gazdasági, demográfiai, edukatív és intézményi kihívásokon túl az afrikai szociológiai viszonyok behatóbb vizsgálatát, jobb megértését állítja előtérbe. A kötetben hivatkozott afrikai gondolkodók és tudós értelmiségiek autentikus produktumai, valamint a progresszív kritikai szemléletű nemzetközi szakirodalomban az afrikaikével megegyező uralkodó gondolat híveként „Afrika újragondolását” demonstrálja. Meggyőzően mutatja ki, hogy a kontinens népeinek sommás, entuziasztikus ábrázolását kerülve a mondializáció, avagy a globalizáció függvényében az afrikai kultúrák valorizációja révén érhető el a felemelkedés megalapozása.

„Afrika nagy könyve” a francia nyelven megjelenő Afrika tárgyú művek azon körébe illeszkedik, amelyek a Szaharától délre eső országok és a külvilág közötti rendkívül problematikus érintkezési viszonyok mibenlétéről és kiváltó okairól adnak teljeskörű ismereteket és magyarázatokat. E műve a történelmi atlasz műfajtól

eltérően kérdések és válaszok tömkelegével az afrikai realitásokat állítja előtérbe. Kétszázhet forrás jegyzete egyfelől a multidiszciplinaritást, másfelől a nemzetközi tudós társadalom prominens alkotóival egyenértékű afrikai értelmiségiek szuverén produktivitását tükrözi. Záró mondataival meggondolásra ajánlja az utóbbi tizenöt évben feléledt afrooptimista diskurzus révén konkretizált kihívások kritikai mérlegelését. Jelzi, hogy a mondializáció osztalékából az afrikai népek, mint a világ más régiói, szükséges reformok által maguk is részesedhetnek, nem felejtve Georges Balandier 1957-es megnyilatkozását, amelyben arra figyelmeztet, hogy „Minden nép, elégséges szabadságának birtokában felelősséget visel saját történelméért.”¹⁵ ☀

Jegyzetek

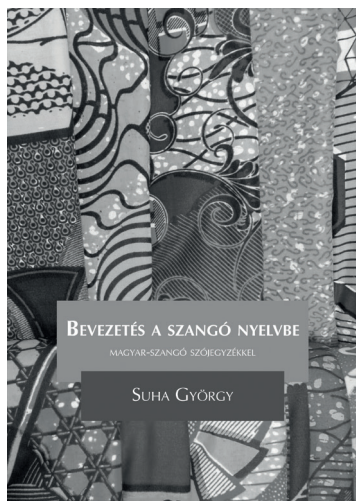
- 1 L. Ph. Hugon, Géopolitique de l’Afrique, Armand Collin, 2012; Michio Morishima, Capitalisme et Confucianisme, Flammarion, 1992; G. Donnadiou, Confucius et Bouddha : sources du développement asiatique ?, Buddhahline, février 2001.
- 2 J-F. Bayart, État en Afrique. La politique du ventre, 2006, Vö. még: Fr. Médard, La spécificité des pouvoirs africains, Pouvoirs, No. 25, 1983
- 3 Lásd a Transparency International (ONG), továbbá az ENSZ szakosított dokumentációs anyagait.
- 4 Lásd RDC, Csád, Gambia, Nigéria, Mauritánia, Bissau-Guinea példait!
- 5 Idézi Cheikh Anta Diop, Nations and Culture c. írását (1954) és további esszéisták argumentációit, főként Martin Bernal („Black Athena”), M. Garvey, Molefi Kete Asante munkásságát.
- 6 Culture Matters Research Project, Univ. Harvard; Indices d’Hofstede; M. Fouda Ongodo, « Différences culturelles et relations d’affaires entre pays d’Afrique et pays émergents d’Asie », Revue française de gestion, vol. no 167, no. 8, 2006, pp. 65-84.
- 7 Vö.: Régis Debray, Un mythe contemporain : le dialogue des civilisations. CNRS Éditions, 2007; Georges Balandier, La Culture en mouvement, 1992 tanulmányokkal.
- 8 L. a Matthieu Fau-Nougaret és Marius Ibriga szerkesztésében megjelent, a 2002-ben Durbanban elfogadott APSA biztonsági projektről 2012-2013-ban tartott konferencia teljes anyagát: APSA – Bilan et perspectives, L’Harmattan, 2014.
- 9 Vö.: Jeffrey Sachs tanulmánykötetével: The End of Poverty, Penguin Books, 2005
- 10 A jelentés szerzői: Inge Paul, Isabelle Grunberg és Marc Stein.
- 11 Forrás: McKinsey CNUCED. A szerző tematikus ábrákkal illusztrálja elemzéseit. Lásd a 71, 173, 175-176 és 178. oldalakat.
- 12 Objectifs du millénaire pour le développement /OMD/ Rapport 2015.
- 13 Lásd Jean-Claude Berthélemy – Ludvig Soderling, L’Afrique émergente: est-ce possible?, OCDE, 2011
- 14 A három scenáriót elsőként Pierre Jacquemot, L’Afrique des possible. Les défis de l’émergence c. művében írta le 2016-ban, a Khartala kiadásában.
- 15 Afrique Ambiguë. Plon, 1957

SUHA GYÖRGY
BEVEZETÉS A SZANGÓ NYELVBE.
MAGYAR-SZANGÓ SZÓJEGYZÉKKEL

ÍRTA: A CERCELY ANDRÁS

Ritka folyóirat vagy más olyan (például online orgánus) létezik, mely címlapfotó és fülszöveg terjedelmén túl, némi kereskedelmi haszon reményében ismertető célzatú szerzői írást közöl egy nyelvkönyvről. Különösen, ha olyan, messzi és elérhetetlenül idegennek tetsző világ megidézője, mint egy afrikai, tájnyelvi értékű kis nyelv bemutatója. Suha György pedig éppen egy ilyen, az Afrikával kapcsolatos kereskedelmi és gazdasági, kicsiny hányadában politikai világfolyamatok körébe is csupán csekély kezdeményként sorolható fekete-afrikai világ egy tónusát magára vevő szangó nyelvről írott könyv szerzője. A külgazdasági kapcsolatokról, a szubszaharai Afrika térségeiről, Gambiáról, Gabonról, a portugál nyelv hódító útjáról, a béketeremtés eredményeiről és kudarcairól, vagy az afrikai magyar „déli nyitás” politikájáról írott monográfiái, tanulmányai sok tucatjaival is mintegy csak leplezi egykori konzuli szerepkörét, melyről úgyszintén írt közpolitikai, diplomácia-elméleti, stratégiai elemző és más közleményeket – mindezek nyomán nem meglepő, hogy *Bevezetés a szangó nyelvbe* című kötetével ott jelentkezik, ahol a hazai Afrika-kutatás lassan legkomolyabb oktatási bázisa alakul ki, a pécsi Publikon Kiadónál és a Pécsi Tudományegyetem Afrika Kutatóközpontja kiadványai között. Suha mint főiskolai tanár, egykori nagykövet, a Gambiai Köztársaság tiszteletbeli konzulja is külső munkatársa a Központnak, de aktuális műve ezúttal nem a tájegységi-regionális gazdasági és politikai földrajzi vidékre, hanem a helyi kultúrák értékének fölbecsülendő törekvései felé vezet olvasóit.

Ennek fontosságára és elismerésére szólóan hangzanak Tarrósy István előszóként is szolgáló mondatai, aki *Egy színfolt Afrika összetett nyelvi valóságából* címen fogalmazta meg a magyar-afrikai akadémiai intézményesülés és a kormányzati „Déli stratégia” meghirdetésének fontossága mellett a közép-afrikai szangó nyelv-ant és kultúrát is átörökíteni szándékozó szerzői célt egy kitüntetetten és célzatosan „afro-realista” törekvésben. Ennek jelentősége a létező mintegy 1500-2000 afrikai nyelv, ezeknek poliglott változatai, tájnyelvi rögzülései, közvetítő nyelvként szolgáló mutációi között a szubszaharai Afrika sajátos életvilágának nyelvi tükröződésében, a „living dead” halott nyelvek és a „living human” élő emberi kommunikáció változatai között helyezhető el. Ez is tükrözi a kulturális hagyaték spirituális össze-

Suha György

Bevezetés a szangó nyelvbe. Magyar-szangó szójegyzékkel

Publikon Kiadó,
Pécs – Budapest,
2020., 129 oldal

függéseit, a szent és a profán világok együttesének helyi változatait, a nyelvi kódok és a közvetítő nyelvek írott változatainak belső összefüggéseit a gyarmatosítások utáni afrikai színtéren (9-10. old.).

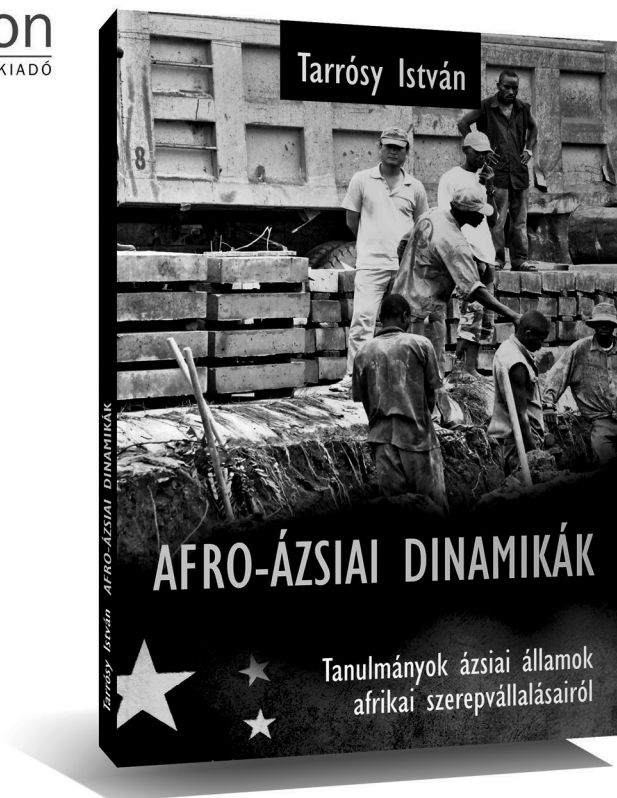
Dr. Suha György ugyanitt a jogos kérdés előzetes megfogalmazásával vezet be nyelvtankönyvét és szótárát, *Miért éppen szangó?* kérdésével választ is adva a magyar afrikai jelenlét, békefenntartási és térségi biztonságpolitikai törekvések jelentőségével, a korábbi francia függésből származó frankofón nyelvismeretre sajátos rendszerben épülő szangó nyelv 1991 óta államnyelvként elismerésével szavatolt Közép-afrikai Köztársaság-beli hatásával együttes fejleményekre. Suha szerint mintegy öt millió ember érti és használja ezt a nyelvet, vagyis korántsem valami aprócska falusi nyelvjárásról van szó. E kézikönyvként is ajánlható bevezető a szangó nyelvi sajátosságok vázát is jelzi (rendhagyó alakok, kiejtési szótár, tematikus példamondatok, lokális jelentéssel bővült alakzatok, igeragozás hiánya, nemek és esetek hiánya, grammatikai szabályok, stb. aprólékos listáival és a humanitárius, katonai és egyházi szaknyelv speciális változatainak formatanával bővítve), mindezek mellett a nyelv iránti elfogult alázat és szeretet jeleitől sem mentesen (11-12. old.).

Külön fejezetben tisztázza az európai kolonizáció, a hódítók nyelvének és kommunikációjának, az írott nyelvi státusba emelés folyamatának kérdéseit, melyek „valójában kreolosodás eredményének” is mondható jövevényszó-bővítményekkel egészülnek ki a legálissá válás során. Minthogy az Egyenlítő-től északra „mintegy hatszáz nyelvet beszél háromszázmillió ember”, ezek a tudományos közmegegyezés szerint nem alkotnak önálló nyelvcsaládot, de a precíz kommunikáció igénye természetes fejlesztések eredményeivel is összekapcsolódott. Majd kiegészült a politikai-katonai-technikai szókészlet elemeivel, egyszerű szóalkotása ugyanakkor „szóképeket, költői metaforákat” is lehetővé tesz, megkülönböztetve a francia alaptonustól és ékezetes hangjelöléstől, gazdagodva a hatvanas évek után az urbanizáció és technicizáció nyelvi anyagával, a fiatalabb generációk „internacionálisabb” nyelvi

leleményeivel, a műszaki, jogi, animista hitvilági komponensekkel bővülő teljes tudásanyagban (13-15. old.).

A kötet hét leckébe tagolja a használt nyelvi tudnivalók tematikus struktúráját (pl. *Kötőszavak, határozók és jelzős szerkezetek; Számok, napok, hónapok*, stb.) leíró készletét, melyet a felhasznált szakirodalom, javasolt irodalomjegyzék és végül magyar-szangó szójegyzék követ. Egyedi értéke még a könyvnek Dr. Sárdi Rudolf kiegészítő írása, mely *Nyelvápóllás és nyelvújítás a közép-afrikai szangóban* címen (bár csak néhány oldalon, de) izgalmasan vezet be a globalizáció európai gondolkodásra jellemző jegyeinek rendszere mellett egy változó és gazdagodó jelentés-tartományba, melyben a térségre jellemző frankofón nyelvi alapítás mellett a nyelv „pejorálódása”, a helyi nyelvek fölpárolgása, helyükbe kevercsek kialakulása, a többnyelvűség és írásbeliség terjedésével együttes változékonysága kap hangsúlyt. Kiemeli, hogy a globalizáció hatásaként a világnyelvek közül az angol és a francia elfogadottsága azt is eredményezte, hogy valaminő európai felosztás során a nemzeti, regionális és kisebbségi nyelvek rendszerét e két nyelvi kultúra dominanciájának megítélésével és Afrika nyelvi felosztásának (frankofón és anglofón) orientáló gesztusával egyben a kis helyi nyelvek „leminősítését” is elvégezzük, mintha ez lenne a „világ logosának” egyetlen lehetséges kiterjedése. Ám e gondolkodás (és oktatás, és szaknyelvi univerzum) végül nem kevesebbet, mint a kis nyelvek eltűnésének, nyelvvesztésének folyamatát eredményezheti, miközben éppen a szangó nyelv volt a belga és francia gyarmatosítás előtti közvetítő nyelv e térségben. Ennek jele maradt az is, hogy az első közvetítő nyelvi szótár csak 1911-ben látott napvilágot, s még a hatvanas évek második felében is több nyelvészeti megfontolás ütközött egymással a szangó nyelv besorolásával összefüggésben. Eközben a szintaktika, szókincs, az irodalmi nyelv megjelenése egy „jellegzetes afrikai kultúrát enged kidomborítani” (126.). Utal Füssi Nagy Géza e nyelvújítási folyamatról szóló munkájában is jelzett kreolosodásra, a fennmaradt etnolingvisztikai kutatások hatására, a nyelvi identitások helyi nyelvekben fennmaradt, „nagyobb autonómiára törekvő” érdekeire, a jövevényszavak befogadásának végigjárt útjaira, ezek „szociokulturális kontextusaira”, „szociolektusok” kialakulására, valamint a nemzeti identitás építésének időszakában „a belső indíttatású nyelvfejlődési folyamatok” sorsára, a veszélyeztetettség és a fokozatos nyelvvesztés esélyeire is. Ebben az izolált nyelvek köré sorolható átalakulási folyamatban önálló entitásként értelmezett szangó nyelvi kultúra fennmaradásának lexikai hátterében jelöli meg Suha György kötetének, 1100 szó rendszerszerű bemutatásának és „egy méltánytalanul figyelmen kívül hagyott afrikai nyelv” jövőjének még esélyes túlélési perspektíváit.

A kötet rövid szemlézése is érzékelhetővé teszi, miben és mennyiben tekinthető értéknek Suha György kultúra mentő és a kultúrák közötti megértést e szójegyzék által is elősegítő törekvése, nyelvtanának praktikus és a lokális kultúra mentését az egyetemes értékek közé emelő szándéka. ✨

Tarrósy István
AFRO-ÁZSIAI DINAMIKÁK

A kötet a nemzetközi és geopolitikai stúdiumok számára hiánypótló műként a 21. század globális rendszerét egyre jelentősebben átjáró, azt meghatározó afro-ázsiai kapcsolatokkal, az afro-ázsiai interkontinentális tér szereplői által keltett dinamikákkal foglalkozik. Az egyes fejezetek az alapvető történelmi áttekintések után a mindennapokban tetten érhető geopolitikai valóságokat elemzik, könnyen fogyasztható módon.

A gondolatmenet homlokterében Kína, India, Indonézia és Japán, valamint további ázsiai szereplők globális térben elfoglalt pozícióinak ismertetése és az általuk, egymás között különböző formát öltő „új regionalizmus” paradigmájának bemutatása, valamint az új dinamikák által keltett hatalmi kihívások – főként az USA és az EU számára – felvázolása állnak. Az érvelés során a szerző kitérítetett figyelmet szentel az afrikai kontinensnek, ugyanis meglátása szerint az „új dinamikák” egyik fő terepe a szubszaharai térség.

A kötetben részben a szerző által hazai és külföldi tudományos folyóiratokban közölt elsőszerzős tanulmányok, illetve azok átdolgozott változatai, részben újonnan megírt fejezetek fűződnek koherens irodalommal. A könyv a széles olvasóközönség érdeklődésére tarthat számot, segítséget nyújtva a nemzetközi rendszer változásainak jobb megértéséhez.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

MIGRÁCIÓ A 21. SZÁZADBAN

Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán (szerk.)

Migráció a 21. században

Napjainkban a migráció okozta társadalmi, gazdasági és politikai hatások kezelése jelenti az egyik legnagyobb kihívást az államok számára, legyen szó aggasztó mértékű el- és kivándorlásról, vagy a migránsokat befogadó országban időről-időre fellobbanó, együttéléstről szóló vitákról. Az ENSZ jelentése szerint jelenleg több mint 240 millió embert érint a migráció, érthető tehát, hogy a kérdéssel foglalkozni kell.

A kötet szerzői hatalmas – a migráció számtalan aspektusát érintő – ismeretanyagot összegeztek fejezeteikben, kiemelve a manapság leginkább érdeklődésre számot tartó problémákat és dilemmákat.

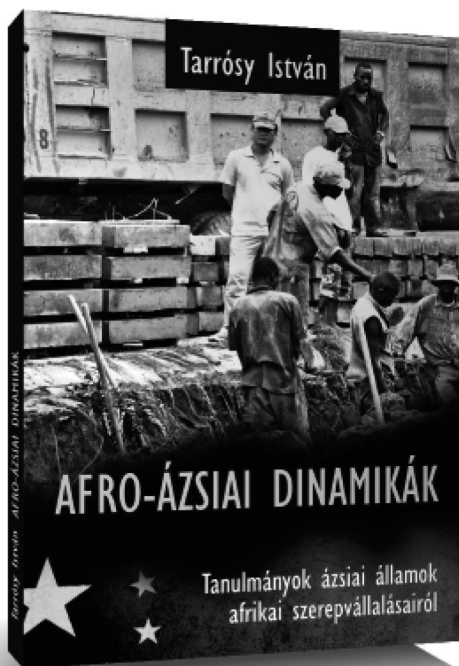
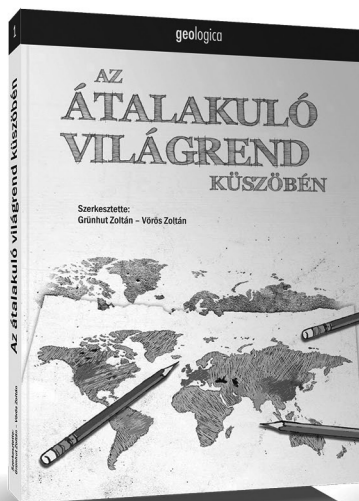
A könyv első részének tanulmányai részletesen tárgyalják a migráció alapfogalmait, biztonságpolitikai, jogi és emberi jogi aspektusait, aktuális tendenciáit, valamint hatásait. A második rész Földünk különböző régióinak migrációs mintáit, illetve jellemzőit veszi számba, külön figyelmet szentelve Ázsia, Afrika, Dél- és Észak-Amerika, valamint az Európai Unió térségének, de természetesen helyet kap benne Magyarország helyzetértékelése is.

A kötetet ajánljuk mindazon olvasó számára, aki mélyebben szeretné megismerni és megérteni a migrációt kiváltó tényezőket, a vándorlás folyamatát és a bevándorlás okozta következményeket.

A kötet megrendelhető a kiadónál!
www.publikon.hu

geologica

elemzések folyóirat könyvek

A sorozat megrendelése esetén 50% kedvezmény!

Közvetlen megrendelés: elofizetes@publikon.hu

publikon
KIADÓ

publikon
KIADÓ

www.publikon.hu

Teljes körű kiadási tevékenység
a kézirattól a könyvespolcig!

Jelentesse meg könyvét a Publikon Kiadónál!

OLCSÓ | MEGBÍZHATÓ | RUGALMAS | GYORS

